

לקט ופרט

חלק שני

ובו שלושה קונטרסים:

השלמה ל"נר למשיח" - הערות וביאורים נוספים בתניא קדישא
צ"ו שבבים - עובדות, "זוארטים", פנינים וזכרונות
שו"ת "עלי הגיון" - פרקי דעת בעניינים העומדים על סדר היום

הרב טוביה בלוי

ה'תשע"ז

עימוד ועיצוב:

טל: +972 (0)8-8502771
www.chazak.co.il
office@chazak.co.il

הקדמה

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לנישואי נכדנו היקר החתן הרב הת' חיים אורי שי' בן בננו בכורנו הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר שי' בלוי עב"ג הכלה היקרה חיה מושקא תחי' בת השליח הרה"ח ר' משה הכהן ז"ל פרידמן (נכדת חברי וידידי משחר נעורים המחנך הרה"ח הרב עקיבא יוסף הכהן ז"ל פרידמן ויבלח"ט השליח הרה"ח הרב יהודה לייב שי' אלבסקי).

לכבוד השמחה הנני מתכבד להגיש לידידי היקרים חלק שני של "לקט ופרט" (החלק הראשון יצא לאור לקראת הכנסי לגבורות לאוי"ט ביום ט"ז אייר תשע"ו).

החוברת המוגשת היא במתכונת דומה לחלק הראשון, והיא כוללת:

הערות נוספות לתניא קדישא, נוסף על ההערות הכלולות בספרי "נר למשיחי" (במהדורה הרביעית) שיצא לאור בראשית השנה הנוכחית.

צ"ו שביבים עובדות, וורטים, פנינים, זכרונות.

[המספר צ"ו (96) הוא בגימטריא של: "יומם (יצוה ה' חסדו)", "חסיד חב"ד" (96) "חן וכבוד (יתן ה')" – תהלים פ"ד, וכן (עם הכולל) "טלא דבדולחא" (עיין היטב במאמר כ"ק אדמור"ר נ"ע ד"ה "אתה הראת", תשמ"ו, סעיף ד', בספר המאמרים מלוקט, וש"נ)].

עלי הגיון – אוסף מאמרי הגות שפירסמתי בבמות שונות, ונספח להם מאמר הערכה שכתבתי על אבי מורי זצ"ל, בשנת הסתלקותו (תשל"ג), ופורסם בקובץ תורני "נר למאור" (גליון ו') שיצא לאור על ידי כולל "בית מאור", מיסודו של דודי הרה"ג רבי עמרם בר"מ בלוי זצ"ל. כהמשך אליו מופיע כאן תצלום מכתב תנחומין שהואיל כ"ק אדמור"ר זי"ע לשלוח למשפחתנו בקשר לזה.

חובה נעימה לי להודות מקרב לב לנכדיי היקרים, ברוכי הכשרון והידע, הרה"ח ר' שלום דובער שי' בלוי, עורך החוברות התורניות של "מבצע תורה", של צא"ח (בן בני הרה"ג הרה"ח ר' פרץ אוריאל שי', העורך הראשי של "חזק" ומנהל בית הספר העל יסודי "בית חנה" חב"ד בירושלים ת"ו) על הכנת החוברת לדפוס, ובמיוחד על ה"שביבים", אותם העלה על הכתב על פי מה ששמע ממני, והרה"ח ר' לוי יצחק שי' שפרינגר, שליח ורב הישוב "צור יגאל" (חתן חתני הרה"ג הרה"ח ר' מרדכי מנשה שי' לאופר, שליח ורב רובע י"א באשדוד) שהעלה על הכתב את ההערות על התניא על פי מה ששמע ממני. ברוכים יהיו!

* * *

תקוותי ותפלתי שכל האמור יתרום להפצת מעיינות החסידות אשר תזרז ותחיש את גאולתנו השלמה על ידי משיח צדקנו. יהיו נא הדברים גם לזכותו ולרפואתו השלמה של אחינו הרה"ג הרה"ח ר' יוסף ישראל (בן רחל טעמרל) שי' מגדולי בוני ממלכת חב"ד באה"ק.

סיון ה'תשע"ז
הרב טוביה בלוי

המעוניין לקבל חלק זה של "לקט ופרט", וכן קודמו, חלק א', יפנה טלפונית, בציון שם וכתובת, לגב' ד. פרידמן, ממזכירות "בית חנה", בטלפון 052-2597704, או לפקס 02-5857912, ומבוקשו ישלח לו, בל"נ, בדואר בזמן סביר.

תוכן העניינים

נד למשיחי	ז
לקוטי אמרים	ט
שער היחוד והאמונה	לה
אגרת התשובה	לט
אגרת הקודש	מא
קונטרס אחרון	מז
נ"ז שביבים	נא
עלי הגיון	קיא

A decorative, ornate frame with intricate scrollwork and floral motifs, rendered in a light gray color with a subtle drop shadow. It encloses the central text.

"נר למשיחי"

השלמות

חלק ב

הערות וביאורים נוספים

בתניא קדישא

ספר של בינונים

דרך השער

בדרך ארוכה וקצרה

בלקוטי שיחות¹ מבואר, שכוונת אדמו"ר הזקן לדרך אחת שהיא "ארוכה וקצרה"²:

"שעבודת ה' "בפיך ובלבבך לעשותו" היא "דרך ארוכה" (וכמבואר בארוכה בספר התניא איך להגיע לאהבת ה' עד שתביא את האדם למעשה בפועל - "לעשותו"), אלא שהיא גם דרך קצרה, כיון שעיי"ז מגיע אל "עיר אלקינו" בלי מניעות ועיכובים.

ביאור הדברים: אע"פ שיש אהבה טבעית בלב כל ישראל, וקרוב מאד לעורר ולגלות אהבה זו שישנה בלבו פנימה בטבעו מתולדתו, מכל מקום, כיון שהיא מוסתרת, דרושה עבודה ויגיעה גדולה שאהבה זו תחדור בכל מציאות האדם (עד ל"פיך . . לעשותו"), וכל זמן שלא חדרה האהבה בכל מציאות האדם הרי האדם "רחוק" מקיום התומ"צ, כי אפשר שיהיו לו מניעות ועיכובים כו' - ע"ד משל הנ"ל ד"דרך קצרה וארוכה", שהיא דרך כזו, שההליכה בה (בכמות) היא קצרה, אבל בנוגע להגעה למחוז חפצו, הכניסה לעיר, ה"ה ארוכה, כי אף שנמצא סמוך ממש להעיר, יש דברים המונעים ומעכבים כניסתו;

---

1. חלק ל"ד עמ' 174.

2. זאת בנוסף לפירוש שמדובר בשתי דרכים, "דרך ארוכה" ו"דרך קצרה" - ראה לקוטי שיחות שם הערה 9; שם עמ' 172. ועוד.

ורק כאשר ישנו גם "בפיך גו' לעשותו" ה"ז "דרך ארוכה וקצרה", שאין מניעות ועיכובים ליכנס ל"עיר אלקינו", ולכן רק אז נעשה "קרוב" לקיום התומ"צ".

עד כאן דברי כ"ק אדמו"ר זי"ע.

ניתן להוסיף, כי ההגדרה "דרך ארוכה וקצרה" היא על שיטתו של אדמו"ר הזקן המתבטאת בספר התניא, שלפיה כל ההתחלה של עבודת ה' היא על ידי התבוננות היוצרת את אהבת ה' ויראת ה', "מוחין מקור למדות". דרך זו הינה ארוכה בתחילתה אך בהמשך היא "קרוב אליך", "קצרה".

זאת בשונה משיטתם של חלק מתלמידי המגיד, שיטת "צדיק באמונתו יתקו". לדידם די להלייב ולרומם את החסיד בדרך אתערותא דלעילא. – דרך זו "קצרה וארוכה": ההליכה בה קצרה, אינה דורשת עבודה ויגיעה גדולה כל-כך, אבל היא ארוכה, כי בסך-הכל האדם עצמו לא השתנה, ובמהותו הוא עדיין "רחוק".

הקדמה

**יִפְרֹשׁ שִׁיחָתוֹ לְפָנֵי הַגְּדוּלִים שֶׁבְעִירוֹ וְהֵם יִבּוֹנְנוּהוּ
וְאֵלֵיהֶם בְּקִשְׁתִּי שְׂלֵא לְשׁוֹם יָד לְפָה**

אדמו"ר הזקן דורש מ"הגדולים שבעירו", לחלוק את הידע וכו' שלהם – עם האחרים; שגם הזולת יהנה ויפיק תועלת מגדלותם האישית.

"נאה דורש ונאה מקיים" – מי כרבנו גדול בתורה ובעבודת ה', וביחוד עם זה "נתן מלחמו לדל", טרח והקדיש מזמנו וממרצו "להורות לעם ה' הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו"³. בהקשר זה יוזכר הסבר הרבי לשם "שניאור" (שמו של אדמו"ר הזקן), על פי דברי המהרש"ל כי שם זה נוצר משילוב של השמות "אורי" ו"מאיר"⁴. הרבי מסביר כי "אורי" מבטא שלימות עצמית, ו"מאיר" מבטא השפעה על הזולת ועל העולם, כך ששמו של אדמו"ר הזקן מבטא את שני הענינים יחד⁵.

הדבר קשור גם עם דבריו של הרבי⁶ על האמור בפ' שמות (כידוע שהסתלקות אדמו"ר הזקן היתה "במוצש"ק שמות") על משה רבנו – "כי טוב הוא" – שיש

3. כלשון הרבנים בני המחבר בהסכמתם לספר התניא.

4. "ים של שלמה" גיטין פ"ד סכ"ו. הובא ב"שם הגדולים" (להחיד"א) מערכת גדולים סוף אות ש'.

5. לקוטי שיחות חלק ו', עמ' 37 הערה 17. רשימות חוברת כ"ב.

6. לקוטי שיחות חלק ט"ז, עמ' 26-7.

בזה שני פירושים⁷: "נולד מהול" – שלימות עצמית, ו"נתמלא הבית כולו אורה" – שלימות המשפיעה על העולם. מעין זה הוא גם פירוש רש"י למלה "ויגדל (משה)", המופיעה פעמיים בנוגע למשה: "הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו".

פרק א'

משביעים אותו תהי צדיק

ראה להלן הערה בסיום קונטרס אחרון.

בשעה שעושה עונות נקרא רשע גמור

הביטוי "בשעה שעושה עונות" בלשון רבים מתייחס, לכאורה, למצב המתואר לפני כן של "מחצה זכיות ומחצה עונות".

יש להתבונן במשמעות המושג "רשע גמור".

בפשטות היה עלינו להניח, שכשם שהתואר "צדיק גמור" מקביל לתואר "צדיק וטוב לו" (כאמור לעיל ובפרק י'), כך גם "רשע גמור" מקביל לתואר "רשע ורע לו". אלא שלפי זה נשאלת השאלה על דברי רבנו כאן ש"בשעה שעושה עונות נקרא רשע גמור": הרי עצם עשיית העוונות אינה עושה את האדם ל"רשע ורע לו", כפי שנאמר מפורש בפרק י"א.

אכן, בפרק י"א, כשרבנו מדבר על המושגים "רשע וטוב לו" ו"רשע ורע לו" – לא מוזכרים כלל המושגים "רשע גמור" ו"רשע שאינו גמור".

ניתן אולי לומר⁸ שבביטוי "בשעה שעושה עונות", מתכוון רבנו לומר שבאותו רגע ממש בו הוא עושה עונות – דומה האדם לרשע גמור. וכפי שמפרשים⁹ לגבי המושג בינוני, שרבנו מגדיר¹⁰ "שלא עבר עבירה מימיו ולא יעבור לעולם" – ומסבירים שהכוונה היא, שבאותו רגע הוא במצב כזה.

לפי זה מוסבר הביטוי "בשעה שעושה עונות" ולא "אם עושה עונות".

7. סוטה דף יב, ע"א.

8. וראה פרק י"ג: כשיש איזו שליטה וממשלה ליצר הרע בעיר קטנה אפי' לפי שעה קלה נקרא רשע באותה שעה.

9. אגרות קודש חלק י' עמ' שמט. ועוד.

10. פרק י"ב.

זו הכוונה בפרק ל'¹¹: אין לו שום התנצלות על חטאיו ומיקרי [באותה שעה] רשע גמור על אשר אין פחד אלקים לנגד עיניו. ושוב באותו פרק¹²: דמקרי רשע גמור אם אינו מנצח יצרו להיות נכנע ונשבר מפני ה'.

אגב: לגבי לשון יוצא דופן המופיע בפרק י"ז, "רשע באמת" – ראה ביאור כ"ק אדמו"ר באגרות קודש חלק א', עמ' צב.

פרק ב'

כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ואתה נפחת בי

יש לומר: שתי המובאות-הראיות הללו, הן כנגד צדיקים ובינונים:

"ויפח באפיו נשמת חיים" נאמר על אדם הראשון כפי שהוא לפני החטא, שהיה צדיק.

לעומת זאת הלשון "ואתה נפחתה בי" מתאים יותר לבינוני, שהוא עצמו איננו הנשמה הטהורה כאמור בפרק כ"ט.

בני בכורי ישראל, בנים אתם לה' אלקיכם

יש לבאר, בדרך אפשר, את הסיבה לכך שמביא שני פסוקים:

בפסוק "בני בכורי ישראל" היה ניתן להבין, שכוונתו לתאר את חשיבות בני ישראל, על דרך הנאמר¹³ "כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם", ואגב כך אומר "בני" כשם המושאל. לכן מביא את הפסוק השני בו נאמר "בנים" בלבד, כך שהכוונה ברורה ומפורשת יותר.

מאידך, כדי להוכיח שהמשכת נשמות ישראל היא מהדרגה הגבוהה ביותר באלקות – מביא את הפסוק "בני בכורי ישראל". לאחר שהסקנו (מ"בנים אתם לה' אלקיכם") שהכוונה בביטוי "בן" אינה בדרך השאלה – שוב ניתן להסתייע גם בביטוי "בכורי" שבפסוק זה ללמוד זאת.

ההוכחה מהפסוק "בני בכורי ישראל", אינה רק על עצם הדבר שהמשכת נשמות ישראל היא מהדרגה הגבוהה ביותר באלקות; כי אם גם על כך שמדובר ב"חכמתו ית'" – שהרי החכמה "נקראת ראשית"¹⁴.

11. לח, ב. וראה "לקוטי לוי יצחק" ו"הלקח והלבוש" שם.

12. לט, ריש עמוד א.

13. הושע ט, י.

14. ראה שער היחוד והמונה פרק ח'.

וכמו"ש הרמב"ם שהוא המדע והוא היודע
 [ובהגהה:] וגם לפי קבלת האריז"ל יציבא מילתא
 . . בכלים דחב"ד דאצילות אך לא למעלה
 מהאצילות

יש להבין, לכאורה, הרי כוונת רבנו לאורך הפרק היא לבאר את השוואת נשמות ישראל ל"בנים", בכך שהנשמות הן "חלק אלוקה ממעל ממש" כביכול. ואילו מן האמור ב"הגהה" – נמצאנו למדים, לפי האריז"ל, שלא מדובר בעצמותו יתברך, אלא רק אחרי הצמצום בכלים דאצילות?

להבנה מלאה של הדברים יש לצרף את מה שביאר רבנו באגרת הקדש סימן כ', כי עשר ספירות דאצילות – האורות והכלים – כולן אלקות. עיין שם היטב.

פרק ג'

חכמה כ"ח מ"ה

שני הביטויים – "כח" ו"מה" – רומזים להיותה של החכמה נקודה כללית בלבד שאינה נתפסת כמו הבינה:

כח: "הנה ב' פירושים בלשון "כח": (א) כשאומרים כחות הנפש, אשר פירושו כמו איברי הנפש. וראה בתניא לקמן פרק נ"א על-דבר תרי"ג כחות הנפש. וזוה אין חילוק בין חכמה בינה דעת וכו' שבכולם אפשר לומר לשון כח: כח החכמה. כח הבינה וכו'. (ב) כח ופועל. וחילוקם כשהדבר עדיין בכללותו בהעלם (או גם רק ביכולת) אומרים ע"ז שהוא בכח (ע"ד הרחבה נאמר גם על יכולת. וראה בד"ה כי מנסה [בספר המאמרים תש"ח] סעיף ה-1). וכשיוצא מן (היכולת או) ההעלם אל הגילוי ונפרטו הפרטים – ה"ז "יוצא מן הכח אל הפועל" וכזה הוא חילוק חכמה ובינה, שלכן נקראו אב ואם. וכמ"ש בכ"מ. וראה לקמן פי"ח, באגה"ק ס"ה, סט"ו, סכ"ט ועוד" (אגרות קודש חלק ב' עמ' ש-שא). כלומר, ב"כח" שנאמר כאן כוונת רבנו לכח במובן "פוטנציאל", ולפי זה נוכל לומר שפירוש ההגדרה "כח מה" הוא: הפוטנציאל לכל מה שיגיע להלן בפירוט.

מה: ידוע המבואר בדרושי חסידות, ש"מה" הוא ביטול (וכפי שנאמר¹⁵ "ונחננו מה")¹⁶.

15. בשלח טז, ז.

16. ראה, לדוגמא, תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ד' עמ' קצו, ובמקומות שנשמנו שם בהערה

ומקור המים והליחות מהמות וכמ"ש בע"ח שער נ' שהיא בחי' חכמה

כאן רומז, לכאורה, ל"אהבה כמים" (בשונה מהצמאון שמיסוד האש, הקשור ל"אהבה כרשפי אש"). עיין להלן פרק י"ח, שהאהבה המסותרת היא טבעית בכל ישראל משום שה' אחד מאיר ומחיה כל הנפש ע"י התלבשותו בבחי' חכמה.

פרק ו'

סטרא אחרא פי' צד אחר שאינו צד הקדושה

הנחה זו, לפיה אין "שטח אפור" – כל מה שאינו קדושה שייך לקליפה וסטרא אחרא –

מבוססת, כנראה, על שיטת הבעל שם טוב¹⁷, שמצות אחדות ה' תוכנה שהקב"ה הינו לא רק א-ל אחד אלא מציאות יחידה, והעולם מצד-עצמו אינו מציאות ממשית, ורק דבר ה' הוא שמהווה אותו מחדש בכל רגע. לכן לא תתכן מציאות של דבר שאינו בטל כלפי הקב"ה. גם הקליפות מקבלות את חיותן מן הקב"ה, בבחינת גלות השכינה, כדי לאפשר בחירה חפשית וכו'.

כך אומר רבנו בתורה אור¹⁸ "שאני הוי"ה לא שניתי ממש כמו קודם בריאת העולם. כי גם עתה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כי כולא קמיה כלא ממש חשיבי, כי רק הודו וזיוו של שמו לבדו מאיר על הארץ ושמים כו'. ואי לזאת הכל בטלים אצלו ית'". וראה גם "אגרת הקדש" סימן י"א: "ארז"ל בטל רצונך כו' דהיינו שיהי' רצונו בטל במציאות ולא יהיה לו שום רצון כלל בעניני עולם הזה כולם הנכללים בבני חיי ומזוני וכמארז"ל שע"כ אתה חי. וביאור הענין הוא רק אמונה אמיתית ביוצר בראשית דהיינו שהבריאה יש מאין הנק' ראשית חכמה והיא חכמתו שאינה מושגת לשום נברא, הבריאה הזאת היא בכל עת ורגע שמתהוים כל הברואים יש מאין מחכמתו ית' המחיה את הכל".

שיטה זו מסבירה לנו גם את המשקל הרב שניתן בחסידות ל"מחשבה"¹⁹: לפי האמור אין שום מציאות "ניטראלית". גם מחשבה, אם אינה משרתת את הקדושה, הרי היא קליפה.

17. ראה בהרחבה תניא פרק כ', כ"א, ובשער היחוד והאמונה.

18. פד, ג.

19. במקומות רבים בתניא משווה את המחשבה לדיבור ומעשה – ראה, למשל, בפרק י"א, שאפילו "במחשבה לבד . . . נקרא רשע". יתירה מכך באגרת הקדש סימן כ"ב: "נודע לכל חכם לב יתרון הכשר המחשבה על הדבור".

פרק ז'

כל המעשה דבור ומחשבה בענייני עוה"ז שאין בהם צד איסור לא שרש ולא ענף משם"ה מצות לא תעשה וענפיהן. . נשפע ונמשך ממדרגה השנית. . הנקראת קליפת נוגה

יש להתבונן במשמעות הביטוי "לא) שרש ו(לא) ענף". מה מוסיף בכך, שלא כלול במה שכותב "שאינן בהם צד איסור משם"ה מצות לא תעשה וענפיהן דאורייתא ודרכבן".

יתירה מכך: לכאורה נראה, שכאשר יש במעשה "שרש" בלבד או "ענף" בלבד מאיסור – הרי מעשה זה מקבל חיות מקליפת נוגה:

שרש: מבואר²⁰ שעבירות בשוגג הן "מהתגברות נפש הבהמית שמנוגה". העובר עבירה בשוגג צריך תשובה וכפרה²¹ – על כך שאִפְּשׁוּר לנפש הבהמית, באמצעות פעולות היתר, להתחזק, שזה הביאו לידי עבירה בשוגג²². אם כן, אם נאמר שעבירה בשוגג הינה "שרש" מאיסור – הרי לנו ששרש מאיסור מקבל חיות מקליפת נוגה.

ענף: בפשטות ענף הינו הסתעפות ותוצאה (כלומר, לא מדובר בפרט מסויים בתוך האיסור, אלא על דבר הנגרם ו"צומח" מן האיסור). כאשר אדם עובר עבירה, ועל-ידי זה הוא נפרד מאלקות²³ – הדבר גורם להגשמה²⁴, שתוצאותיה יכולים להיות גם בתאוות היתר – קליפת נוגה.

וצ"ע.

וראה גם מורה נבוכים חלק ג' פרק ח': כבר ידעת אמרם "הרהורי עברה קשין מעברה", ולי בפרושו פרוש נפלא מאד, והוא: שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החומר שלו כמו שביארתי, רצוני לומר שהאדם לא יעשה מרי [אלא] רק בבהמיותו. אבל המחשבה היא מסגולות האדם הנמשכות אחר צורתו, וכשיחשב במרי ימרה בנכבד שבשני חלקיו [כלומר ב"צורה", שבין שני החלקים "חומר" ו"צורה" הוא החלק הנכבד יותר].

20. אגרת הקדש סימן כ"ח (קמח, ב). הגהת הצמח צדק בקונטרס אחרון ד"ה ולהבין פרטי ההלכות דלא שכחי (קנט, ב).

21. רש"י שבועות ב, א ד"ה תולה.

22. לקוטי שיחות חלק ג' עמ' 5-944.

23. ישע"י נט, ב. אגרת התשובה פרק ה'.

24. ראה שערי תשובה (לארימור"ר האמצעי) שער התפלה עא, ג: כשהשכל מגושם מאוד מחמת העוונות. ולהעיר מיומא לט, א: עבירה מטמטמת לבו של אדם. תניא פרק מ"ו: משהו חמץ או טלטול מוקצה פוגם בקדושה שעל נפשו. אגרת התשובה פרק א': העובר על מל"ת. . נדבק הרע בנפשו.

פרק ח'

טומאת קליפת נוגה שבדברים בטלים

יש לעיין מדוע טומאת הדברים בטלים היא "קליפת נוגה" ולא "שלש קליפות הטמאות ורעות לגמרי". הרי דיבורים אלו הינם אסורים, כי בכך מבטל מצות עשה של "ודברת בם" ולא בדברים אחרים²⁵ (וכאמור לעיל בתניא, שרק "עם הארץ שאינו יכול ללמוד" מותר בדברים בטלים, ואם כן, אדם היכול ללמוד ומדבר דברים בטלים הרי אלו דיבורים אסורים).

פרק ט'

שתי הנפשות האלקית והחיונית הבהמית שמחקליפה נלחמות זו עם זו

בכל מלחמה יש לכל צד יתרון ומעלה, בפרטים מסויימים, על פני יריבו. אחרת לא תיתכן מלחמה, שכן הגיבור יותר ינצח מיד ללא צורך במאבק.

בנדון דידן:

הנפש הבהמית "אקדימא טענתיה": היא נכנסת אל האדם מוקדם יותר²⁶. כשם שבפשטות, מי שנמצא במקומו מרגיש באופן טבעי "מוגן ו"בטוח" יותר מאשר מי שבא להילחם ולכבוש שטח חדש - כך הנפש הבהמית מרגישה במקומה הטבעי, ואילו הנפש האלקית כאילו "באה בגבולה".

הדבר נראה במוחש, בכך שאדם מצד עצמו חושב רק על עצמו, רצונותיו וטובתו - שזו נטייתה הטבעית של הנפש הבהמית - ורק כשמתבגר נותן משקל גם לדברים אחרים (אנשים אחרים, או אילוצים שונים מכל כיוון שהוא, שאינם מתאימים להרגשת הישות שלו).

לנפש האלקית, לעומת זאת, מעלה בכך שמקומה במח. למי שממוקם גבוה יותר קל יותר "לשלוט על המצב".

25. יומא יט, ב. הלכות תלמוד תורה של אדמו"ר הזקן, פרק ג' הלכה ה.
26. ראה ספר המאמרים ה'תש"ט עמ' 228. לקוטי שיחות חלק ב' עמ' 384.

פרק י'

שמגרש ומבער הרע שבה מחלל השמאלי כמ"ש ובערת הרע מקרבך²⁷

הפירוש הפשוט של המלה "מקרבך" היא – מביניכם (ראה תרגום אוינקלוס על הפסוק: ותפלי עבד דביש מבינך).

רבנו מפרש מקרבך – מתוכך, מעצמך. וראה אור החיים הקדוש על הפסוק: ובערת הרע מקרבך – אולי שירמוז לאותו שקראו הקב"ה בשם זה דכתיב²⁸ יצר לב האדם רע, ולזה אמר הרע הידוע. והכוונה בזה, כי כשיעשו משפט בכיוצא בזה מתבער הרע וניתש כוחו ולא יתעצם בלבות בני אדם, כאומרו מקרבך.

בדומה לכך, בתהלים²⁹ נאמר "לא יהיה בך א-ל זר". גם כאן מתרגם אוינקלוס "לא יהי ביניכון פלחי טעותא נוכראה", אך בגמרא³⁰ "אמר רב אבין . . לא יהיה בך א-ל זר . . איזהו א-ל זר שיש בגופו של אדם". – יתכן שמכאן המקור לפרש גם את המלה "מקרבך" כאן, במובן "מתוכך".

גם עבודתם . . בקיום התורה ומצותיה הוא לצורך
גבוה . . ולא כדי לדבקה בו יתברך בלבד לרוות
צמאון נפשם הצמאה לה' . . אלא . . לייחדא קב"ה
ושכינתיה בתחתונים

כאן מתגלה לפנינו פן נוסף במהותו, אופיו ותפקידו של הצדיק.

עד עתה הכרנו את ייחודו של הצדיק והשוני שלו מן הבינוני בכך שכל העונג שלו מעצם טיבו הוא אך ורק (להתענג) בה', ומאידיך הוא רוחש שנאה ומיאוס לרע, שוב – מעצם טיבו. עתה מתברר לנו, כאמור, פרט נוסף בייחודיותו של הצדיק: כל מטרתו וכוונתו בקיום המצוות הן לא כדי לרוות את צמאון נפשו לה' על ידי הדבקות בו באמצעות קיום מצוותיו, אלא כדי להשרות את השכינה ולהביא את גילוי האלקות בתוך המציאות הגשמית. כלומר, לא רק שאינו דואג לרווחתו הגשמית, אלא אף אינו דואג כלל לסיפוקו הרוחני. לא לגמול חסד עם נפשו הוא מקיים את המצוות, אלא

27. פרשת ראה יג, ו.

28. נח ח, כא.

29. פא, י.

30. שבת קה, ב.

לגמול חסד עם הקב"ה, כביכול. כמאמר חז"ל: "איזהו חסיד? המתחסד עם קונו" – עושה חסד עם בוראו.

בענין זה הרחבנו את היריעה במאמר "תהי צדיק! הבא את המשיח!" בספרנו "נר למשיח". להלן יצויין לרעיון דומה הנמצא בסה"ק "קדושת לוי" מאת הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב (בתחילת פרשת תזריע): "הכלל כי האדם צריך לעבוד תמיד את הבורא ב"ה והמחשבה המורה על הנשמה היא תמיד חושבת שהעבדות יהיה שלא ע"מ לקבל פרס רק שהבורא ב"ה יהיה לו תענוג ממעשיו מעמו ישראל ונמצא הוא המשפיע על הבורא כביכול. וזהו הרמז כי הנשמה היא נקראת אשה כי היא נשפעה מהבורא ב"ה, וזהו הרמז בזוהר הקדוש אתתא משעתא דאיתעברת, כלומר תיכף כשעובדת את הבורא ב"ה, אזי אינה חושבת אלא או נקבה תלד שהעבדות יהיה ע"מ לקבל פרס והיא בבחינת נקבה, או זכר תלד כלומר שלא ע"מ לקבל פרס רק כדי שהבורא ב"ה יהיה לו תענוג. ונמצא הוא המשפיע"³¹.

פרק י"ג

והעזר היא ההארה שמאיר אור ה' על נפש
האלקית להיות לה יתרון ושליטה על סכלות
הכסיל ויצר הרע כיתרון האור מן החושך כנ"ל

יתרון האור מן החושך הוא תכונה הטבועה בטבע העולם. העזר של הקב"ה הוא, שנותן לנפש האלקית את אותו היתרון, אף שמצד הטבע אינו מוכרח בה.

היה בעיניך ברשע ולא רשע ממש אלא שיחזיק
עצמו לבינוני

ב"נר למשיח"³² עמדנו על מספר מטרות רוחניות המושגות על-ידי כך שהבינוני מחשיב עצמו דומה לרשע – למרות מצבו הטוב בקיום המצוות עד כדי כך ש"העולם" מחשיב אותו לצדיק.

דברים אלו באים, כמובן, בנוסף לדרישה הפשוטה להיות "מכיר את מקומו"³³.

31. לענין ההקבלה ל"זכר ונקבה" – ראה גם מאמר ד"ה "ביום עשתי עשר יום" תשל"א, הערה 46 (בתורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ג' עמ' קלא).

32. במהדורת תשע"ד עמ' קעט; ובמהדורת תשע"ז עמ' קצב-ג.

33. אבות פרק ו' משנה ו'.

פרק י"ד

וכדאיתא בתיקונים שיש בנשמות ישראל כמה
מיני מדרגות ונחי'. חסידים גבורים המתגברים
על יצרם מארי תורה נביאים כו' צדיקים כו'

כוונת רבנו להביא ראיה על כך שלצדיק אין יצר הרע – מכך ש"צדיקים"
ו"גבורים המתגברים על יצרם" הינם שתי בחינות שונות. כלומר, צדיקים
אינם נדרשים להתגבר על יצרם³⁴.

פרק ט"ז

הצדיק נקרא עבד ה'

עבד – בשונה משכיר, פועל וכדומה – אינו רק משרת למעשה את האדון.
כל מהותו וענינו הוא ביטול מציאותו העצמאית בפני אדונו (וכתוצאה מכך, ודאי
שיעשה כל מה שהאדון יטיל עליו). הדבר בא לידי ביטול במספר הלכות³⁵, בהן נראה
שמעשה העבד (כנעני) מתייחס אל האדון³⁶.

כך הצדיק, אינו רק מקיים במחשבה דבור ומעשה את כל המצוות, כי
אם כל מהותו היא הנפש האלקית כמבואר בפרק א' ובפרק י'. אצל הצדיק
נרגשת רק מציאותו של "האדון" – הקב"ה³⁷.

34. ב"שיעורים בספר התניא" כתוב שהרבי ציין כאן "צריך עיון".

יתכן שכוונת הרבי (כפי שהבין גם מחבר ה"שיעורים בספר התניא") לשלול את הפירוש שכוונת
אדה"ז להוכיח שדרגת צדיק אינה תלויה בעבודת האדם, וההוכחה היא מכך שמשמעות
התקו"ז היא שהסוגים המנויים כאן נבראו כך מלכתחילה.

מאידך יתכן שכוונת הרבי להקשות על התניא: הרי נושא זה, שלצדיק אין רע – מוסבר
בפרק י' ובפרק ט"ז. ואם כן מה מקום להביא כאן את ההוכחה מתקו"ז על ענין זה?

35. ראה, למשל, רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ג' הלכות א'-ב'.

36. וראה לקוטי שיחות חלק כ' עמ' 303, ההבדל בין "עבד" ו"שליח".

37. להעיר מלקוטי שיחות חלק ה' עמ' 238. וראה מאמר ד"ה "ומקנה רב" והמאמרים
שאחריו, בהמשך "יו"ט של ראש השנה" תרס"ו, שני סוגים ב"עבד".

פרק ט"ז

העיקר הוא למשול ולשלוט . . ע"י אור ה' המאיר לנפש האלקית שבמוחו

כאן מניח רבנו יסוד חשוב בשיטתו, שיטת חב"ד: העיקר הוא: המוח, חב"ד. על ידי זה שולטים על הלב, ועד למעשה בפועל ("להיות סור מרע" ו"לדבקה בו בקיום המצות").

אתכבד לספר, בהקשר זה, מה ש"בדידי הוה עובדא": היה זה בשנת תשכ"ג, כאשר הכנסתי לרבי דברים שכתבתי ע"מ לפרסמם ובהם המשפט "תנועת החסידות, שאחד מיסודותיה העיקריים הוא ההתקשרות לצדיק רועה האמונה...". אחת ההגהות של הרבי היתה – מחיקת המלה "העיקריים"; ומאידך, בלוח "היום-יום"³⁸ מופיע המשפט הבא: "יסוד עיקרי בשיטת חב"ד הוא, אשר המוח השליט על הלב בתולדתו, ישעבד את הלב לעבודת השי"ת...". יתכן שיש לפנינו כאן מפתח להבנת ייחודה של חסידות חב"ד, באשר ליסוד העיקרי שלה, בשוני מן החסידות הכללית.

דבר זה מתקשר גם עם מה ששמעתי בשם הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצוק"ל³⁹ על הפסוק⁴⁰ "חם לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש, דיברתי בלשוני", שהאותיות הראשונות של שלושת חלקי הפסוק (הכוונה לחלקים שלכל אחד מהם יש תוכן עצמאי, לפי הפשט) הן: חב"ד, והרה"ק הנ"ל זצוק"ל הפטיר: בפסוק זה מרומזת שיטת חב"ד, על פי האותיות הראשונות הנ"ל. סתם ולא פירש. אך מובן:

38. ט"ז כסלו.

39. שמעתי בשעתו ממי ששמע את הדברים מפי הגאון רבי חנוך העניך פאדובה זצ"ל, בעל "חשב האפור".

ובספר "יפה שיחתן" עמ' ל הביא את תוכן הדברים בשם הרה"ק ר' ישכר דב מבעלז: הגיד לי הרה"ח המנוח ר' חיים נטע כ"ץ ז"ל מה ששמע מפ"ק הגה"ק מוהרי"ד מבעלזא זצ"ל, בעת אשר ניגש אליו אחד ממיוחדי חסידי חב"ד, בביאור דרכי החסידות משל. ואחרי ביאורו, השיבו הרב מבעלזא זצ"ל, אנו יש לנו פירוש אחר על חב"ד, דהיינו הראשי תיבות של הפסוק בתהלים "חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני".

40. תהלים לט, ד.

1. ברעיא מהימנא⁴¹ ובלקוטי תורה⁴², וביתר ביאור בסה"ק "דגל מחנה אפרים"⁴³, מתפרש הכתוב "נאלמתי דומיה"⁴⁴ כדלהלן: כידוע אותיות י' וה' משם הוי' רומזות לחכמה ובינה. מדות אלה מתלבשות גם בשם "אלקים", אם כי בהסתר. אבל אם תוציא משם אלקים את האותיות י' וה' – תישאר המילה "אלם". כלומר, בלי המוחין – גם שם אלקים אינו יכול לפעול כראוי, וזהו "נאלמתי" (נעשיתי "אלם") כאשר "דומיה", האותיות י' וה' (מוחיך) דוממות (דומ – י-ה).

"דברתי בלשוני" הוא היפך של "נאלמתי דומיה", כלומר – גילוי לעומת הסתר.

2. ההתחלה והראשית היא "חם לבי בקרבי", על פי הביטוי המקובל "חב"ד מאנט פנימיות" (חב"ד דורשת פנימיות)⁴⁵.

פרק כ"ג

להמשיך עליו יראה גדולה בעסקו בתורה
כשיתבונן איך שנפשו ולבושיה שבמוחו ובפיו
הם מיוחדים ממש בתכלית היחוד ברצון העליון.
ועל יראה גדולה זו אמרו אם אין חכמה אין יראה.

בביטוי "יראה גדולה" הנאמר ונשנה בדברי רבנו כאן⁴⁶, הכוונה היא, כנראה, ל"יראה עילאה".

יראה עילאה הינה, כידוע⁴⁷, הדרגה הגבוהה ביותר הבאה לאחר אהבה רבה, לעומת "יראה תתאה" הקודמת אפילו ל"אהבה זוטא". לכן, ה"יראה עילאה" באה לאחר שמתבונן "איך שנפשו ולבושיה שבמוחו ובפיו הם מיוחדים ברצון העליון" – בקיום המצוות הקשור לאהבה⁴⁸. אבל כדי

41. ח"ג דף רכב, א.

42. פרשת פנחס ד"ה קודש ישראל לה'.

43. פרשת נח עה"פ "יפת אלקים ליפת", ופרשת שמות עה"פ "מי שם פה לאדם".

44. תהלים שם, ג.

45. לקוטי דבורים חלק ב ליקוט טו סעיף א.

46. וכן להלן בסוף פרק ל"ז.

47. ראה פרק מ"ג. דרך חיים (לאדמו"ר האמצעי) שער התשובה פרק כ"ה לב, ב. לקוטי שיחות

חלק ג' עמ' 781. תורת מנחם חלק כ"א עמ' 3-312. וש"נ.

48. פרק ד'.

"להמשיך עליו יראה" סתם, "יראה תתאה" – אין צורך בהקדמה זו, ואדרבה, עליה אמרו "אם אין יראה אין חכמה".

פרק כ"ד

שם"ה מצות לא תעשה דאורייתא ובל איסורי
דרבנן.. הם נפרדים מיחודו ואחדותו ית' בתכלית
הפירוד ממש כמו הם"א והקליפה הנקראת ע"ז

באגרתו המפורסמת⁴⁹ מספר הבעל שם טוב הקדוש כי בראש השנה שנת תק"ז "עליתי מדריגה אחר מדריגה עד שנכנסתי להיכל משיח.. ושאלתי את פי משיח אימת אתי מר, והשיב לי בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה".

נשאלת שאלה: חז"ל מספרים⁵⁰ שרבי יהושע בן לוי שאל את המשיח את אותה השאלה, ותשובתו היתה "היום אם בקולו תשמעון". אם כן – א. מדוע חזר הבעש"ט על אותה שאלה כאשר ישנה תשובה ברורה? ב. מדוע השיב המשיח תשובה שונה כביכול?

הסבר הדבר: הבעש"ט לא שאל את המשיח שאלת אינפורמציה כדי לספק סקרנות, כי אם בא בדרישה, דווקא לאור תשובתו בשעתה לרבי יהושע בן לוי. שכן, בדורו של הבעש"ט לא היתה בדרך כלל תופעה של אי שמירת מצוות. בדרך כלל יהודי אותו דור הניחו תפילין, אכלו כשר, שמרו שבת, וכו'. טען, איפוא, הבעש"ט: הרי באותו זמן שורר מצב של "בקולו תשמעון", ואם כן מדוע לא עומד המשיח בהבטחתו?

המענה של המשיח היה ברור לחלוטין: מצוות התורה כוללות הן מצוות מעשיות, הנקראות בלשון הראשונים "חובות האיברים", והן מצוות פנימיות, הנקראות בלשון הראשונים "חובות הלבבות", מצוות של ידיעת ה', אהבת ה', יראת ה', לימוד התורה לשמה וכו'.

אומר המשיח: נכון שחובות האיברים מתקיימות פחות או יותר, אבל בחובות הלבבות קיימת הזנחה גדולה, ודווקא אצל בני תורה – במידה גדולה יותר. מעיינות הבעש"ט, קרי: תורת החסידות (ובמיוחד תורת חסידות חב"ד), הם המקורות הטובים ביותר והאמיתיים ביותר לקיום המצוות הפנימיות האמורות, ומיד עם הפצתם בין בני התורה ושומרי המצוות, יקויים כראוי הענין של בקולו תשמעון במידה המלאה, וממילא "קאתי מר".

49. נדפסה בתחילת "כתר שם טוב", ועוד.

50. סנהדרין צח, א.

כד דייקת, תשובתו של המשיח רמוזה כבר בקריאת שמע:

בפרשה השניה של קריאת שמע נאמר "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אל-הים אחרים"⁵¹. פסוק זה הינו, כאמור, חלק מקריאת שמע אותה נצטוונו לקרוא פעמיים בכל יום. והשאלה מתבקשת: וכי כל אחד מבני ישראל חשוד כל כך, שילך ויעבוד עבודה זרה, עד שהוא נדרש לשנן אזהרה זו, "כפרוטגמא חדשה"⁵², בכל בוקר ובכל ערב?!

אמנם לפי המבואר בתניא בפרק זה, כל עבירה מהווה כפירה באחדותו של הקב"ה, ולכן הרי זה שווה, אם כי בביטוי מזערי יותר, לתוכן האיסור של עבודה זרה. יתירה מכך, גם יהודי השלם בחובות האיברים – אם חסר אצלו בלימוד החסידות, (המביא לידי) קיום חובות הלבבות – לא קיים בשלימות את הציווי "השמרו לכם"; שכן הוא חש את עצמו כישות נפרדת, ואינו חש התבטלות מוחלטת כלפי הקב"ה.

כאשר לא מתקיים "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אל-הים אחרים", ממשיך הפסוק ואומר⁵³: "ואבדתם מהרה (אגלה אתכם)⁵⁴ מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם.

אם כן, כדי לבטל את עונש הגלות ולהביא לביאת המשיח – הרי זה תלוי באופן ישיר בהפצת המעיינות חוצה.

פרק כ"ז

בעצלות וכבודות הנמשכות מעצבות

ראה בפרק א' ש"עצלות" ו"עצבות" – שניהם מאותו היסוד (יסוד העפר).

לקבולי בשמחה . . כי גם זו לטובה . . מעלמא
דאתכסיא . . וקרבת ה' היא ביתר שאת ומעלה
אין קץ בעלמא דאתגליא

כלומר: כידוע, העולם הזה נברא ומתקיים על-ידי הצמצומים והשתלשלות העולמות, עד שבעולם התחתון ביותר לא נראה כלל גילוי אלקתו יתברך, ורק כך מתאפשרת התהוות מציאות גשמית.

51. עקב יא, טז

52. ראה שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, סימן ס"א סעיף ב'.

53. שם פסוק יז.

54. רש"י שם.

בעלמא דאתכסיא – ששרשו גבוה יותר, למעלה מצמצומים אלו, אין מקום לגשמיות.

לכן, מי שיש לו יסורים – כלומר, שההשפעה האלקית לא הצטמצמה לכדי השפעה גשמית בעולם הזה והוא מקבל את ההשפעה באופן ישיר מעלמא דאתכסיא – "טוב" לו במושגים האמיתיים, בבחינת "קרבת אלקים לי טוב", אך חסר לו ב"טוב" הגשמי.

התבוננות בענין זה מעוררת שמחה אצל האדם, כמבואר בתניא כאן⁵⁵.

אמנם יש להקשות, כיצד מתאים המבואר כאן עם המבואר באגרת הקדש סימן ב' שכאשר גילוי קרוב אזי האדם מתבטל? האם הרגשת קרבת ה' יוצרת תחושה של התבטלות, או שמחה המבטאת את שלימותו וטובתו של האדם?!

נראה, בדרך אפשר, ליישב זאת לפי המבואר באגרת הקדש סימן י"ז אודות גילוי אור אין סוף הסובב כל עלמין, עד עולם הזה. למרות שבחינת סובב כל עלמין היא "מרחוק" – דרגה גבוהה זו מתגלה (על-ידי מצות הצדקה) ו"מתלבשת" בתוך האור הממלא כל עלמין.

לפי זה יש לומר: דוקא כאשר האדם חש בקרבת ה', והדבר יוצר אצלו, בצורה טבעית, תחושת התבטלות – יכול הוא להביא לידי גילוי אלקות יחד עם הצמצום לכדי השפעה גשמית, עד לשמחה מקרבת ה' הנרגשת בו במציאותו כפי שהוא בעולם.

פרק כ"ז

שיגיע אליהם כמעשה הרשעים

פשוט שאין הכוונה "שיגיע אליהם" מעשה שהוא "כמעשה הרשעים" – שהרי מעשה לא מגיע אל האדם מבחוץ, אלא האדם בוחר בו בבחירתו החופשית.

כוונת רבנו היא: "שיגיע אליהם" הרהור אודות מעשה כמעשה הרשעים. וכפי שממשיך מיד "במחשבתם והרהורם לבד"⁵⁶.

55. וראה עוד בענין השמחה ביסורים: אגרת התשובה פרק י"ב. אגרת הקדש סימן י"א וסימן כ"ב.

56. יתכן, אולי, שזו כוונת כ"ק אדמו"ר זי"ע בציינו (ב"שיעורים בספר התניא" כאן) על דברי רבנו כי הם עפ"י קהלת ת, יד.

פרק כ"ט

**בבינונים שנפש החיונית המחיה הגוף היא בתקפה
כתולדתה כלבו נמצא היא היא האדם עצמו**

מכאן עלינו לקבל מבט חדש ומעמיק במשמעות תעניות של תשובה (כמבואר באגרת התשובה פרק ב', עיין שם): כיון שנפש הבהמית היא בתקפה ו"היא היא האדם עצמו" – כלומר, במקום למלא את תפקידה כ"כלי שרת" בלבד אל הנפש האלקית⁵⁷, הרי היא חשה את עצמה כמציאות בפני עצמה. בפשטות: האדם חש את האגו שלו, מעיינו נתונים למילוי רצונותיו. זהו הביטוי המובהק לכך ש"נפש החיונית היא בתקפה כתולדתה"⁵⁸.

כאשר האדם מתענה, בכך הוא מכניע וממעט ממציאותה של הקליפה, ה"אגואיסטיות", שבו עצמו. לפי זה מתפרש המאמר "שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתי לפניך"⁵⁹ כפשוטו, המתענה "מקריב" ומזכך ממציאותה של הקליפה, ולא רק במובן הסימלי.

הענין קיים גם בצדקה, המהווה תחליף לתענית⁶⁰. גם בנתינת צדקה האדם "מקריב" מהנפש הבהמית וה"אגו" שלו, שהרי "כל כח נפשו החיונית מלובש בעשיית מלאכתו או עסק אחר שנשתכר בו מעות אלו . . . וגם מי שאינו נהנה מיגיעו מ"מ הואיל ובמעות אלו היה יכול לקנות חיי נפשו החיונית הרי נותן חיי נפשו לה"⁶¹.

**ואף שכבר עשה תשובה נכונה הרי עיקר התשובה
בלב והלב יש בו בחי' ומדרגות רבות**

יצויין לפירוש רש"י על הפסוק "ונקה לא ינקה"⁶²: לפי פשוטו משמע שאינו מותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט.

כי חזק הוא ממנו

ביאורו של רבנו מבוסס על הסבר חז"ל⁶³ על הפסוק "חזק הוא ממנו" – מן הקב"ה.

57. ראה פרק כ"ח: "רק שהאלקית מלובשת בה".

58. וראה להלן בהערה לפרק ל"ז (עמ' 000).

59. אגרת התשובה פרק ב', על-פי ברכות יז, א.

60. אגרת התשובה פרק ג'.

61. פרק ל"ז (מה, ב).

62. כי תשא לד, ז.

63. סוטה לה, א וברש"י שם ד"ה ממנו. הובא ברש"י על הפסוק בפרשת שלח יג, לא.

בהזדמנות זו יש להציע פירוש נוסף לפסוק זה (אף הוא כהמשך למאמר חז"ל זה):
 מבואר בחסידות⁶⁴ כי טענת המרגלים היתה, שלא רצו לעסוק בגשמיות.
 הם העדיפו להמשיך בעבודת ה' הרוחנית כפי שהיתה במדבר.
 לפי זה יש לומר "כי חזק הוא" – החומריות והעיסוק בעניני העולם –
 "ממנו" – מחלק האלוהה שבתוכנו. כלומר, העיסוק בעניני העולם כמתחייב
 בכניסה לארץ עלול להתגבר ולעמעם את הקדושה והרוחניות המדרבנת
 לעבודת ה'.

פרק ל"ד

שהאבות . . לא הפסיקו אפי' שעה אחת מלקשר
 דעתם ונשמתם לרבון העולמים

מעניין ההבדל בין מה שכותב רבנו בפרק ה' "לקשר נפשו לה'", לבין
 הביטוי כאן "לקשר דעתם ונשמתם לרבון העולמים".

יתכן שהסבר הדבר נעוץ בדברי רבנו בפרק מ"ז "שאברהם זכה לזה
 [שהיה בטל ונכלל ביחוד אור א"ס ב"ה] במעשיו והילוכו בקודש . . אבל
 אנחנו ירושה ומתנה היא לנו" – לכן אין צורך לקשר את הנשמה, שהיא כבר
 קשורה ומיוחדת בקב"ה – אלא רק את דרגת הנפש, כלומר את הכח השייך
 למעשה בפועל.

פרק ל"ו

וכתיב לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וגו' כי
 ה' יהיה לך לאור עולם וגו'

כבר צויין⁶⁵ כי תוכן פרק זה מתאים למספרו – ל"ו:

נושאו של הפרק הוא, שתכלית בריאת העולמות היא שיאיר אור אין סוף
 במקום החושך והסטרא-אחרא. ענין זה מתאים לגימטריא 36, שכן, נרות
 החנוכה מספרם 36 [כלומר, הסך-הכל של מספר הנרות שמדליקים בכל ימי
 החנוכה], ותפקידם הוא להאיר את מקום החושך. עד כאן.

64. עיין בלקוטי תורה ריש פרשת שלח. לקוטי שיחות חלק ד' פרשת שלח. ועוד.

65. ב"נר למשיח" מהדורת תשע"ד עמ' ריט; ובמהדורת תשע"ז עמ' רלז-ז.

יש להוסיף, שהרי ידוע שלעתיד לבא תהיה הלכה כבית שמאי⁶⁶. לפי זה, לעתיד לבא הדלקת נרות חנוכה תהיה באופן של "פוחת והולך"⁶⁷. כיון שאז כבר יאיר אור אין סוף במקום החושך – שוב לא יהיה כל-כך צורך בתוספת האור של נרות החנוכה מיום ליום.

פרק ל"ז

ומ"ש רז"ל שת"ת כנגד כולם היינו מפני שת"ת
היא בדיבור ומחשבה שהם לבושים הפנימי של
נפש החיונית

ראה מורה נבוכים⁶⁸: כבר ידעת אמרם⁶⁹ "הרהורי עברה קשין מעברה", ולי בפרושו פרוש נפלא מאד, והוא: שהאדם כשימרה אמנם ימרה מצד המקרים הנמשכים אחר החומר שלו כמו שביארתי, רצוני לומר שהאדם לא יעשה מרי [אלא] רק בבהמיותו. אבל המחשבה היא מסגולות האדם הנמשכות אחר צורתו, וכשיחשב במרי ימרה בנכבד שבשני חלקיו [כלומר ב"צורה", שבין שני החלקים "חומר" ו"צורה" הוא החלק הנכבד יותר].

שהרע חזק יותר במדות מבחב"ד מפני יניקתן שם
מהקדושה יותר

מה הסיבה לכך שיניקת המדות מהקדושה היא יותר מאשר השכל?

יש לומר לפי הידוע ששורש הגוף הוא גבוה ביותר (וכמבואר בחסידות⁷⁰ שבגוף נמצא כח העצמות). לכן, ב"מדות" (כוחות הרגש) – שהן "קרובות" יותר אל הגוף, כי המדות הן התחושות של האדם, כיצד הוא "תופס" את הדבר, בשונה מהשכל ש"תופס" ומתייחס לכל דבר בצורה אובייקטיבית⁷¹ – יניקתן מהקדושה יותר.

66. ראה מד"ש לאבות פ"ה מי"ט. מק"מ לזח"א יז, ב. לקו"ת קרח נד, סע"ב ואילך. תוספות חדרים לאבות בתחלתו. ונתבאר בספר השיחות תנש"א חלק ב', עמ' 570-72.

67. דעת בית שמאי בשבת כא, ב.

68. חלק ג' פרק ח'.

69. יומא כט, א.

70. ראה לקוטי שיחות חלק ט"ו עמ' 384, וב"תורת שלום" המצויין שם (במהדורה המתורגמת של "תורת שלום" קה"ת, תשע"ד) – עמ' 146 ואילך).

71. ראה המשך תער"ב חלק א' עמ' נו. ועוד.

הדבר בא לידי ביטוי גם בעובדה⁷² שמקום משכן נפש הבהמית הוא בלב, שהוא מקום ה"מדות", ומקום משכן נפש האלקית הוא במוחין שבראש.

ו"ש רב ששת חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי

ביחס לדברי רב ששת המצוטטים כאן, הרבי מביא⁷³: איתא בשער הגלגולים (סוף הקדמה ד') ובס' הגלגולים (פ"י) בפירוש מה שהי' רב ששת אומר "חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי" כו' אשר ידע ר"ש כי הי' בראשונה בגוף בבא בן בוטא והשלים נפשו ולא חסר לו כי אם דבר מועט ועל זה נתגלגלה נפשו שנית ברב ששת, ובאופן זה הסדר הוא, אשר עיקר השכר של התומ"צ שעושה בגלגול הב', הוא רק לצורך נפשו ולא גופו השני, כי בזמן התחי' תחזור נפשו אל הגוף הא' שבו עסק בתומ"צ רוב הצריך לו, ולכן הי' גופו – של רב ששת – עצב, והי' אומר חדאי נפשאי דוקא ולא הגוף.

עד כאן.

בשער הגלגולים שם: מ"ש בגמרא על רב ששת, שהיה סגי נהור, וכשהיה עוסק בתורה, היה שמח, ואומר חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי וכו'. ולכאורה אין הבנה בדברים אלו, כי לעצמו היה מטיב ולא לזולתו, וכמ"ש הכתוב⁷⁴ אם חכמת חכמת לך. גם נדקדק אומרו נפשי, וגם מה ענין זה אל רב ששת מזולתו. ולהבין זה נקדים תחלה ענין רב ששת, מי היה גלגולו. דע, כי בבא בן בוטא החסיד, מתלמידי שמאי הזקן, שכל ימיו היה מקריב אשם ספק⁷⁵, הוא שחזר עתה להתגלגל ברב ששת, להשלים איזה תקון שהיה צריך לו עדיין, ולפי שהורדוס המלך נקר את עיניו⁷⁶, גם עתה היה ג"כ סגי נהור כנודע. והנה אותיות כב"א הם שש"ת בא"ת ב"ש. ובזה נבא אל הבאור, דע, כי הנה מי שלא השלים תקונו בגלגול א', מוכרח להתגלגל עוד שנית להשתלם, אף אם חסרונו דבר מועט. והנה אם בגלגול א' השלים נפשו, ולא חסר לו כי אם דבר מועט, הנה כשחוזר להתגלגל שנית, כל השכר של התורה והמצות שעשה עתה בגלגול השני הוא לצורך נפשו הבאה עתה בגוף השני הזה להשתלם, וכאשר יקומו בזמן התחיה, תחזור נפשו אל הגוף הראשון, שבו עסק בתורה ובמצות רוב הצריך לו, ולא בא בגוף הב' הזה, אלא בהשאלה. לכן, רב ששת ידע בנפשו כי היה בראשונה בגוף בבא בן בוטא שהיה אדם גדול בתורה

72. פרק ט'.

73. נדפס באגרות קודש חלק ב' עמ' מח. שם עמ' פד.

74. משלי ט, יב.

75. משנה כריתות כה, א.

76. בבא בתרא ד, ריש עמוד א.

ובחסידות מפורסם, ולא חזר להתגלגל עתה בזה הגוף הב', אלא על דבר מועט שהיה חסר ממנו, ולכן היה גופו עצב על הדבר הזה, כי הנה כל עמלו לוקחו הנפש ההיא, וסופו ללכת לחזור בגוף הא' בזמן התחיה, באופן כי כל מה שהיה עוסק בתורה ובמצות תועלת נפשו הוא, ולא לגופו, ולכן הנפש ראויה לשמות, ולא הגוף. וז"ש חדאי נפשי וכו', ולא אני, יען כי לך אני קורא ולך אני שונה, לתועלתך, ולא לתועלתי.

עד כאן.

את תוכן ההסבר הנ"ל שמעתי בשעתו מהגאון החסיד רבי חיים שאול ברוך זצ"ל, שאף קישר את הדברים עם דברי רבנו כאן אודות מעלת עסק התורה על פני קיום המצוות – שהארת אור אין סוף בחכמת התורה היא יותר מבמצוות מעשיות הנקראות "אברים". שהרי הארה זו היא בכוחות השכל של האדם – שהינם חלק מנפשו⁷⁷ – בשונה מקיום המצוות השייך לגוף.

פרק ל"ח

מצוות מעשיות ממש . . . לגבי . . . כוונת המצוות מעשיות

בפרקנו, וכך במקומות רבים בתורת רבותינו נשיאינו, דיון והבהרת מקומם של המעשה בפועל לעומת הכוונה והרגש. יש בזה מה שאין בזה, ויש בזה מה שאין בזה.

את עבודת קיום המצוות במעשה בפועל, בקבלת עול – מסמל שבט דן⁷⁸. לעומתו שבט אשר, לשון "אשר", מסמל את התענוג, התוכן הפנימי שבקיום המצוה.

בסדר המסעות במדבר אנו מוצאים כי שבט אשר היה בתוך מחנה דן⁷⁹! לאמור: את התענוג והרגש בעניני קדושה יש להחדיר בתוך הקבלת עול.

וראה זה פלא: בחנוכת המזבח, היום בו הקריב נשיא שבט אשר הוא ביום י"א בניסן, יום הולדתו של הרבי – אשר מי כמוהו דרש, והיווה דוגמה ומופת, הן לקיום כל קוץ ותג בשולחן ערוך ובמנהגי ישראל בקבלת עול, הן ל"תענוג", כוונה ורגש בעניני קדושה, ובעיקר – בצורה בה שני הדברים משולבים יחד.

77. ריש פרק ג'. ועוד.

78. כמבואר בלקוטי שיחות חלק א' פרשת ויחי. עיין שם.

79. במדבר ב, כז.

פרק ל"ט

ומפני זה ג"כ נקראים המלאכים . .

בתחילת פרק זה עוסק רבנו בעבודת המלאכים, ומקום ה"מדור" שלהם. הרבי מעיר על כך⁸⁰ שלכאורה אין זה מענינו של "ספר של בינונים", ומבאר זאת באופנים שונים.

ניתן, לכאורה, להוסיף ולבאר, שהדבר נדרש לצורך ההתבוננות המבוארת להלן בפרקים מ"ו-מ"ט "כי הניח הקב"ה את העליונים ואת התחתונים"⁸¹. פשוט שלהבנת ההפלאה שבכך, יש להכיר היטב את מצבם וגדלותם של המלאכים. ושבעים פנים לתורה.

בעולם היצירה מאירות שם מדותיו של א"ס ב"ה
לבדן . . אבל בעולם הנריאה מאירות שם חכמתו
ובינתו ודעתו של א"ס ב"ה

יש לעיין בטעם נוסח הברכות "יוצר האדם"⁸² ו"אשר יצר את האדם", והרי התואר "אדם" הוא מעלת המוחין והשכל⁸³, ואם כן הרי זה קשור לבריאה ולא ליצירה. וצ"ע.

[בדרך הרמז, יש לקשר זאת עם הידוע שארבעה צירופי שם הוי', "ע"ב", "ס"ג", "מ"ה" ו"ב"ן" הם ארבע עולמות אצילות בריאה יצירה ועשיה, ושם מ"ה ביצירה⁸⁴; והרי אדם בגימטריא מ"ה⁸⁵].

פרק מ'

[בהגהה:] ושם מאיר ומתגלה ג"כ היחוד העליון
הנעשה ככל מצוה ות"ת שהוא יחוד מדותיו ית'
שנכללות זו בזו

צריך להבין, מה הקשר בין קיום המצוות להתכללות המדות?

80. ב"שיעורים בספר התניא" כאן.

81. לשון רבנו בפרק מ"ו (סה, ב).

82. בברכות הנישואין.

83. היום יום ד' אלול.

84. ספר המאמרים תרנ"ה עמ' קצו-ז. ועוד.

85. ראה ספר הערכים ערך "אדם" הערה *164.

יש לומר לפי הידוע שהתהוות המציאות הגשמית תלויה בהתכללות המדות, כלומר חיבור מוחלט ומיזוג של מדת החסד ומדת הגבורה, כמבואר בשער היחוד והאמונה⁸⁶. אם כן, כאשר מקיים מצוה, שאז הרי הוא מסיר את ההסתרה ומגלה את מהותו האמתית של הנברא בו מקיים את המצוה – או אז מתגלית "התכללות המדות" שבו, שכן במדת החסד בלבד לא היתה יכולה להתקיים מציאות גשמית שהיא הכרחית לצורך קיום המצוה.

פרק מי"א

ובעטיפת ציצית יבויין כמ"ש בזהר להמשיך עליו מלכותו ית'

בשולחן ערוך⁸⁷ ובסידור (בהלכות ציצית), מביא רבנו את הכוונה "שציונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם".

נראה לתווח בין הדברים⁸⁸. לצורך כך נקדים את המבואר בחסידות⁸⁹ כי הטלית הוא בחינת "מקיף" ואילו חוטי הציצית הוא מה שנמשך להאיר בבחינת "פנימי".

לפי זה יש לומר, שהכוונה (שבתניא) "להמשיך עליו מלכותו יתברך", הכוללנית יותר, וקשורה עם קבלת עול, "שום תשים עליך מלך", והיא בחינת "אור מקיף", קשורה לטלית; והיא קודמת⁹⁰ לכוונה הספציפית (שבשו"ע) לזכור ולקיים את המצוות – כל מצוה ומצוה, בחינת "אור פנימי" – הקשורה לציצית.

כך אף מסתבר לומר לאור הדיוק בדברי הזהר הקדוש⁹¹ (המצויין ע"י רבנו כאן) "יקבל עלי' האי עול לפרשא על רישו פרישו דמצוה" – שלפי פשוטם של

86. פרקים ד', ו'.

87. סימן ח' סעיף י"ז.

88. בדומה למה שתיווכנו (ב"נר למשיחי" מהדורת תשע"ז עמ' מו. עיי"ש) בין הכוונות במצות תפלין המבוארות בתניא כאן ובשו"ע – כי האמור בשו"ע (שתש"י קשורה לשעבוד הלב, ותש"ר לשיעבוד המח) מתייחס לבתים, והאמור בתניא (שיעבוד המח נעשה ע"י פרשיות "קדש" ו"והיה כי יביאך", ושיעבוד הלב ע"י פרשיות "שמע" ו"והיה אם שמוע") מתייחס לפרשיות.

89. לקוטי תורה פרשת קרח נג, ב. ספר המאמרים תש"ב עמ' 121. ועוד.

90. ראה משנה ברכות יג, א: שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות.

91. חלק ג' קכ, ב.

דברים מתייחס לבגד הטלית, שהרי חוטי הציצית אינם על הראש. [הערת אגב: מכאן הדגשה נוספת אודות החובה להקפיד על כיסוי הראש בטלית⁹²].

**שכל אדם צ"ל בשתי בחי' ומדרגות והן בחי' עבד
ובחי' בן**

יצויין ללשון הפסוק⁹³ בפרשה שניה של קריאת שמע, "והיה אם שמוע":
"לאהבה את ה' אלקיכם, ולעבדו" - לאהבה = בן, ולעבדו = עבד.

פרק מ"ב

ולעתיד הוא אומר ולא ילמדו איש את רעהו

כלומר: השפעתו של משה רבנו לעתיד תגיע אל כל אחד מישראל בצורה ישירה. אז לא יזדקקו ל"חכמי הדור" שההשפעה תעבור דרכם.

פרק מ"ז

**וקרוב הדבר מאד מאד לעורר ולהעיר אור
האהבה**

ספר התניא מיוסד - כאמור בדף השער - על פסוק "כי קרוב אליך הדבר מאוד בפין ובלבך לעשותו", לבאר היטב איך הוא קרוב מאוד.

את פרק י"ח, בו מתחיל לבאר את הדרך השניה - על-ידי שהאדם מעורר בעצמו אהבתו הטבעית לה' - פותח רבנו במלים "ולתוספת ביאור באר היטב מלת מאד שבפסוק כי קרוב אליך הדבר מאד וגו'". כלומר: עד פרק י"ז נוכחנו כי לעורר אהבה ויראה ("בלבך") הוא דבר קרוב, קרי: נגיש, אפשרי; הדרך השניה, המבוארת בפרקים י"ח-כ"ה הינה "קרובה" עוד יותר - "קרוב מאד".

בהמשך לכך, הרי שהדרך המבוארת בפרקים מ"ו-מ"ט, המתוארת על-ידי רבנו כ"קרוב . . מאד מאד", הינה הנגישה והקלה ביותר. הדרך המוצעת בזה היא לעורר אהבה על-ידי ההתבוננות באהבת ה' ובבחירתו בעם ישראל, בהתאם לנאמר "כמים הפנים לפנים כן לב האדם אל האדם".

92. ראה "על מנהגים ומקורותיהם" מהדורת תשע"ג עמ' קצה-ו; ובהרחבה יותר במהדורת תשע"ה עמ' קנז-ח.

93. עקב יא, יג.

המקור לכך שזו היא אכן הדרך הקלה ביותר: ברכות קריאת-שמע נתקנו כ"הכנה לקיום הק"ש"⁹⁴, כדי "לעמוד נגד כל מונע מאהבת ה'" – שזהו "עיקר ק"ש, לקיים [ואהבת] בכל לבבך כו"⁹⁵. הברכה הסמוכה יותר⁹⁶ לקריאת שמע, הן בשחרית והן בערבית, עוסקת באהבת ה' את עמו ישראל. מכאן, שאנשי כנסת הגדולה ראו בהתבוננות בענין זה את ההכנה ההכרחית והבטוחה ביותר להגיע לקיום מצות האהבה שבקריאת-שמע.

וראה גם קונטרס אחרון (ד"ה "הנה לא טובה השמועה"): ושתי ברכות שלפני ק"ש יוצר ואהבה לעורר בהן האהבה המסותרת בלב כל ישראל לבחי' גילוי בהתגלות הלב בשעת ק"ש עצמה שזאת היא מצות האהבה שבפסוק ואהבת גו' בכל לבבך גו'.

כמים הפנים לפנים

לפי המבואר בפרקים מ"ו-ט, ההתבוננות בברכות ק"ש היא באהבת ה' אלינו, וע"י זה מתעורר בקריאת שמע באהבת ה'. כלומר: הברכה עוסקת באהבת ה' לישראל (פרק מ"ו), לעומת קריאת שמע עצמה בה ישראל מתעוררים באהבה לה' (פרק מ"ט).

לכן: נוסח החתימה "אוהב עמו ישראל" אין משמעותו בקשה, אלא ציון עובדה החלטית – הקב"ה הוא אכן "אוהב עמו ישראל". מכאן הסבר לנוסח חב"ד (בקטע הסמוך לחתימה, שלפי הכלל ההלכתי צריך להיות "מעין חתימה") "ואהבתך לא תסור", כציון עובדה, ולא "אל תסיר" כבקשה בלבד.

ומנוול המוטל באשפה

להלן בנמשל מציין רבנו כי מצרים היא "מקום הזוהמא והטומאה" – מלים אלו הן המקבילות ל"מנוול המוטל באשפה" שבמשל.

בנוסף לכך, יש למצוא פרט זה גם באהבת ה' לבני ישראל כיום. שהרי הקב"ה יורד ובוחר בישראל, גם ביהודי בעל עבירות ("שהקליפות וס"א נקראות קיא צואה"⁹⁷).

94. פרק י"ב.

95. פרק מ"ט.

96. לחידודי: לפי זה, ההתבוננות באהבת ה' את עמו ישראל היא גם "קרוב" במובן של סמיכות – לאהבת ה'.

97. פרק כ"ד.

חייבו רז"ל לקום ולעמוד מפני כל עוסק במצוה
אף אם הוא בור ועם הארץ והיינו מפני ה' השוכן
ומתלבש בנפשו בשעה זו

להעיר מהמבואר בפרק י"ג, כי בשעה שהנפש האלקית מתאמצת ומתגברת
על נפש הבהמית להוליד אהבה עזה לה' בחלל הימני – אזי אתכפיא ס"א
שבחלל השמאלי.

שער היחוד והאמונה

הקדמה

הן דרך כלל כי הוא חיינו ממש . . . והן דרך פרט
שכשיבין וישכיל בגדולתו של ממו"ה הקב"ה . . .
ואח"כ יתבונן באהבת ה' הגדולה ונפלאה אלינו

שתי התבוננויות מציע כאן אדמו"ר הזקן, ומכנה אותן בשמות "דרך כלל" ו"דרך פרט".

"דרך כלל" מקבילה להתבוננות המדוברת בפרק מ"ד בתניא – שיסודה, אהבת ה' "מפני שאתה ה' נפשי וחיי האמיתים". "דרך פרט" מקבילה להתבוננות בגדולת ה' ובחסדו הגדול עימנו, הנזכרת בפרק מ"ו. עיין שם. את הגדרת שני אופני התבוננות אלו כ"דרך כלל" ו"דרך פרט" ניתן לבאר, בדרך אפשר, כך⁹⁸:

הענין הראשון, "כי הוא חיינו", הוא ענין אוניברסאלי שאינו שייך דוקא לישראל. הרי הקב"ה הוא המחיה כל דבר ודבר בבריאה. לכן התבוננות זו מוגדרת ככללית. לעומת זאת ההתבוננות השניה הנזכרת בפרק מ"ו, היא התבוננות ביחסו המיוחד של הקב"ה לעם ישראל – בחסדו הגדול עימנו שהוציאנו ממצרים. זו התבוננות בענין "פרטי" השייך לישראל בלבד.

אכן, במקומות רבים בתורה ובנוסח התפלה, אנו מוצאים בסמיכות זה לזה ענין כללי הקשור להשגחתו של הקב"ה על העולם כולו (או בריאת העולם

98. בנוסף למה שביארנו ב"נר למשיחי" מהדורת תשע"ז עמ' רפ.

וכדומה) וענין המבטא את יחסו המיוחד של הקב"ה לעם ישראל. כאשר הם מופיעים בסדר האמור, מן הכלל אל הפרט:

א. נאמר במדרש⁹⁹: "משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים, וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ראש חודש של גאולה". לפנינו שתי נקודות ציון מרכזיות הדורשות קביעת סדר זמנים – "בחר הקב"ה בעולמו", ו"בחר ביעקב ובניו" – היותו של הקב"ה בורא ומלך העולם והיותו "הבוחר בעמו ישראל באהבה".

ב. התורה פותחת בספר בראשית המלמד אותנו כי "כל הארץ של הקב"ה היא"¹⁰⁰, ורק בספר השני, ספר שמות, מופיעה ה"מצוה ראשונה שנצטוו ישראל"¹⁰¹.

ג. בברכות קריאת שמע: בשחרית, בברכה הראשונה "נאמר ונשנה באריכות ענין וסדר המלאכים העומדים ברום עולם, להודיע גדולתו של הקב"ה איך שכולם בטלים לאורו ית", "ואח"כ ברכה שניה אהבת עולם אהבתנו ה' אלקינו, כלומר שהניח כל צבא מעלה הקדושים והשרה שכינתו עלינו להיות נקרא אלקינו. . והיינו כי אהבה דוחקת הבר" – כמבואר באריכות בתניא פרק מ"ט.

ועל דרך זה בערבית – הברכה הראשונה עוסקת בהנהגת העולם – אשר דברו מעריב ערבים וכו', ומבדיל בין יום ובין לילה; והברכה השניה "אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת".

ד. בברכת המזון: הברכה הראשונה "הזן את העולם כולו", "הזן את הכל"; והברכה השניה עיקרה הוא ההודאה על הארץ, ברית ותורה¹⁰².

ה. בנחמיה פרק ט (בקטע הנאמר בפסוקי דזמרה, "ויברכו שם כבודך"): "אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים. . ואתה מחיה את כולם", ולאחר מכן "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברם. . וכרות עמו הברית. . והים בקעת לפניהם".

ו. ב"הלל הגדול" (תהלים פרק קלו): חציו הראשון של הפרק מפרט את היותו של הקב"ה "אלקי האלקים" ו"אדוני האדונים", וכן פרטים מרכזיים בבריאת

99. שמות רבה פרשה ט"ו, י"א.

100. רש"י בתחילת פרשת בראשית.

101. רש"י שם.

102. ראה שולחן ערוך אדמו"ר הזקן סימן קפ"ז סעיף ד'. עיין שם.

העולם; והחל מפסוק י' מדובר אודות יציאת מצרים, מכת בכורות, קריעת ים סוף, וכניסת עם ישראל לארץ ישראל.

ז. בברכת המצוות, תחילה¹⁰³ מתארים את הקב"ה כ"מלך העולם", ולאחר מכן מוסיפים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו".

ח. בקריאת שמע: פרשה ראשונה עיקרה "ה' אחד", "ה' שהוא אלקינו עתה ולא אלקי האומות הוא עתיד להיות ה' אחד"¹⁰⁴. כן, חז"ל תיקנו¹⁰⁵ להוסיף ולומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" – מלכותו של הקב"ה על העולם כולו.

לעומת זאת הפרשה השניה פותחת "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם" ועוסקת כולה בקיום מצוות¹⁰⁶ ובשכר המצוות. במיוחד הדבר בולט בפרשת ציצית שבאה להזכיר את יציאת מצרים.

ט. אודות מצות השביתה בשבת נאמרו בעשרת הדברות שני טעמים: בפרשת יתרו¹⁰⁷ נאמר "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ. . וינח ביום השביעי", ובפרשת ואתחנן¹⁰⁸ נאמר "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלקיך. . על כן צוך ה' אלקיך לעשות את יום השבת". כלומר, בתוכנה של השבת שני ענינים, זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים¹⁰⁹.

חלוקה דומה באה לידי ביטוי בתפלות השבת: ליל שבת נוסח הברכה האמצעית הוא "אתה קדשת" ש"מיירי בשבת בראשית"; ובשחרית של שבת נוסח הברכה האמצעית הוא "ישמח משה" ש"מיירי בשבת דמתן תורה"¹¹⁰ (וזה הטעם הפשוט לכך שבתפלת שחרית של שבת לא אומרים "זכר למעשה בראשית"¹¹¹), ונאמר בה הפסוק מן התורה "ושמרו בני ישראל את השבת", ובהמשך נאמר "ולא נתתו ה' אלקינו לגויי הארצות. . כי לישראל עמך נתתו באהבה".

[ניתן, אולי, לקשר זאת גם עם הידוע אודות הבדל נוסף בין התפלות. בתפלת ערבית אומרים "וינחחו בה" כיון שאז מאירה ספירת המלכות, ואילו

103. לאחר הפתיחה "ברוך אתה ה' אלקינו".

104. ואתחנן ו, ד וברש"י.

105. פסחים נו, א.

106. ראה משנה ברכות יג, א.

107. כ, יא.

108. ה, טו.

109. ראה לקוטי שיחות חלק ל"ז עמ' 11.

110. שער הכולל פרק י"ז סעיף כ"ה.

111. שער הכולל שם סעיף כ"ט.

בתפלות שחרית ומוסף הנוסח הוא "וינוחו בו" כי אז מאיר בחי' ז"א, מדות דאצילות¹¹². ולפי דרכנו יש לומר: ליל שבת - מלכות - קשור לשביתה ממעשה הבריאה בימי בראשית, שזו עליית המלכות במקורה¹¹³; וז"א המאיר ביומא דשבתא קשור ליציאת מצרים¹¹⁴].

---

112. לקוטי שיחות חלק י"ד עמ' 18-19.

113. ראה לקוטי שיחות חלק כ"ה עמ' 317 והערה 63.

114. ראה סידור עם דא"ח יז, ג. מאמר ד"ה וספרתם לכם תשל"ו (ספר המאמרים תשל"ו עמ' 218).

אגרת התשובה

פרק א'

אע"ג דלענין קיום מ"ע גדולה.. אבל לענין תשובה
 .. העובר על מל"ת ע"י שנדבק הרע בנפשו עושה
 פגם למעלה בשרשה ומקור חוצבה

יש להעיר, כי גם עיון בדיני הקרבן המכפר על מצוות עשה ומצוות לא
 תעשה, מוביל למסקנה אשר מעלה בזה ומעלה בזה:

על מל"ת מביאים קרבן חטאת, ואילו קרבן עולה מכפר על ביטול מ"ע.
 קרבן חטאת נאכל (על ידי הכהנים)¹¹⁵, וקרבן עולה עולה כולו לאש המזבח¹¹⁶.
 בפשטות הדבר מלמד שקרבן עולה (ובמילא - מצוות עשה) נעלה יותר.
 אך מאידך, מבואר בחסידות¹¹⁷ שהגילוי שעל ידי הקרבת הקרבן על גבי
 המזבח הוא בגדרי סדר ההשתלשלות, ואין זה גילוי אור חדש. דוקא¹¹⁸
 "אכילת אדם" מביאה לתוספת אורות, שיהיה גילוי אור חדש ממש.
 הרי שישנה מעלה גדולה דוקא בקרבן חטאת (ובמילא - במל"ת).

115. משנה זבחים נג, א.

116. משנה שם, ב.

117. לקוטי תורה פרשת צו ז, ד - ח, א. מאמר ד"ה "והוא עומד עליהם" בספר המאמרים
 תרס"ג עמ' נ ואילך. עיין שם הסבר הדברים באריכות.

118. שם עמ' נה.

פרק ב'

אך כל זה לענין כפרת ומחילת העון שנמחל לו לגמרי . . אמנם שיהי' לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו ית' בקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו היה צריך להביא קרבן עולה

לפי זה מובן הנוסח ב"תפלת השחר": "יהי רצון מלפניך . . תמחול לנו על כל חטאתינו, ותכפר לנו על כל עונותינו, ותמחול ותסלח לנו על כל פשעינו, ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו".

לכאורה בקשת הכפרה על-ידי קרבן התמיד אינה מובנת. וכי מה לא די בכפרה על העוונות עליה כבר ביקשנו קודם, ולפי המובן מסדר הדברים אינה תלויה בבית המקדש ובתמיד?!

אלא שלפי המבואר בפרקנו הדברים מתפרשים כמין חומר. המחילה- וכפרה הראשונה היא "שנמחל לו לגמרי מה שעבר על מצות המלך", "ואין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין לענשו ע"ז ח"ו". לאחר מכן מוסיפים ומבקשים "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו", ואז נזכה, ע"י הקרבנות¹¹⁹, לכפרה נעלית יותר - "שיהיה לרצון לפני ה' ומרוצה וחביב לפניו יתברך בקודם החטא להיות נחת רוח לקונו מעבודתו".

אגרת הקדש

סימן ב'

מרחוק ה' נראה לי

בתחילת האגרת מביא אדמו"ר הזקן את הפסוק "קטנתי מכל החסדים" ומפרשו - התקטנתי, ע"י כל החסדים (בשונה מן הפירוש הפשוט לפסוק זה, שהוא: קטן אני, ואיני ראוי לכל החסדים שעשה הקב"ה איתי).

את הפסוק "מרחוק ה' נראה לי" מביא אדמו"ר הזקן כהוכחה לכך. ב"נר למשיחי" ביארנו את ראייתו: האפשרות שהאדם יראה אלוקות, ובכל זאת לא יתבטל אלא יחזיק עצמו כמציאות נפרדת ("נראה לי") היא רק כאשר הגילוי הוא "מרחוק", ואילו כאשר הגילוי קרוב אזי מתבטל האדם. יש להוסיף ולהמליץ על כך את לשון הפסוק¹²⁰ "כי רם ה' ושפל יראה, וגבוה ממרחק יידע".

סימן ה'

יש ב' מיני נשמות בישראל נשמות ת"ח העוסקים בתורה כל ימיהם ונשמות בעלי מצות העוסקים בצדקה וגמ"ח

יצויין לפסוק¹²¹ "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך".

120. תהלים קלח, ו.

121. וזאת הברכה לג, יח.

סימן י"ג

בחינת שמאל היא מדת הצמצום וההסתר . .
בחינת ימין היא מדת החסד

המקור לכך הוא ב"פתח אליהו", שם נאמר "חסד דרועא ימינא, גבורה דרועא שמאלא". במקומות רבים¹²² מופיעים הספירות לפי החלוקה: חח"ן (חכמה, חסד, נצח) בימין, בג"ה (בינה, גבורה, הוד) בשמאל.

יש לבאר את הקשר בין הספירות שבקו הימין:

החסד הינו השפעה ונתינה בלי התחשבות במציאותו של המקבל¹²³, לכן החסד מסמל את המשפיע. לעומת הגבורה שמהותה היא – צמצום וריסון¹²⁴, מן המקבל אל המשפיע. כאן נרגשת מציאותו של המקבל.

כך גם בחכמה, שענינה ראייה¹²⁵ – הרי הוא "תופס" את הדבר כפי שנראה בעיני הרואה-המשפיע במבט ראשוני. הוא לא מתחשב בפרטים המרכיבים את הגדרתו של המקבל – אלו נתפסים בשלב השני, בכח הבינה-השמיעה. לכן החכמה שייכת גם היא אל המשפיע.

נצח: תכונת הנצחון, במובנה הפשוט, היא השתלטות. המקבלים כאילו מאבדים את מציאותם האישית, ורק מציאותו של המנצח, השולט, היא הדומיננטית. דבר נוסף: "נצח" רומז על המשכיות¹²⁶, וזה מזכיר את הנאמר על מדת החסד "חד אריך"¹²⁷.

122. ראה סידור עם דא"ח דף קסה, ג. "בד קודש" פרק ב' (נדפס באגרות קודש אדמו"ר האמצעי הוצאת תש"מ עמ' רצ ואילך, ובהוצאת תשע"ג עמ' רמה ואילך). ועוד. וראה זהר חלק ג' רכד, א.

123. ראה אגרת הקדש סימן ט"ו: מדת החסד להשפיע בלי גבול.

124. אגרת הקדש שם: מדת הגבורה לצמצם מלהשפיע כ"כ או שלא להשפיע [כל עיקר] כלל.

125. ראה תורה אור פרשת וירא טו, ד. מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ה, חלק א', תחילת עמ' מה. המשך תרס"ו עמ' צח (בהוצאה החדשה עמ' קלא). תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק ג' עמ' תכב. ועוד.

126. כמו "בלע המות לנצח" (ישעי"ה, ח), ועוד.

127. "פתח אליהו" – הקדמת התיקוני זהר.

וראה תורה אור יד, ג: חסד נק' אריך לפי שהוא מתפשט מלמעלה מעלה למטה מטה כמו מים היורדים ממקום גבוה למקום נמוך. ובהנחת כ"ק אדמו"ר האמצעי ממאמר זה (ד"ה "להבין בתוספת ביאור מאמר אנת הוא חד" תקס"ו, בספר מאמרי אדמו"ר הזקן על פרשיות התורה חלק א' עמ' קה, ובספר מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ו חלק א' עמ' מד): פ"י חד אריך הוא מדת החסד שאור שפעו

*

מהותו של קו השמאל הוא צמצום וריסון, מן המקבל אל המשפיע. לכן ספירת ההוד – שענינה כניעה של המודה¹²⁸ כלפי זה שאליו הוא מודה – מקומה בקו השמאל.

גם הוד במובן של יופי ("הוד והדר") מדגיש את מציאותו של המקבל, ולכן קשור לקו השמאל.

[הקשר בין בינה לקו השמאל – נתבאר ב"נר למשיחי" בהערות לפרק י"ג בספר של בינונים¹²⁹, עיין שם].

*

בהזדמנות זו יש לציין פרט מעניין, כי הביטוי המקובל¹³⁰ "חסיד ירא שמים" מקביל לשלשת הקוים: חסיד – חסד, ירא שמים – גבורה (יראה), למדן – תפארת¹³¹;

וכן לשלשת העמודים שעליהם העולם עומד¹³² – בסדר "מלמטה למעלה": חסיד – גמילות חסדים, ירא שמים – עבודה, למדן – תורה.

סימן ט"ז

בחינת הדעת שהוא בחינת התקשרות הנפש

הדעת הוא המקשר ומחבר (בין השכל והמדות – דעת תחתון; או בין החכמה והבינה – דעת עליון), כמבואר כאן.

מתפשט בא למטה עד אין שיעור כי מצד טבע החסד יאיר אור הטוב והחסד גם לשאינו ראוי ואינו צריך.

ולהעיר גם מסידור עם דא"ח דף קסג, ראש עמוד א.

128. בין במובן של "הודאה" (ביידיש: לויבן, כמו "מודים חכמים לרבי מאיר") ובין במובן של "הודיה" (ביידיש: דאנקן).

129. במהדורת תשע"ד – עמ' קפ; ובמהדורת תשע"ז – עמ' קצג.

130. ראה אגרות קודש חלק ד' עמ' פח. חלק י"ז עמ' עב. חלק ל' עמ' קצ. ועוד.

131. תורה היא בתפארת – ראה תורת מנחם סה"מ מלוקט חלק א' עמ' עז. ספר השיחות ה'תנש"א חלק ב' עמ' 498. ועוד. [ולהעיר מ"ערכי הכינויים" ערך מקרא: תורה בתפארת שבה, נביאים בנו"ה, כתובים ביסוד ומלכות].

132. אבות פרק א' משנה ב'.

לכן כאשר הדעת נמנה אין הכתר נמנה, וכאשר הכתר נמנה אין הדעת נמנה¹³³. הכח המקיף שלמעלה מעשר הכוחות הפנימיים, בנפש האדם הוא הרצון. כאשר האדם רוצה, הוא מעוניין באמת בתוצאה הנדרשת – אזי מהחכמה יגיע אל הבינה ומהשכל יתעורר במדות. אין צורך להפעיל כח מיוחד כדי לקשר בין הכוחות וליצור כל שלב בנפרד.

סימן ט"ז

משען ומשענה

ראה מה שפירשתי בספר "נר למשיחי" על אתר. ושם שללתי את הפירוש המובא בכמה ממפרשי התניא: משען – פרנסה שהאב מביא לביתו. משענה – פרנסה שמביאה האם.

אמנם נראה שיש לקיים פירוש זה (בנוסף למה שביארתי ב"נר למשיחי", ו"שבעים פנים לתורה"), שהרי ידוע¹³⁴ שבזמנם היה מקובל שהאשה עוסקת במשא ומתן, כמובן באופן של צניעות. כך אף היה נהוג בבית רבנו הזקן בעצמו, כפי שהוא מזכיר בהזדמנות מסויימת את ה"משא ומתן של אשתי"¹³⁵.

סימן כ"ז

ומלכות דיצירה נקרא שפחה לגבי מלכות דאצילות ומלכות דבריא נקרא אמה

עבד – בשונה משכיר, פועל וכדומה – אינו רק משרת למעשה את האדון. כל מהותו וענינו הוא ביטול מציאותו העצמאית בפני אדונו (וכתוצאה מכך, ודאי שיעשה כל מה שהאדון יטיל עליו). הדבר בא לידי ביטול במספר הלכות¹³⁶, בהן נראה שמעשה העבד (כנעני) מתייחס אל האדון¹³⁷.

133. עץ חיים שער כג (שער מוחין דצלם) פרק ח'.

134. ראה גם התוועדויות תשמ"ב חלק ג עמ' 1258: גם כאשר היה "בעל עסק" הרי כל ענינו היה בעניני תפלה, תורה, וקיום המצוות, ובעניני המסחר עסקה "עקרת הבית" (כפי שהיה נהוג בימים ההם אצל יראי שמים).

135. אגרות קודש אדמו"ר הזקן עמ' רכה.

136. ראה, למשל, רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ג' הלכות א-ב'.

137. וראה לקוטי שיחות חלק כ' עמ' 303, ההבדל בין "עבד" ו"שליח". לקוטי שיחות חלק ה' עמ' 238. לעיל בהערה לפרק ט"ו.

פרט זה חשוב להסברת יישוב הסתירה, לכאורה, בין המובא מזוה"ק שתורה שבעל-פה היא ספירת מלכות דאצילות, לבין "מ"ש האריז"ל שהמשניות הן במלכות דיצירה": בהתלבשות מלכות דאצילות במלכות דיצירה – הרי זה כמו עבד שלא ניכר בו שום מציאות אחרת, אלא רק ביטוי וכלי שרת של האדון.

סימן כ"ז – ביאור

דשבק חיים לכל חי

כפי המובן בהבנה שטחית, כוונת המאמר היא שהנפטר משאיר ("שבק") חיים לאלו שנשארים בחיים. הבנה זו מוטעית, שכן העובדה שלסובבים אותו יש חיים (בשונה מהנפטר שכבר אינו חי) – אינה פעולה שלו, ולא נכון לומר שהוא "השאיר" להם את החיים.

רבנו הולך ומבאר כי חייו של הצדיק הם "אמונה ויראה ואהבה". לפי זה, לא רק פירוש המושג "חיים" מקבל משמעות אחרת, אלא גם המלה "שבק" מובנת היטב במשמעות של נתינה – הצדיק משאיר ומשפיע לתלמידיו, גם אחרי הסתלקותו, ממדותיו אלו.

היו שלשה מדות אלו בתוך כלי ולבוש שלהם
בבחי' מקום גשמי שהיא בחי' נפש הקשורה בגוף

המלה "שהיא" מתייחסת לכל המשפט הקודם, במקביל למשפט הבא. יש לקרוא את המשפט כך: (1) שלשה מדות אלו (בתוך) (2) כלי ולבוש שלהם בבחינת מקום גשמי. שהיא (1) בחינת נפש (הקשורה) ב(2)גוף

[לא כפי שניתן להבין בטעות, בהסתכלות שטחית, שהמלה "שהיא" מתייחסת רק למלים "בחינת מקום גשמי". כאילו שכוונת רבנו לומר כי הנפש הקשורה בגוף היא גשמית!],

שהרי "שלשה מדות אלו" – אמונה ויראה ואהבה – הן הכחות הרוחניים שבנפשו של האדם; ורק ה"כלי ולבוש שלהם", הגוף, הוא "בחי' מקום גשמי".

סימן כ"ח

קרבנות שע"ג המזבח . . מכפרים . . על השגגות
שהן מהתגברות נפש הבהמית

בדרך אגב מוסבר כאן גם עצם הדבר, מדוע נדרשת כפרה על עבירה בשוגג – כי גם זה בא מהרע שבנפשו¹³⁸.

סימן ל"ב

כמ"ש כמ"א

הכוונה למבואר בסיום החלק הראשון של התניא, ספר של בינונים, פרק נ"ג. אגרות הקודש שבחלק זה של התניא, צורפו לספר על-ידי בני המחבר, אחר הסתלקותו. לא נתברר לפי מה קבעו את סדר האגרות. אך לגבי אגרת זו, האחרונה, ניתן לומר שבני רבנו רצו לסיים את החלק הרביעי באותו ענין בו עסק אביהם בסיומו של החלק הראשון.

138. וראה לקוטי שיחות חלק ג' עמ' 5-944. חלק ל"ב עמ' 10.

קונטרס אחרון

ד"ה להבין מ"ש בפע"ח

ידיעת המציאות מההשתלשלות היא ג"כ מצוה
רמה ונשאה

זו הסיבה לכך שהקב"ה עשה את האדם ב"צלם אלקים", במדות ותכונות
המקבילות לספירות העליונות (כמבואר באגרת הקדש סימן ט"ו)

– כדי לאפשר קיום מצוה זו, להבין ולדעת כיצד פועל הקב"ה בעולמות
על ידי סדר ההשתלשלות, וגם כדי להגיע על ידי זה לקיום מצות אהבת ה'
ויראת ה', האפשריות רק כתוצאה מהתבוננות בגדולת ה' (כמבואר בספר של
בינונים פרק ג').

ד"ה וצדקה בנחל איתן

כמ"ש הנה ישכיל עברי

פסוק זה מובא כאן בהקשר למה שנזכר לפני כן, כי "איתן" היא בחינת
נקודה – חכמה:

בלקוטי תורה¹³⁹ מבואר ש"משכיל" הוא לשון מפעיל, והיא הבחינה
שלמעלה מהשכל שממנה נובעים ומתחדשים השכליים. עד כאן. מכך מובן
שהפס' "הנה ישכיל עברי" רומז על חכמה, ומכך מביא ראייה, באגרת הקדש
כאן, ש"איתן" הוא בחינת חכמה, שהרי נאמר "משכיל לאיתן האזרחי" (וכפי
שהובא גם בלקוטי תורה שם).

למרות שמהפסוק "משכיל לאיתן האזרחי" כבר ניתן להסיק ש"וצדקה כנחל איתן" קשור לבחי' חכמה, שהרי בפסוק זה עצמו נאמר "משכיל" – אך הפסוק "הנה ישכיל עבדי" נאמר במפורש בלשון עתיד, ולכן העדיף להביא הראיה ממנו.

ד"ה הנה לא טובה השמועה

שתי ברכות שלפני ק"ש יוצר ואהבה לעורר בהן
 האהבה המסותרת בלב כל ישראל לבא לבחי'
 גילוי בהתגלות הלב בשעת ק"ש עצמה שזאת היא
 מצות האהבה שנפסוק ואהבת גו' בכל לבבך
 ג'140

להעיר ממאמר חז"ל¹⁴¹ "כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו" – כיון שבקריאת שמע מופיע הציווי על מצות תפלין.

על דרך זה יש לומר שההתבוננות בברכות ק"ש הכרחית לצורך התעוררות האהבה – שאם לא כן הרי הוא מעיד, ח"ו, עדות שקר באמירת "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך".

מצות האהבה . . הנמנית ראשונה בתרי"ג מצות

הרבי מעיר על כך: "צע"ק (בסה"צ להרמב"ם היא מ"ע ג'. בוח"א יא, ב: א' – יראה, ב' – אהבה, ג' – ידיעת ה' וכו').

ולהעיר מל' חז"ל (ע"ז עג, א) "ראשון ראשון בטל". ולהעיר מתניא חינוך קטן דאהבה שרש לכל מ"ע (כולל גם מ"ע דיראה (שורש מל"ת) ובמילא) שורש כל המצות".

ניתן, אולי, להוסיף ולבאר: לפי מנין המצוות של הרמב"ם, שתי המצוות הראשונות עוסקות בידיעת ה'. מצוות אלו הן כעין הקדמה הכרחית לפני קיום כל המצוות (בשונה מאהבה הנדרשת רק ל"קיום אמיתי"¹⁴²), שהרי מבלעדי המְצָה – לא יתכנו מצוות. [לכן האברבנאל¹⁴³ מוציא את דברי הרמב"ם

140. ראה גם בספר של בינונים פרקים י"ב, מ"ו, מ"ט. ולעיל בהערות לפרק מ"ו.

141. ברכות יד, ב.

142. ספר של בינונים פרק ד'.

143. בספר ראש אמנה פ"ד – הובא בדרך מצותיך מצות האמנת אלקות בתחלתה, ועוד.

במצוה הראשונה מפשוטם. אך עדיין יש לראות, לכאורה, במצוות אלו מצוות כלליות ו"קודמות" לשאר המצוות].

לפי זה, המצוה הראשונה מבין המצוות הפרטיות היא מצות האהבה¹⁴⁴.

ד"ה הזכח תזכיה את עמיתך

הנושא האחרון בו עוסק רבנו בספר התניא¹⁴⁵ הוא – שבת (לימוד הלכות שבת,

ו"זכור" ו"שמור" בפנימיות).

יש לומר, שענין החותם ומסיים ספר – מרמז על המטרה והסך-הכל שאליו מוביל הספר¹⁴⁶. בענינו: ספר התניא מייצג את תורת החסידות בכלל, שהרי הוא הספר הראשון המבאר בדרך שיטתית והסברתית את יסודות תורת הבעש"ט; והוא נקרא "תורה שבכתב" של תורת חסידות חב"ד. החסידות היא טעימה והכנה לגילויים האלווקיים שיהיו לעתיד לבוא¹⁴⁷, ועל-ידי הפצתה חוצה "קאתי מר", כהבטחת מלך המשיח בעצמו לבעש"ט¹⁴⁸. ענין זה בא לידי ביטוי בכך שסיום ספר התניא מרמז לענין הגאולה, שהרי הגאולה היא "יום שכולו שבת"¹⁴⁹.

וראה זה פלא: גם תחילתו של ספר התניא מרמז על הגאולה העתידה:

אדמו"ר הזקן פותח את התניא בציטוט הברייתא "משביעים אותו תהי צדיק", אף שספר התניא הוא "ספר של בינונים", וכלל לא מובטח לכל אחד שיזכה אכן להיות צדיק, "ולכן משביעים שנית אל תהי רשע עכ"פ שבזה משפט הבחירה והרשות נתונה לכל אדם"¹⁵⁰. אם כן, כיצד מתאים שזה המשפט הפותח את התניא !?

אלא, רבנו מדגיש לאורך הספר כי גם הבינוני, שלעולם לא יהיה צדיק – חלק בסיסי בעבודתו היא לשאוף לאותה התבטלות המאפיינת את הצדיק,

144. אמנם להסבר זה צריך עיון לשון רבנו "הנמנית ראשונה בתרי"ג מצות". שהרי סוף סוף גם מצוות ידיעת ה' נכללות במספר תרי"ג, ומצות האהבה, אף שהיא המצוה הראשונה הפרטית, הרי היא ראשונה בין תרי"א מצוות.

145. אף שסידור האגרות ב"אגרת הקדש" וב"קונטרס אחרון" והדפסתן, נעשו על ידי בני רבנו אחר הסתלקותו – ברור שסדר הדברים מכוון ומדויק.

146. בדומה למבואר (ספר השיחות תנש"א חלק א' עמ' 107. ועוד) בקשר לסיום ספר הרמב"ם.

147. ראה לקוטי שיחות חלק כ', שיחה א' ל"ט כסלו. חלק ל', שיחה ל"ט כסלו. ועוד.

148. אגרת הקדש של הבעש"ט, נדפסה בתחילת ספר "כתר שם טוב", ועוד.

149. משנה בסוף מסכת תמיד.

150. פרק י"ד.

שכל עבודתו היא "לצורך גבוה"¹⁵¹ – להביא לגילוי של הקב"ה בעולם. דבר זה יושלם, כמובן, בגאולה העתידה¹⁵². נמצאנו למדים שהשבעה "תהי צדיק" דורשת, בעצם, להביא לגאולה. – ראה על כך בהרחבה בשער העיונים שב"נר למשיח", במאמר "תהי צדיק! הבא את המשיח!".

הנה כי כן, "נעוץ תחילתן בסופן": בתחילת ובסיום ספר התניא רומז רבנו לתכלית כוונת בריאת העולם, תכלית ותמצית תורת החסידות – גילוי כבודו של הקב"ה בגאולה העתידה.

---

151. פרק י'.

152. ראה תחילת פרק ל"ז: ימות המשיח ותחיית המתים (ש) הוא גילוי אור א"ס ב"ה בעוה"ז הגשמי.

צ"ו שביבים
השלמות

**עובדות, "זוארטים",
פנינים וזכרונות**

א.

"נתיבות שלום" מסלונים זכ"ק אדמו"ר זי"ע

הרה"ק ה"נתיבות שלום" מסלונים זצ"ל היה שולח לכ"ק אדמו"ר זי"ע כל ספר שהוציא לאור, וכן נהג לשגר אליו הזמנות לנישואי צאצאיו.

כמו כן, התפרסם מכתב שכתב ה"נתיבות שלום" זצ"ל (טרם התמנותו לאדמו"ר) ושיגר לכ"ק אדמו"ר זי"ע בצירוף הספר "תורת אבות" שחיבר – המלקט את דברי תורתם של אדמו"רי בית סלונים לדורותיהם.

הנה המכתב, שמעיד כאלף עדים על הערצתו של ה"נתיבות שלום" זצ"ל לכ"ק אדמו"ר זי"ע:

י"ד סיון תשכ"א

לכ"ק עטרת תפארת ישראל המנהיג הגדול והקי אדמו"ר
מלובביץ שליט"א

בכל הדרת הכבוד הננו מגישים לכ"ק מתנתנו ספר הק' תורת אבותי שהשקענו הרבה כוחות עד שבעזה"י זכינו להוציא לאור מכתבי יד ישנים, מאמרי רבותי הק' אבות שושלת חסידות סלונים.

ותקותנו כי כ"ק ימצא בו דברים קרובים ללבו הטהור, ויעל על שלחן מלאכים מאן מלכי רבנן, והי' זה שכרי.

בכבוד הראוי
שלום נח ברזובסקי

ב.

השכל מנצח

בשעתו, אחד מגדולי הלוחמים בשיטת חב"ד היה הרה"ק רבי אברהם מקאליסק זצ"ל, תלמיד המגיד ממעזריטש זי"ע. לאחר צאת ספר התניא קדישא לאור, הוא האשים את כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע בסטייה מן הדרך שסללו אבות החסידות והתנגד בחריפות לשיטת חב"ד, הדוגלת בעבודת ה' בשכלתנות וביגיעה אישית.

באחד ממכתביו המפורסמים כותב הר"א זצ"ל בלשונו החריפה: "ויעקב איש תם – זוהי האמונה הגדולה... כי התחלת הרע היא מן השכל... "ובת איש כהן כי תחל לזנות" – כי ההתחלה שהיא השכל, ממנו נמשך הזנות וכמה נאבדו ונתפקרו מן השכליים" (לקוטי אמרים – לבוב, אגרת הקודש, מכתב לח). הוא התייצב, כאמור, נגד שיטת כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע וטען כי הדרך הנכונה היא להלהיב את הלבבות ב'ווארט' חריף ועוצמתי שידבר אל הלב, ולא במאמרים וביאורים ארוכים ומעמיקים.

ובכן:

מן הידועות שחסידות סלונים רואה בעצמה ממשיכת דרכו של הר"א זצ"ל. היסטורית, קשר קאליסק-סלונים נעוץ במחלוקת שהתגלעה בין הר"א זצ"ל לכ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע, לאחר עליית החסידים לארץ הקודש בשנת תקל"ז, סביב ניהול "קופת מעות ארץ הקודש". בעקבות המחלוקת, מינה הר"א זצ"ל לנשיאות ה'כולל' את הרה"ק רבי מרדכי מלעכוויטש זצ"ל – מייסד השושלת שאחד מענפיה הוא בית סלונים.

והנה, למרבה האירוניה, אולי יותר מכל חצר חסידית אחרת, דווקא חסידות סלונים מתאפיינת בדרושי חסידות, 'תורות' ומאמרים ארוכים ומבוארים. מציאות זו ממחישה לעין כל כי כולם קיבלו, להלכה ולמעשה, את המהפכה שחולל כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע. הכול מודים ומבינים כי השכל הוא מנוע ההשפעה האמתי על האדם וחובה לרתום גם אותו להתבונן ולהתפעל מאלקות.

ג.

מוזדה במקצת

שבועות ספורים לאחר שפרסמתי את הרעיון האמור בעיתון "כפר חב"ד", נפגשתי בשמחת נישואין עם אחד מנכדיו של ה"נתיבות שלום" זצ"ל, שאמר לי: "קראתי את מאמרך, ואני מוכרח להודות שאתה צודק. אלא שעכשיו מוכרח אתה להודות לי, שיותר ממה שחסידות חג"ת קיבלה מחב"ד, קיבלה חסידות חב"ד מחג"ת..."

אכן. מעולם לא ניצחני אדם, חוץ מתינוק ותינוקת של בית סלונים. דומה כי, לדאבונו, ינקנו אנחנו השפעות והנהגות הלקוחות מעולם הרגש, ההתלהבות וההתפעלות החיצונית במידה יתרה, לעתים על חשבון לימוד, התבוננות ועבודה פנימית.

ד.

זרועו בזרועו

הרה"ק רבי מרדכי שלמה מבויאן זצ"ל היה אחד מזקני האדמו"רים בדורו, והייתה לו מערכת קשרים קרובה מאד עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, כולל חליפות מכתבים.

בשנת תשכ"ו, לעת זקנותו של הרמ"ש זצ"ל, נפטר בניו יורק הרה"ח שלמה הורנשטיין ע"ה, שהיה מחשובי חסידי בויאן ונצר למשפחת בית הרב. תמונה נדירה מתעדת את כ"ק אדמו"ר זי"ע תומך בזרועו של הרמ"ש זצ"ל בעת הלוויה, שנערכה במנהטן - מה שמעיד שוב על הקרבה העמוקה שרחשה ביניהם.

ה.

אצל הרמ"ש מבויאן זצ"ל

הרמ"ש מבויאן זצ"ל ביקר בארץ הקודש בחנוכה שנת תשי"ג, והתאכסן בביתו של הרה"ח משה לודמיר, מחשובי חסידי בויאן, ברחוב הישיבה.

אני הייתי אז נער צעיר בישיבה קטנה, והלכתי יחד עם חברי וכן גילי, הגאון רבי ראובן ברים זצ"ל - שהיה בעצמו חסיד בויאן ובנו של ראש

ישיבת בויאן, הגר"י ברים זצ"ל – לצפות בהדלקת נר חנוכה אצל הרמ"ש זצ"ל.

ו.

ישלח דברו וימסם

פעם פגשתי את הגר"ר ברים זצ"ל, שכיהן כמשגיח הרוחני של תלמוד התורה של חסידי בויאן מיום היווסדו, הושטתי לו יד לשלום וחזרתי בפניו על רעיון כלל-חסידי ששמעתי: "אצל חסידים נוהגים ללחוץ יד זה לזה ולאחל "לחיים". מטעימים על כך את הפסוק "ישלח דברו וירפאם", שראשי התיבות שלו הם "ידו"...". אמרתי לו את הרעיון כדי להביע בפניו את איחוליי לרפואה שלמה, בעקבות אירוע לבבי שעבר זמן לא רב קודם לכן.

הגר"ר זצ"ל השיב לי: "בזמננו אולי הפסוק המתאים הוא אחר: "ישלח דברו וימסם", שהרי אחד מגורמי התחלואה והתמותה השכיחים ביותר היום הם קרישי הדם בלב ובמוח, ואנו מאחלים שכל הסתימות יימסו...".

ז.

שמחה גודרת שמחה

הרה"ח לייביש רבינוביץ, מזקני חסידי בויאן בירושלים (אחיו הבכור של גיסי, הרה"ח אברהם רבינוביץ), סיפר שפעם אמר לו כ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות: "שמעתי מכ"ק אדמו"ר מבויאן בשם הרוז'ינר הקדוש שכשם שמצווה גודרת מצווה – כך שמחה גודרת שמחה".

ח.

רחק ממיני מנחם

כ"ק האדמו"ר מבויאן שליט"א רואה בעצמו מנהיג את עדתו ופועל בכוחו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. במשך תקופה ארוכה לאחר הסתלקות זקנו של האדמו"ר, הרמ"ש זצ"ל, לא עלה על כסאו מחליף. כ"ק אדמו"ר זי"ע הוא שעודד את האדמו"ר לקבל על עצמו את ההנהגה ולהמשיך את שושלת

אבותיו. אחת הנפשות הפועלות בעניין היה הרה"ח ר' זלמן גוראריה ע"ה, דודו של האדמו"ר.

הנה אפיזודה קצרה הממחישה את קשר הקרבה וההערצה ששורר בין האדמו"ר לכ"ק אדמו"ר זי"ע:

כידוע, אדמו"רי בית רוז'ין נוהגים להתפלל יחד עם הציבור אך בחדר נפרד שדלתו חוצצת בין האדמו"ר לקהלו. בג' תמוז תשנ"ד, יום הסתלקות אבינו רוענו כ"ק אדמו"ר זי"ע, כאשר הגיעה בשורת האיוב אל האדמו"ר – הוא יצא מקיטון התפילה שלו, וקרא את הפסוק: "רחק ממני מנחם משיב נפשי – הלא הוא הרבי מליובאוויטש, שהשיב אלפי נפשות לקדוש ברוך הוא".

ט.

משיב נפשי

בהקשר לכך, ברצוני להציע משמעות פנימיות יותר למושג ה"שיבה" והתשובה שכ"ק אדמו"ר זי"ע חולל ברכבות נשמות ישראל – משמעות מרחיבה מאד, הרבה מעבר להחזרת יהודים לקיום התורה והמצוות:

בפסוק נאמר "תורת ה' תמימה – משיבת נפש". "תמימות" במובנה האמתי תשרור רק בחיבור נגלה שבתורה עם פנימיות התורה; רק כך התורה אכן "תמימה" ושלמה, מאוחדת בכל חלקיה. ואז, כאשר "תורת ה' תמימה" – היא "משיבת נפש", כלומר, משיבה את הנפש להתקרבות ודבקות בקדוש ברוך הוא, במובן העמוק והטהור של השבת הנפש למקורה באלקות.

לימוד והפצת החסידות הם הדרך הסלולה להבאת המשיח, כידוע ומפורסם, וגם בזאת ניתן את אותו טעם: "שובי נפשי למנוחייכי" (פסוק מפרק התהלים של כ"ק אדמו"ר זי"ע בשנה זו) הוא קריאה להביא את הנפש אל המנוחה האמתית, אל "יום שכולו שבת ומנוחה" – הגאולה העתידה, אז תתגלה האלקות בעולם כולו, תושלם עבודת בירור הניצוצות, ומציאות הרע והקליפה תתבטל מאליה ושוב לא יהיה צורך במלחמה מול כוחות הצד המנגד לקדושה. וההכנה הראויה לייעוד זה היא לימוד והפצת המעיינות חוצה – פעולה בדרך של הפצת אור ולא במלחמה ומאבק עם החושך.

וזו הייתה עבודת הקודש של כ"ק אדמו"ר זי"ע – להשיב את הנפשות ולהביא את אותו "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים".

י.

עונג ומעשה

יום הולדתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע הוא, כידוע, ב"יום עשתי עשר יום" לחודש ניסן – שהוא יומו של שבט אשר, המשתייך לדגל מחנה דן. שני שבטים אלו – אשר ודן – מבטאים שני כוחות שונים ולכאורה אף מנוגדים: בעוד שבט אשר, "באשרי כי אשרוני בנות", מסמל את האושר והתענוג, שבט דן, "המאסף לכל המחנות", מסמל דווקא את הכוח המאסף והאחרון בין כוחות הנפש – הלא הוא כוח המעשה והביצוע.

הלא דבר הוא כי כ"ק אדמו"ר זי"ע בדרכו המופלאה בקודש אכן מחבר את "אשר" ו"דן" – הוא נתן לשני הפרטים הללו בעבודת ה' משקל שווה, ועמד על עשייתם במידה המלאה: מצד אחד, התבוננות ועבודה פנימית, שמושאה הוא העונג באלקות, אך בד בבד לימד ותבע כי "המעשה הוא העיקר" וכי חובה להשקיע בביצוע למעשה בפועל של הכוונה האלקית ולדקדק ב"מעשה רב".

באותו אופן, יש לתת סימנים גם בשמו של נשיא שבט אשר – "פגעיאל בן עכרן" – שמבטא אף הוא את אותו חיבור נפלא: מחד, "פגעיאל" נושא את משמעות התפילה לא-ל, "אין פגיעה אלא תפילה" – עבודת התפילה היא עבודה פנימית המייצרת חיבור אישי של יהודי עם הקדוש ברוך הוא. ומאידך, "בן עכרן" מבטא את היציאה החוצה מבית הכנסת ובית המדרש בכדי לעסוק בהפצת המעיינות "חוצה", לקרב את אותו "עכרן" – כי עכרתם אותי", היהודי הרחוק מתורה ויהדות – ולעשות ממנו "בן" – על יסוד ביאורו של הרבי ה"צמח צדק" לפסוק "יוסף ה' לי בן אחר", שמשמעו הוא הפיכת ה"אחר" ל"בן".

שוב, גם כאן מתקיים אותו מיזוג בין העבודה הפנימית, ההתבוננות וההתעלות האישית בקרבת אלקים, לבין עבודת המעשה בפועל עד לקירוב רחוקים לאבינו שבשמים.

יא.

"מי יכול להידמות לדבי?"

מפי שניים מצדיקי הדור שמעתי את אותו ביטוי אודות כ"ק אדמו"ר זי"ע: "מי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...".

האחד הוא כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א.

פעם ביקרתי במעונו ושוחחתי אתו על כך שהמלחמה על שלמות הארץ אינה עומדת בראש מעייניהם של נציגי הציבור החרדים. הזכרתי את העובדה ההיסטורית שאדמו"רי בית גור הקודמים עמדו בתמימות דעים עם כ"ק אדמו"ר זי"ע שאסור לוותר על אף שעל מאדמת ארץ הקודש, ואכן, בכל עת מבחן נציגי "אגודת ישראל" התנגדו לתכניות הנסיגה האסוניות השונות – אך, עם זאת, קולם לא נשמע ברמה ונדמה כי הנושא אינו חלק מסדר היום שלהם. ביקשתי מהאדמו"ר לצאת בקריאה פומבית ולהצטרף בגלוי למלחמת ה' על שלמות הארץ.

השיב לי האדמו"ר: אכן, דעתנו בנושא שלמות ארץ הקודש זהה לדעתו הקדושה של הרבי. אלא שאנחנו מעדיפים לא להתערב בגלוי בנושאים מדיניים וביטחוניים, כדי לא להקים עלינו את זעם הציבור הכללי, שסבור שמסירת שטחים כן תמנע מלחמה, ולתת להם פתחון פה נגדנו בטענה שאת בנינו איננו שולחים לצבא ואיננו נוטלים חלק בהגנת הגבולות, בעוד שבניהם שלהם נהרגים בשדה הקרב, ועל כן אין לנו לגיטימציה מוסרית להתנגד למסירת השטחים.

על כך השבתי לו: הנה, לכאורה, כלפי כ"ק אדמו"ר זי"ע יכולים היו מצדדי הנסיגות להטיח האשמה קשה שבעתיים: בעודו יושב בחוץ לארץ, הוא מביע עמדה שיישומה עלול, לדבריהם, לגרור את תושבי הארץ למלחמות, ובכל זאת, הוא לא חת ולא נרתע והביע את דעתו הקדושה בכל התוקף!
 "ומי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...", השיב לי האדמו"ר.

*

השני הוא כ"ק האדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א.

לפני מספר שנים, נערכה חגיגת סיום הרמב"ם בירושלים במוצאי שבת, ויחד עם הרה"ח ר' נפתלי רוט שי' ניגשתי להזמין את האדמו"ר להשתתף במעמד.

האדמו"ר אמר שמאחר שהחגיגה נערכת במוצאי שבת הוא לא יוכל להשתתף בה, משום שבמוצאי שבת הוא חסר כוח. הגבאים שנכחו במקום הסבירו לי שבשבת עבודת הקודש של האדמו"ר, בתפילות ובטישים, היא גדולה וקשה, ולפיכך בצאת השבת הוא זקוק למנוחה.

על כך אמרתי לאדמו"ר: הנה, כ"ק אדמו"ר זי"ע, בשבת היה מתוועד שעות ארוכות, וכבר למחרת עומד על רגליו שעות על גבי שעות ומחלק דולרים לצדקה!

"ומי יכול לדמות את עצמו לרבי מליובאוויטש?...", השיב לי האדמו"ר.

יב.

מי גדול על הכול

מפי הגה"ח הרב אהרן שפירא שליט"א, המקורב לחצר תולדות אהרן, שמעתי כי בהזדמנות התבטא הרה"ק רבי אברהם יצחק קאהן מתולדות אהרן זצ"ל, ביחס לאחד מחשובי האדמו"רים: "עד כמה שצדקותו גדולה – אין הוא מגיע לדרגתו של הרבי מליובאוויטש!" (עוד על יחסו של האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל לכ"ק אדמו"ר זי"ע – ראו בחלק א של לקט ופרט).

יג.

"בעלך כבר בריא!"

ועוד שמעתי מהר"א שפירא:

שנים מספר לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר זי"ע נמצאה בחדרו הקדוש מעטפה, ובה מספר דולרים, עליה היה מצוין כי היא ממוענת לרב שלמה זלמן כץ, חתנו של הרא"י מתולדות אהרן זצ"ל – שעמד בקשר עם כ"ק אדמו"ר זי"ע שנים קודם לכן.

בהיותו מקושר לחצר תולדות אהרן, העבירו את המעטפה לר"א, כדי שימסור אותה ליעדה. הר"א התקשר לבית הרא"י זצ"ל – הרא"י זצ"ל עצמו כבר נפטר, אך לר"א היה קשר קרוב עם בני המשפחה – והרבנית, רעייתו של הרא"י זצ"ל, ענתה לשיחה.

הר"א סיפר לרבנית שהוא אמור להעביר מעטפה עם דולרים מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע אל חתנה, ותוך כדי השיחה הטלפונית, הרבנית קוראת לבתה – רעייתו של הרש"ז כץ – ואומרת בהתרגשות: "בעלך כבר בריא!".

מאוחר יותר התברר שבאותו יום ממש הובהל הרש"ז כץ למחלקת טיפול נמרץ בבית הרפואה, עקב אירוע בריאותי פתאומי – וקריאתה של הרבנית

ממחישה עד כמה חדורה אמונת הצדיקים בכ"ק אדמו"ר זי"ע בקרב בני המשפחה!

יד.

"גאנץ" או "אלע"

הנה שני ווארטים יפים שאבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, היה חוזר מדי שנה בשנה בליל הסדר:

הראשון: בהגדה מובאת המשנה שבה חולקים התנאים על משמעות הפסוק "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך" – האם הכוונה היא שחובה לספר ביציאת מצרים גם בלילות ("הלילות") או שהכוונה היא לימות המשיח ("להביא לימות המשיח"). ובכן, יסוד המחלוקת הוא בהבנת המושג "כל", שבלשון הקודש הוא דר-משמעו: האם משמעותו היא "שלם" (גאנץ), והימים אינם שלמים ללא הלילות; או שמשמעותו היא "הכול" (אלע), לרבות את כל הימים שעוד יבואו.

השני, בשם ה"חתם סופר": "וירעו אותנו המצרים" פירושו שהמצרים הדביקו לנו סטיגמה של "רעים", הם עשו לנו דה-לגיטימציה והוציאו לנו תדמית רעה של מחוללי צרות.

טז.

על הגרי"ח זוננפלד זצ"ל

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, היה נוהג לספר כמה סיפורים על הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, שמעידים על זהירותו המופלגת ודקדוק לשונו:

ירושלים הייתה מאז ומתמיד מפולגת בפולמוסים וויכוחים פנימיים. היישוב הישן באותה עת, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, נחלק למחנות, כאשר הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל ואנשי חוגו נחשבו ל'מתונים' ופשרנים יחסית לקבוצה הקנאית יותר, שאנשיה היו קשורים לגרי"ל דיסקין זצ"ל.

באותה תקופה, בשיא היריבות האידיאולוגית בין המחנות, באו כמה קנאים להחתים את הגרי"ח זצ"ל – שבאותה עת טרם היה רבה של "העדה", אך כבר אז נחשב לעילוי אגדי והארי שבחבורה – על כרוז שהתייחס

לשמועות ורינונים שיצאו בעיר על נכדת הגר"ש זצ"ל, והגרי"ח זצ"ל סירב לחתום על הכרוז, בטענה שזו השמצה שאיננה קשורה למאבק האידיאולוגי, מה שמהווה הוכחה שלא מדובר במלחמה עקרונית טהורה אלא מעורבת כאן נגיעה פוליטית בכוונה לנגח את הגר"ש זצ"ל.

*

סיפור דומה אירע, בתקופה מאוחרת יותר, כשבאו להחתים את הגרי"ח זצ"ל על כרוז שהכריז כי הרא"י קוק ע"ה הוא "כופר", בהסתמך על דברים שנשמעו כביכול מפי הגרי"ח זצ"ל עצמו. אך הגרי"ח זצ"ל התנגד לניסוח הזה, ואמר: "לא אמרתי שהוא כופר. אמרתי שבחלק מדבריו אפשר לראות כפירה".

*

וסיפור נוסף, עם נגיעה משפחתית:

סבא-רבה שלי, רבי יצחק שלמה בלוי זצ"ל, התגורר בשכונת בתי מחסה ברובע היהודי בירושלים. באחד הימים שטפה הסבתא, "באבע שיינדל", את החצר, ובדיוק עבר שם באקראי הגרי"ח זצ"ל - היה זה הרבה לפני שהוא התפרסם והפך למנהיג היישוב - והסבתא, שסברה כי הוא מפריע לה ל'ספונג'ה', העירה לו בעוקצנות מסוימת.

הגרי"ח זצ"ל הגיב ואמר: "חציפות של אישה יהודייה"...

כששב הביתה הסבא, והסבתא סיפרה לו על התקרית, הוא מיהר מזועזע לביתו של חברו, הגרי"ח זצ"ל - שניהם נמנו על קבוצת תלמידיו של הגרי"ח דיסקין זצ"ל - ושאל אותו: "אמרת שאשתי מחוצפת. האם עליי לגרש אותה?".

השיב לו הגרי"ח זצ"ל: "לא אמרתי שהיא חצופה. הערתי על כך שיש לה חוצפה"...

טז.

קבלת פני הד"א מבעלז זצ"ל

זמן מה לאחר שהגיע הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל לארץ, בשנת תש"ד - לפני שהשתקע מאוחר יותר בתל אביב - הוא השתכן למשך כחודש וחצי בשכונת בתי ורשה בירושלים, בביתו של הרה"ח שניאור זלמן אשכנזי ע"ה, מזקני חסידי חב"ד בירושלים (סבא-רבה של הגרמ"ש אשכנזי זצ"ל, מרא דאתרא דכפר הב"ד).

עולה בזיכרוני אותו בוקר בו הגיע הר"א זצ"ל באנייה לנמל חיפה, ואבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, יוצא בשעת בוקר מוקדמת לקבל את פניו, כחבר במשלחת קבלת הפנים מטעם "אגודת ישראל" (עוד מזיכרונותי אודות הר"א זצ"ל סיפרתי בחלק א של לקט ופרט).

יז.

הפ"נ הראשון

באותה עת שבה התגורר הר"א זצ"ל בביתו של הרש"ז אשכנזי ע"ה, עבר בנו של הרש"ז ע"ה, הגה"ח הרב מאיר אשכנזי ע"ה, משנחאי שבסין לניו יורק, ובדרך עבר בירושלים, לבקר את אביו.

הגר"מ ע"ה נכנס אל הר"א זצ"ל ובשיחתם אמר לו הר"א זצ"ל: "אינך חסיד שלי, אך אשיא לך שלוש עצות". אחת העצות, שנשמעה בזמנו תמוהה על פניו, הייתה לא לעלות לקברי צדיקים.

מספר שנים מאוחר יותר, לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע ובעת שכ"ק אדמו"ר זי"ע טרם קיבל על עצמו את נשיאות חב"ד באופן רשמי, התבררה כוונתו של הר"א זצ"ל.

במהלך שנת האבלות על כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע, סירב כ"ק אדמו"ר זי"ע לקבל פ"נים כרבי, והפנה את השולחים לגשת בעצמם אל הציון של כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע ולקרוא שם את הפ"נ (מלבד הפ"נים שנשלחו מחוץ לארץ, אותם היה כ"ק אדמו"ר זי"ע לוקח אל הציון וקורא, היות ולשולחיהם לא הייתה אפשרות לגשת בעצמם אל האוהל).

ובכן, הגר"מ ע"ה הגיש פ"נ לכ"ק אדמו"ר זי"ע, וכמו לשאר הפונים השיב גם לו כ"ק אדמו"ר זי"ע שאינו מוכן לקבל את הפ"נ, באמרו: "גש בעצמך אל האוהל וקרא את הפ"נ אצל חמי הרבי".

אך הגר"מ ע"ה השיב לכ"ק אדמו"ר זי"ע שהוא קיבל הוראה מהר"א מבעלז זצ"ל כי לא יעלה לקברי צדיקים, ולשמע זאת אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע: "כבר הורה זקן", חגר את אבנטו וניאות לקבל את הפ"נ מידיו של הגר"מ ע"ה.

נמצא, לפי זה, שבזכות הוראת הר"א זצ"ל, הסכים כ"ק אדמו"ר זי"ע להתחיל לקבל פ"נים מאת החסידים כרבי.

יח.

זיכרונות מהר"א מבעלז זצ"ל

אספר מעט חוויות ילדות אישיות שאני זוכר מאותה שהייה של הר"א מבעלז זצ"ל בירושלים.

באחת השבתות התאכסן הר"א זצ"ל ברחוב שמואל הנביא פינת רחוב יחזקאל, אצל הרה"ח מנדל פרידמן, שהיה סוחר אתרוגים מפורסם, והטיש נערך באותה שבת בבית היתומים בלומנטל ששכן אז במעלה רחוב יחזקאל.

בשבת הבאה, התאכסן הר"א זצ"ל אצל הרה"ח יצחק שיינברגר ע"ה (אגב, אשתו הראשונה הייתה אחותו של הרה"ח אפרים וולף ע"ה, ואשתו השנייה הייתה בתו של דודי זקני הרה"צ שמואל דייטש זצ"ל, שהיה גם מורו ורבו), בשכונת מאה שערים, לא רחוק מבית כנסת חב"ד.

הר"א זצ"ל ערך את ה'טיש' בשבת באולם הגדול בירושלים של אז, בישיבה הגדולה "ישיבת מאה שערים". נדחקתי בין האנשים כדי לגשת אל הר"א זצ"ל ולתת לו "שלום" (הוא היה לוחץ יד ל"שלום" לילדים לפני גיל מצוות כשידו עטויה מגבת) – אך לא הצלחתי. כן לחצתי יד ל"שלום" לאחיו, הגה"צ מבילגורייא זצ"ל – אביו של כ"ק האדמו"ר מבעלז שליט"א.

כבר אז לא יכול היה הר"א זצ"ל ללכת על רגליו, ובשתי השבתות הגבאים הביאו אותו אל הטיש והחזירו אותו לביתו כשהוא ישוב על כיסא.

יט.

פאג"י

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, נמנה על הקבוצה המייסדת של תנועת פאג"י. התנועה נוסדה לקראת שנת ת"ש, על ידי אישים אידאליסטיים שפרשו מתנועת "פועלי אגודת ישראל", לאחר שהתברר שאיננה הולכת בתלם האגודאי המקובל כפי שהותווה על ידי גדולי ירושלים, בהנהגת סבי, רבי משה בלוי זצ"ל.

יוזכר כי התנועה זכתה לעידוד והערכה של גדולי התורה בירושלים. בין השאר יצוין כי הגרי"צ דושינסקי זצ"ל השתתף באירועים החשובים שארגנה התנועה – ביניהם הנחת אבן הפינה לשיכון פאג"י בירושלים, ואף נשא דברים במעמד.

דומני כי זו גם הייתה הסיבה להשתתפותו של הגאון מטשעבין זצ"ל בשמחת בר המצוה שלי (כפי שיפרתי בחלק א של לקט ופרט).

על מייסדי התנועה נמנים, מלבד אבי, כזכור – הרה"ח אברהם מוקוטובסקי ע"ה (על קשריי אתו סיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט), שהיה הוגה הדעות של התנועה; הרה"ח אברהם טרגר ע"ה, חסיד אמשינוב, שהיה איש המעש והביצוע; הרה"ח שמחה בונים שטרן ע"ה, הרה"ח ישראל וובר ע"ה והרה"ח אלימלך וובר ע"ה (אחייו של הגה"ח משה וובר זצ"ל).

אגב: יצוין ששנים לאחר שהתפרקה התנועה, שלושה מראשיה הפכו לחסידים חב"ד: הרה"ח אברהם פרשן ע"ה, הרה"ח אוריאל צימר ע"ה (על קשריי אתו סיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט) והרה"ח חיים שטרן ע"ה.

תנועה זו הקימה את שיכון פאג"י בשכונת סנהדריה בירושלים ואת שיכון פאג"י בשכונת בית וגן, וייסדה מפעלי תעשייה כדי לספק תעסוקה לפועלים חרדיים. עוד במפעלות התנועה היו כתב עת בשם "קוממיות", ומאוחר יותר – "יומן בשם "היומן" (שנסגר מיד עם קום המדינה על ידי השלטונות, לפי בקשת הרי"מ לוי ז"ל), והמשכו העיתון היומי "הקול", שעורכו היה הר"א צימר ע"ה ולאחריו הרה"ח מרדכי סליפוי ע"ה.

ב.

שיבה טובה

בנו הגדול של הר"א טרגר ע"ה היה הגאון רבי יהודה טרגר זצ"ל, חתנו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שמאוחר יותר כיהן כרב וראש ישיבה בבלגיה. הגר"י זצ"ל היה מבוגר ממני בשנים בודדות, והיה אחד מחברי הילדות הקרובים אליי ביותר. זכורני כי בשעתו ארגנתי 'חבורה' שקראתי לה "ילדי שיכון פאג"י" – לשם עברנו משכונת בית ישראל בחנוכה תש"ז – ומינינו אותו כיושב ראש הקבוצה והמדריך הרוחני שלנו. בין היתר, הוא היה מוסר בפנינו שיעור שבועי במדרש.

לקראת יום הולדת השבעים של הגר"י זצ"ל, בה' כסלו תשס"ד, התקשרתי למקום מגוריו באנטוורפן לאחל לו מזל טוב. הוא הופתע לשמוע שאחרי כל כך הרבה שנים אני זוכר את תאריך הולדתו, וחזר בפניי 'ווארט' יפה: במשנה נאמר "בן שבעים לשיבה", ומהי "שיבה טובה"? – ילדים וצאצאים טובים, כפי שמעיד הכתוב על אברהם, "ויגווע וימת אברהם בשיבה טובה",

ובקבורתו של אברהם מפרש רש"י ואומר: "עשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו, והוא שיבה טובה שנאמרה באברהם". ובכן, סיים הגר"י זצ"ל ואמר: יהודי שזוכה להגיע לגיל שבעים וילדיו וצאצאיו הם ילדים טובים ויראי שמים – זכה והגיע ל"שיבה טובה".

כא.

חב"ד בפסוק

הגאון רבי שמואל וואזנר זצ"ל הגיע לירושלים מאירופה בשנת תרצ"ט, וכיהן כרבה של תנועת פאג"י. נוסף לכך, כיהן כמו"צ מטעם "העדה החרדית" – תחילה בשכונת בית ישראל, ולאחר מכן בשכונת כרם אברהם.

אחד ממפעלי תנועת פאג"י היה הוצאת רמב"ם מחודשת עם "ספר הלקט" – ליקוט ביאורים מתוך מפרשי הרמב"ם הלא-קלאסיים. בפועל, המהדורה לא הושלמה לחלוטין ויצאו לאור במסגרתה רק כחמישה ספרים.

מי שחיבר את "ספר הלקט" היה הגר"ש זצ"ל, ובחלקים מסוימים עשה את המלאכה חברו, הגאון רבי חנוך העניך פאדווא זצ"ל, בעל "חשב האפוד", שהיה רבה של שכונת כנסת מטעם "העדה החרדית" ומאוחר יותר כיהן כראב"ד בלונדון.

הגר"ח זצ"ל אמר בשם הר"א מבעלז זצ"ל – שהיה אומר זאת בשם אחד מקודמיו הצדיקים – כי חב"ד מרומזת בפסוק "חס לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש, דיברתי בלשוני". יש למצוא ברעיון זה משמעות, על פי הידוע שהחכמה מביאה את הדיבור, בסוד "אבא יסד ברתא".

כב.

על העבודה

הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל, אחיו הבכור של ה"חזון איש", היה רבה הראשון של תנועת פא"י – "פועלי אגודת ישראל", שהחלה את דרכה כתנועת-בת של "אגודת ישראל". היהדות החרדית, ובעיקר זו הירושלמית, ראתה בתנועה – שנקטה צעדים של התחברות עם החוגים הציוניים (כדוגמה תצוין הקמתו של קיבוץ חיים על אדמות קק"ל, גוף שנחשב למעוז של התנועה הציונית) – סטייה מערכי ה"אגודה" המקוריים ומהאידיאולוגיה החרדית, וזה היה,

כאמור, אחד המניעים להקמת תנועת פאג"י הירושלמית והקנאית יותר, שבין מקימיה היה אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, כזכור.

חתנו של הגר"מ זצ"ל היה הגאון רבי זלמן רוטברג זצ"ל – ששנים רבות מאוחר יותר הקים את ישיבת "בית מאיר" בבני ברק – והוא גר ברחוב יהושפט המלך (כיום רהוב רא"ם) בשכונת בית ישראל, מול ביתנו. אגב, באותו בית התגוררה גם משפחתו של דודי, בעלה של אחות אבי, הגאון רבי אליקום שלזינגר שליט"א, שמשתייך לחוגי בריסק.

בכל אופן, באחד מביקוריו של הגר"מ זצ"ל בבית בתו, נכנס אליו אבי ליידע אותו שבמועדון של תנועת פאג"י מתנוססת כרזה מאוירת להמחשת המשנה "על שלושה דברים העולם עומד", ועמוד ה"עבודה" מצויר כחקלאי עובד אדמה – אחד מערכי תנועת פאג"י, כזכור, היה התיישבות וחקלאות. אבי קבל בפני הגר"מ זצ"ל על כך בהעירו שכוונת המשנה היא לעבודת בית המקדש, כלל וכלל לא לעבודה חקלאית ועבודת כפיים. הגר"מ זצ"ל שמע והבטיח לדאוג לתיקון הדבר.

בג.

המוזמנים שלא הוזמנו

לקראת נישואיי, ניגשתי להזמין לחתונה את קרובינו ומכרינו (הזמנות בכתב לא נשלחו בכלל), ובהם שניים שאבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, לא חשב להזמין לחתונה, משום שהייתה לו תרעומת כלפיהם – אך לי הייתה כלפיהם אינטואיציה חיובית.

הראשון הוא רבי אריה לוי זצ"ל, שהיה ידוע בקרבתו לאנשי המחתרות ולתנועה הציונית, מה שלא התקבל בעין יפה בעיניהם של חוגי "אגודת ישראל".

ההופעה הפומבית הראשונה של מנחם בגין, לאחר שהייה ארוכה במחתרת מחשש השלטונות הבריטיים, הייתה בעצרת ענק בכיכר ציון שנערכה לכבודו לאחר קום המדינה. אני זוכר את השלטים הענקיים שהכריזו "שלום לך ירושלים" ובישרו על הופעתו של בגין, ואת הפאתוס וההתרגשות הגדולה לקראת העצרת. בעת העצרת, על בימת הכבוד במרפסת בכיכר ציון ישבו אישי ציבור מפורסמים, וביניהם גם הר"א זצ"ל.

למחרת כתב אבי מאמר ביקורת נוקב בעיתון "היומן", ביטאונה של תנועת פאג"י, ותהה כיצד מי שאחראי על חינוך ילדים – הר"א זצ"ל היה

משגיח ב"עץ חיים" – חולק כבוד פומבי למנהיג שאיננו שומר מצוות. זה היה הרקע לנתק בין הר"א זצ"ל לאבי.

אגב: מספר ימים אחרי אותה תקרית, הוציא אחד המלמדים ב"עץ חיים" את אחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א מהכיתה, משום שלא הייתה לו גמרא. הר"א זצ"ל טרח ודאג להשיג לו גמרא והחזיר אותו לכיתה, בהעירו כי הוא עושה זאת "למרות שאבא שלך כתב נגדי"...

האורח הלא-מוזמן השני היה דודו של אבי, הרב עמרם בלוי 'הזקן', אחיו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל. אבי סבר שאחד הגורמים לפטירתו בטרם עת של אביו היה הצער העמוק וכאב הלב שחש על כך שהקנאים – ובראשם אחיו, הר"ע ע"ה – גרמו לקרע בינו לבין הגרי"צ דושינסקי זצ"ל.

על אף שהייתי בסך הכול צעיר בן שמונה עשרה, הצלחתי להביא את שני ההפכים הגמורים הללו, שכמעט לא היה בהם צד השווה, לשמחת הנישואין שלי. במבט לאחור, שמחת לגלות כי באיזשהו מקום כיוונתי לאמת – כשראיתי כיצד כ"ק אדמו"ר זי"ע התייחס לשני האישים הללו באופן חיובי ובכבוד ואף התכתב אתם, כל אחד בגלל מעלותיו הוא, למרות הקוטביות והניגוד הקיצוני ביניהם.

בד.

מישפחת קצנלבוין

אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל, למד בבחירתו בישיבתו של הגאון רבי אברהם משה קצנלבוין זצ"ל, שהיה תלמיד חכם עצום וגדול בתורה, וראה בו את רבו המובהק.

דרך אגב: ברכות הימים נותרו משיבה זו רק הכיתות הראשונות, א' עד ג', שהרכיבו את חידר "ישיבת ציון" בשכונת בית ישראל, שהיה סניף של ישיבת "תורה ויראה" של "נטורי קרתא".

מעניין כי כל אחד משלושת בניו של הגרא"מ זצ"ל פנה לנתיב שונה לחלוטין: הבכור, הגאון רבי רפאל, מילא את מקומו של הגאון רבי אשר זאב ורנר זצ"ל, רבה של טבריה (חותנו של הגה"ח ר' חיים שלום דייטש שליט"א), שמילא את מקומו של הגר"מ קרליץ זצ"ל, שהוזכר לעיל – כהוגה הדעות ומנהיגה הרוחני של תנועת "פועלי אגודת ישראל", הזרם החרדי המודרני. בנו השני, הגאון רבי אהרן, היה מראשי תנועת "נטורי קרתא" הקנאית, יחד עם דודי זקני, הרב עמרם בלוי ע"ה, ועמד בראש ישיבת "תורה ויראה" שהוזכרה

קודם. ואילו צעיר הבנים, הגאון רבי יעקב, שהיה תלמיד חכם וגדול בתורה, נותר במסגרת חוגי "אגודת ישראל" המסורתית.

אגב: בנו של הגר"י קצנבלוביגן זצ"ל היה הגאון רבי אליהו קצנבלוביגן זצ"ל, שהיה חבר שלי ושל אחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א בישיבת "עץ חיים", ומאוחר יותר כיהן כחבר בד"צ "אגודת ישראל" בירושלים.

כה.

חמור בביתה ב

כשהיינו ילדים, אני ואחיי למדנו בחיידר "ישיבת ציון" שהוזכר ששכן ברחוב הסמוך לרחוב שבו גרנו בשכונת בית ישראל בירושלים.

והנה אחד מזיכרונות הילדות החקוקים בלבי מימי בחיידר: אחד המלמדים הראשונים שלי, אתו התחלנו ללמוד חומש, היה הרב וועלוועל אייזנבאך ע"ה (הרב אברהם יעקב טורנהיים ע"ה היה המלמד בכיתה א', שלימד אותנו אלף-בית וקריאה, ובכיתה ג' התחלנו ללמוד גמרא אצל הרב שלמה גרינוולד ע"ה, אביו של אלופי ומיודעי הרה"ח צבי גרינוולד שליט"א, וחותרנו של הרה"ח זושא קעניג שי).

מקצוע ההוראה לא היה מכניס בכלל, ועל כן נאלץ לעבוד הרב אייזנבאך כחלבן, כדי לספק לעצמו מקור פרנסה נוסף. הוא היה קונה חלב מהרפתנים, ובכל יום, לפנות בוקר, מעמיס את דודי החלב על החמור, עובר מדלת לדלת ומוזג חלב לכדים. את הסיבוב הקבוע בין הבתים הוא היה מסיים לקראת תחילת הלימודים בחיידר, ונכנס לכיתה ללמד. לעולם לא אשכח את מראה החמור הקשור לסורגי החלון של הכיתה שלנו, ששכנה בקומת הקרקע, שכל נעירה שלו הייתה גוררת פרץ של "שישו ושמחו" בכיתה...

כו.

בלע"ז

פעם פגשתי באותו מלמד, הרב וועלוועל אייזנבאך ע"ה, לאחר עשרות שנים שלא התראינו, באשמורת הבוקר של ערב יום כיפור במאה שערים, כשהגענו שנינו לשם לעשות "כפרות". הוא כבר היה אז זקן מופלג, בן קרוב למאה, וכששוחחנו, הדבר הראשון שעלה בזיכרונו מהימים בהם למדתי אצלו – עשרות שנים אחורה, כזכור – היה שכאשר הוא לימד חומש

עם רש"י, הוא פענח את המילה "בלע"ז" שהכוונה היא למילה שלקוחה מ"לעז", מהשפה הלועזית, ואילו אני, תלמידו, אמרתי ששמעתי שהכוונה היא לראשי התיבות של "בלשון עם זר", שפה זרה, שאינה לשון הקודש. כשנפגשנו, הוא כינה אותי "אלופי ומיודעי" בשל כך.

כז.

מיהו רבי?

הר"צ גרינוולד שליט"א שימש שנים רבות כמדריך בפנימייה בירושלים לעולים חדשים מהונגריה לאחר השואה – מוסד שהוקם על ידי הגאון מפרשבורג, בעל "דעת סופר", רבי עקיבא סופר זצ"ל.

פעם ביקר הר"צ אצל הגאון מפרשבורג זצ"ל, יחד עם תלמידי הפנימייה, והגאון זצ"ל, בידעו שהר"צ הינו חסיד חב"ד, סיפר לו את הסיפור הבא:

הגאון מפרשבורג זצ"ל עלה על כס הרבנות בעיר בשנת תרס"ו. באחת משנות רבנותו הראשונות, יצא הגאון זצ"ל לנאות דשא במרינבאד, ופגש בכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע שהיו ישובים על ספסל באחד הגנים. כשראו אותו, קמו ממקומם ואמרו לו: "בפינו דרישת שלום מהישיבה שלכם בפרשבורג, שם ביקרנו (אגב, מדובר על הישיבה שהקים כמאה שנים קודם לכן ה"חתם סופר", אבי זקנו של הגאון). יש לנו ישיבה בליובאוויטש, ובאנו ללמוד מסדרי הישיבה שלכם".

לאחר מכן ביקרו כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע באכסנייתו של הגאון זצ"ל, וכאשר הוא השיב להם בביקור גומלין המתינה לו בפתח המעון הרבנית שטערנא שרה ע"ה, רעייתו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע, ואמרה לו כך: "בעלי סובל ייסורים עצומים מכאבי שיניים, אך מסרב להסכים לטיפול, שכרוך בהתקנת התקן מתכת בפה, מחשש של בעיות כשרות. אתה הרי רב בישראל, ומבקשת אני ממך שתפסוק לו שמותר לו לעבור את הטיפול".

בתום השיחה בין כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע וכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע לגאון זצ"ל, שעסקה בנושאים שונים, ביקש הגאון זצ"ל להעלות לשיחה נושא אישי, ואמר לכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע: "הרבנית אשת חבר ביקשה ממני לפסוק בפניכם שמותר לכם לעבור את טיפול השיניים ללא חשש וכי אינכם צריכים להתייטר כל כך", ובדברו, פלפל הגאון זצ"ל בסוגיות הנידונות והסיק כי חשש האיסור הוא רחוק ודחוק מאד, "חששא דחששא",

ומותר בתכלית לעבור את הטיפול, בטח ובטח כאשר ההימנעות ממנו גורמת לסבל כה רב.

אך כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע הגיב ואמר: "מוטב לי לסבול ייסורים, מאשר לעבור על "חששא דחששא" של איסור".

"רוצה אתה לדעת מה זה רבי?", סיים הגאון זצ"ל את הסיפור, "מי שמוכן לסבול ייסורי תופת נוראיים כדי לא לעבור על "חששא דחששא" של איסור".

בח.

הספד על הגר"ע גרודזנסקי זצ"ל

והנה עוד אחד מהזיכרונות המוקדמים ביותר שלי:

בה' מנחם אב ת"ש - ואני פעוט כבן ארבע - נפטר בוילנה הגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל. בראשי ניצבת חיה תמונה מהספד מר וגדול שנשא אחריו הגרי"צ דושינסקי זצ"ל, כשהידיעה הגיעה לירושלים כעבור זמן. ההספד נערך בבית הכנסת דושינסקי ברחוב שמואל הנביא, והדברים הועברו ברמקולים - שהיו אז בגדר חידוש ופלא טכנולוגי משוכלל - לנשים שהתאספו ברחבה בחוץ. אמי עליה השלום לקחה אותי אתה, ואני זוכר שהיא מיררה בבכי כשמעה את ההספד.

במבט לאחור, אני מבין את ההקשר ההיסטורי של האפיזודה הזו, שארעה בצלה הקודר של מלחמת העולם השנייה. הידיעות על המתחולל באירופה החלו לזלוג אט-אט אלינו, וזה היה הרקע להתרגשות הרבה ולבכיות. השערה זו מתחזקת לאור העובדה שכל משפחתה של אמי חייתה בצ'כוסלובקיה (ואכן הושמדה כולה, הי"ד), וכך גם משפחתו ובני קהילתו של הגרי"צ זצ"ל עצמו, שנותרו על אדמת אירופה הארורה והחשש לגורלם היה כבד (על זיכרונותיי מהגרי"צ דושינסקי זצ"ל סיפרתי עוד בחלק א של לקט ופרט).

בט.

קמניץ בקוזקז

הדירה שבה התגוררנו עמדה על גבולה המזרחי של שכונת "בית ישראל החדשה". הצד האחורי של הדירה פנה לרחוב רפפורט, שם התגורר הרה"ק

רבי שלמה מזוועיהל זצ"ל. ממש מאחורי ביתנו עמד בית הכנסת של יהודי קווקז – "היהודים ההרריים", כך הם קראו לעצמם. בית הכנסת, שנשקף מהחלונות בביתנו, היה פעיל בעיקר בשבתות ובחגים.

בעיצומה של מלחמת העולם השנייה הגיע מאירופה לירושלים הגאון רבי משה ברנשטיין זצ"ל, חתנו של הגאון רבי ברוך בער לייבוביץ' זצ"ל, ראש ישיבת קמניץ – והקים בבית הכנסת הקווקזי את ישיבת קמניץ בירושלים. בחורים ירושלמים היו יושבים באולם בית הכנסת ולומדים, ביניהם אני זוכר את הגאון רבי ישראל גרוסמן זצ"ל, שהיה לומד בקול רם מאד, וכן למדו שם במשך כמה שעות ביום גם דודי הרב עמרם בלוי ע"ה, ואחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל.

*

אגב: חתנו של הגר"מ ברנשטיין זצ"ל הוא הגאון רבי יצחק שיינר שליט"א, ראש ישיבת קמניץ ומזקני ראשי הישיבות. זכורני כי לאחר מלחמת השחרור הגיע הגר"י בתור בחור אמריקאי צעיר ללמוד בישיבת מיר בירושלים, והתגורר בחדר בתוך הדירה שבה גרנו אנחנו – הדירה הייתה בת שלושה חדרים, וחדר אחד היה מושכר לצרכי פרנסה. כך נוצרו בינינו קשרי ידידות.

*

אגב דאגב: הרה"ח ר' אליעזר ליכטשטיין שי', מחשובי חסידי חב"ד בירושלים – הוא נכדו של הגר"מ ברנשטיין זצ"ל, בן לחתנו הגאון רבי אשר ליכטשטיין זצ"ל, שכיהן אף הוא בראשות ישיבת קמניץ.

מפי הר"א שי' שמעתי כי על פי מסורת שעוברת במשפחתם, זקנם הגר"ב זצ"ל נקרא בשמו משום שהוא נולד ב"ח כסלו בין השמשות – בין יום היארצייט של הרה"ק רבי ברוך ממז'יבוז' זצ"ל לבין יום היארצייט של המגיד ממזריטש (בער) זי"ע.

ל.

ביקור ארבעת האחים

בירושלים של ימי ילדותי ונעוריי הייתה קבוצה גדולה ואיכותית מאד של חסידי ויז'ניץ, שהיו מקורבים מאד לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, ונמנו על חוג נאמניו בתנועת "אגודת ישראל". על הקשר בין חסידי ויז'ניץ לסבא ולהנהגתו הציבורית תעיד האנקדוטה הבאה:

בשנת תרצ"ה הגיעו לביקור בארץ ארבעת בניו של הרה"ק ה"אהבת ישראל" מויז'ניץ זצ"ל – הרה"ק מנחם מענדל מוישווא זצ"ל, הרה"ק ה"אמרי חיים" זצ"ל, הרה"ק ה"דמשק אליעזר" זצ"ל והרה"ק ה"מקור ברוך" זצ"ל.

אגב: שנים מאוחר יותר, כאשר ה"דמשק אליעזר" זצ"ל התגורר בתל אביב, הוא היה מתארח מדי פעם בשבתות בירושלים, וזכיתי להשתתף באחד הטישים השבתיים שהוא ערך, שהתקיים בבית כנסת ויז'ניץ בבתי מילנר.

בחזרה לסיפורנו: דבר הביקור של "די ויז'ניצע קינדער" עורר התרגשות רבה. הם ערכו ביקורים אצל גדולי ישראל ובמקומות הקדושים – בכותל המערבי, בציון רשב"י במירון ועוד. והנה, באחד הימים במהלך ביקורם של ארבעת האחים, שהה אחי בכורי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, בבית סבי, וממרפסת הקומה השנייה הוא הבחין שאל הבית עולים ארבעת האחים, בהפתעה גמורה!

אחי נכנס הביתה בהתרגשות לבשר על בואם של האורחים החשובים, ומיד נשלח לאסוף במהירות מהשכנים כמה כסאות... – אכן, למרות שסבי היה מנהיג דגול והתייצב לפני מלכים ורוזנים, חייו הפרטיים היו עניים ודלים. אני זוכר שלקראת ליל הסדר, אותו היינו חוגגים בהרכב משפחתי מורחב בביתו של סבי, היו מביאים לבית על גבי סוס ועגלה ספסלים ממשרדי "אגודת ישראל".

לא.

"כי בשמוחה"

בחול המועד פסח תש"ו, ואני אז כבן עשר, התלוונו – אני ואחי הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א – לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, למעמד "עלייה לרגל" לירושלים העתיקה שארגנה "אגודת ישראל". בכיכר בתי מחסה נערך אירוע קבלת פנים לעולים, שהגיעו ברכבת מתל אביב, ננאמו נאומים ושוררו שירים – ובתום ההתכנסות ליוו ראשי "אגודת ישראל" את העולים לרגל לתחנת הרכבת.

תמונה מפורסמת מתעדת את סבי נואם באותו מעמד, ולידו יושבים הגר"מ קרליץ זצ"ל והגר"ז סורוצקין זצ"ל, גאב"ד לוצק.

שם, זכורני, ראיתי בפעם הראשונה את הרה"ח שלמה זלמן מוזס ע"ה - חסיד ויז'ניץ ותיק (אביו של חבר הכנסת ר' מנחם אליעזר מוזס), שהיה מזכיר "אגודת ישראל" העולמית - פוצח בשירת "כי בשמחה תצאו" בקול גדול.

במעמד "עלייה לרגל" תש"ה, אני ואחי עמרם עם סבא זצ"ל

לב.

הקדשה מסבא

ההקדשה היקרה ביותר ללבי והיפה בעיניי ביותר שקיבלתי בחיי, היא הקדשה בעטו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, על הספר "קורא הדורות" של הרב בלומנטל - ספר היסטוריה יהודית על פי מקורותינו.

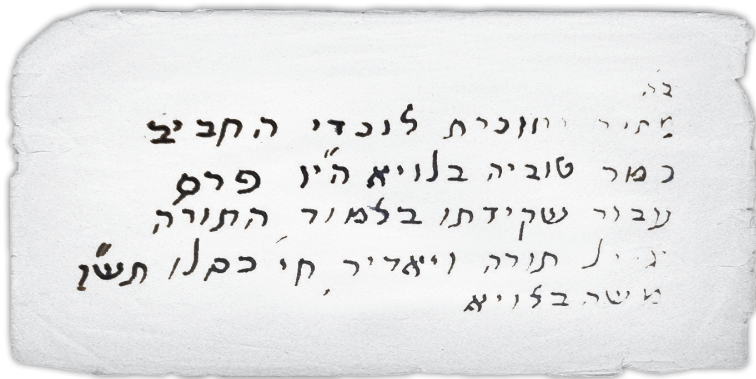
ומעשה שהיה, כך היה:

בי"ט כסלו תש"ו, בהיותי ילד כבן עשר, מלאו לסבא שישים שנה. היישוב בירושלים חגג את המאורע, עיתון "קול ישראל" - ביטאונה של "אגודת ישראל" - יצא במהדורה חגיגית מיוחדת, וביתו של סבי נמלא במבקרים, שבאו לאחל לו מזל טוב ולברך אותו.

בין השאר, מחברי ספרים רבים באו לסבי והעניקו לו את ספריהם במתנה ליום ההולדת. כשעליתי לביתו של סבי וראיתי את הספרים הרבים, ביקשתי ממנו ספר אחד במתנה. הוא הציע שאקח ספר אחד על פי בחירתך, ואני ביקשתי ממנו שיכתוב לי הקדשה על הספר, והוספתי: "היות והכתב שלך לא קריא, אני מבקש שתכתוב לי את ההקדשה באותיות דפוס"...

וכך כתב לי סבא: "מתנה ומזכרת לנכדי החביב כמר טוביה בלויא הי"ו, פרס עבור שקידתו בלימוד התורה, יגדיל תורה ויאדיר".

לג.

מלמד זכנר

הזיכרון המובהק ביותר שלי שנוגע לקשר ההדוק בין חסידי ויז'ניץ בירושלים לבין סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, הוא מפורים תש"ו. שהיתי אז בביתו של סבי, ושניים מחשובי חסידי ויז'ניץ בירושלים הגיעו להעניק לו משלוח מנות: האחד היה הרה"ח ישראל אברהם קלאר ע"ה - שהיה נשוי לבת דודו של אבי, הרב צבי בלוי ע"ה; והשני - הרה"ח יהושע משה שטוקהמר ע"ה, שגם הביא אתו כינור וניגן בו.

שנים מאוחר יותר הייתה לי היכרות קרובה מאד עם הרי"מ ע"ה, שהיה מראשי קבוצת פאג"י וכשנוסדה שכונת פאג"י עבר להתגורר בה. אהבתי לעלות אל ביתו, וזכורה לי במיוחד החוויה שחזרה על עצמה מדי מוצאי שבת - אני ואחיי היינו באים לבית משפחת שטוקהמר, והרי"מ ע"ה היה שר

זמירות וניגוני ויז'ניץ ומלווה את השירה בנגינה בכינור. אחד מאותם שירים, שזכור לי במיוחד, הוא ניגון על הפסוק "שלח אורך ואמתך".

פרט נוסף שזכור לי אודות הרי"מ ע"ה הוא שימש כמורה בתלמוד התורה "שילה" ברחוב הנביאים – שהיה תלמוד התורה החרדי האשכנזי היחיד שלמדו בו בעברית ולא ביידיש. עד אז, מוסדות החינוך בירושלים התחלקו ל"בתי ספר" מודרניים שלימדו בעברית ו"ת"תים" שלימדו ביידיש ("עץ חיים" של חוגי הפרושים, "חיי עולם" של החוגים החסידיים, "שומרי החומות" של יוצאי הונגריה, "תורה ויראה" של חוגי הקנאים ו"בנה" של החוגים הליטאיים). את ההכלאה הזו של "תלמוד תורה בעברית" יצר לראשונה הרב אברהם מוקוטובסקי ע"ה, שייסד וניהל את תלמוד התורה "שילה", וגייס אליו גם מלמדים חסידיים. אגב, אחד מאותם מלמדים היה המחנך הדגול הרה"ח אהרן מרדכי זילברשטרום ע"ה, שמאוחר יותר ניהל את תלמוד התורה במשך שנים.

עוד זכור לי כי הרי"מ ע"ה היה כותב שירים ועורך המדור לנוער "בנערינו", בעיתון "היומן" (שאני השתתפתי בכתיבתו בתור ילד), שעורכו היה הר"א מוקוטובסקי ע"ה.

לד.

הנאום האחרון

דודי הרב עמרם בלוי ע"ה, אח של אבי, הקים יחד עם ר' מנחם פרוש ע"ה את תנועת "נאמני אגודת ישראל" – כתגובת נגד לתנועת "נטורי קרתא" ופרישתם מ"אגודת ישראל".

אחת היזמות של התנועה הייתה "קרן הפרסים", שחילקה פרסים לתלמידי הת"תים ששיננו משניות וגמרא בעל פה.

בחורף של שנת תש"ו, הייתי אז ילד כבן עשר, שיננתי עשרים וחמישה דפי גמרא בעל פה, נבחנתי עליהם אצל הגר"ש וואזנר זצ"ל – ובי"ט אדר באותה שנה, יום היארצייט של הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, נערך טקס חלוקת הפרסים, באולם ברחוב מלכי ישראל שהיה שייך לתנועת פאג"י.

עד היום לא מש מזיכרוני נאומו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, באותו מעמד. סבי דיבר בהתרגשות ובבכי על מיליוני היהודים שנספו בשואה, בדגש על הילדים הקטנים – וכל הקהל געה בבכי יחד עמו. בדיעבד, היה זה אחד מנאומו האחרונים של סבי, שנפטר פחות משלושה חודשים מאוחר יותר.

לה.

פרט וכלל

בשנת תש"ו יצא סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, בראש משלחת מטעם "אגודת ישראל", למסע גיוס כספים בארצות הברית. המסע התחיל בתחילת חודש סיוון, בהפלגה באנייה מנמל חיפה. במהלך המסע, בשהותו על האנייה, סבי חלה, והאנייה עגנה בסיציליה שבאיטליה, שם נפטר סבי בבית הרפואה.

לפני פטירתו העיד על עצמו סבי ואמר את המשפט האלמותי שלא יישכח לעולם: "בחיי הפרטיים מן הסתם חטאתי, אבל בחיי הציבוריים כל מה שעשיתי היה אך ורק באהבת תורה ויראת שמים".

אגב: כשהדברים הגיעו לאוזניו של רבי יואל מסאטמר זצ"ל – יריבו האידיאלוגי הגדול של סבי ומוביל השיטה הקנאית – הוא התבטא ואמר כי "האמת הפוכה בדיוק"...

לו.

בא במחתרת

את הסיפור המצמרר הבא סיפר לי ר' בנימין שצרנסקי, בנו של ר' מאיר שצרנסקי ע"ה, מייסד סמינר "בית יעקב – שצרנסקי" המיתולוגי בתל אביב.

באחד מימי חמישי בשבוע, בשנת תש"ב, ישב ר' מאיר שצרנסקי במשרדו, ולפתע פרץ פנימה אדם חנוט בעניבה אדומה – באותה תקופה, גם לצבע הבגדים הייתה משמעות סמלית עצומה – והציג את עצמו כיאיר שטרן, מפקד מחתרת הלח"י.

מול פניו המחווירות של שצרנסקי, דרש שטרן בפנים מאיימות לקבל לשימושה של המחתרת את החדרון ששכן על גג מבנה הסמינר. "אנחנו יודעים שהחדר הזה לא בשימוש, ואנחנו דורשים לקבל אותו לידינו באופן מידי, כדי לערוך בו מפגשים והתייעצויות", אמר שטרן. "הבריטים לעולם לא יחלמו לחפש אחרינו כאן, במבנה שנמצא בדיוק ממול למטה המשטרה הבריטית האזורי". שטרן כילה את איומו והציב אולטימטום: הוא דורש לקבל את התשובה החיובית עד תחילת השבוע.

שצרנסקי נקלע למצוקה אדירה. הוא חש כי "אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי". אם יסכים לבקשה והדבר ייודע לשלטונות הבריטיים, הוא עלול

לקבל על כך עונש חמור מאד; אך אם יסרב – אנשי המחתרת יחסלו אותו בלי לחשוב פעמיים. כך או כך, הוא בצרות צרורות.

בצר לו, עלה שצרנסקי לירושלים, אל רבו, הרה"ק ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל. אימו של שטרן היה כה מפחיד ומטיל אימה, שכאשר, בשעת ההמתנה בחדר המבואה לחדרו של ה"אמרי אמת" זצ"ל, החל שצרנסקי לספר את שהתרחש לאחד מבאי ביתו של האדמו"ר שנכח במקום, התנער הלה בבהלה בצעקות "לא רוצה לשמוע!".

בכל אופן, ה"אמרי אמת" זצ"ל הנחה את שצרנסקי "לשאול את ראשי אגודת ישראל". מאחר שהרי"מ לוין ז"ל שהה באותה עת בחוץ לארץ, פנה שצרנסקי לסבי, רבי משה בלוי זצ"ל, סיפר לו את הסיפור וביקש את עצתו.

לתדהמתו של שצרנסקי, סבי לא נראה מפוחד ולא יצא משלוותו למשמע איומיו של שטרן, הרגיע אותו שאנשי המחתרת לא יפגעו בו לרעה, וסיפר לו על היתקלות שקרתה לו עצמו, לסבי, עם אנשי המחתרת:

"פעם באו אליי נציגי התנועה הרוויזיוניסטית והציעו לי לאחד כוחות ולשתף פעולה במאבק באויב המשותף שלנו – הסוכנות היהודית (שהשתייכה לצד השני של המפה הפוליטית של היישוב העברי). אני סירבתי והעמדתי אותם על כך שהמלחמה שלהם איננה המלחמה שלי. הם הזהירו אותי שאני משחק בחיי ושיגרו אליי איומים מפורשים ברצח. לא התרשמתי מאיומיהם, ובקור רוח הצעתי להקל עליהם למצוא אותי. מדי יום, בשעה ארבע אחר הצהריים, אמרתי, אני יוצא למפרסת המשרד לשאוף אוויר. אם אתם מעוניינים לחסל אותי, זו ההזדמנות הנוחה ביותר. אל תתאמצו לחפש אותי... הם יצאו מחדרי מאוכזבים ומושפלים, והנה אני לפניך, חי וקיים..."

אך שצרנסקי לא נרגע, וביקש מסבי עצה חכמה להיחלץ מהסכך. סבי הציע לו להסביר לשטרן שהקצאת החדר לשימוש המחתרת עלולה להיות מסוכנת עבור אנשיו, מפני שבמבנה שוכן סמינר לנשים ונערות, ופטפטנותן היתרה של הנשים עלולה להסגיר את סודה של המחתרת...

וכך היה. שטרן שמע את התירוץ, ועזב את שצרנסקי לנפשו.

למעשה, שצרנסקי לא השתחרר לגמרי מחרדתו מנקמתה של המחתרת, עד שכעבור מספר שבועות, בכ"ה בשבט, נרצח יאיר שטרן בדירה בתל אביב.

לז.

נוכח נפקד

הכנסייה הגדולה הרביעית של "אגודת ישראל" העולמית התקיימה בשלהי חודש סיוון שנת תשי"ד. סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, נפטר כשמונה שנים קודם לכן, ובאותה עת עמד בראש "אגודת ישראל" הרי"מ לוי ז"ל.

במושב הפתיחה של הועידה מנה הרי"מ ז"ל בנאומו את מנהיגי התנועה וגדוליה הנעדרים, אלו שהלכו לעולמם מאז הכנסייה הגדולה השלישית, שנערכה שבע עשרה שנה קודם לכן, בשנת תרצ"ז. בטעות או בכוונה, נשמט מהרשימה שמו של סבי, מנהיגה הבלתי מעורער של התנועה בארץ הקודש משך שנים. בהזדמנות קרובה, התנצל הרי"מ והסביר שהסיבה לכך הייתה טעות טכנית.

באותו מושב, שנערך באולם "בנייני האומה" בירושלים, נכחו, בין היתר, הגאון רבי שלמה יוסף זיון זצ"ל והגאון רבי יעקב לנדא זצ"ל.

במושב הנעילה של הועידה כווד הגאון רבי אברהם חיים נאה זצ"ל, שכיהן כחבר ועד הרבנים של "אגודת ישראל", לשאת דברים. הוא סקר בהרחבה את פעילות "אגודת ישראל" הירושלמית, וכשתם הזמן שהוקצב לנאומו, סימן לו הרי"מ ז"ל שעליו לסיים את דבריו וביקש להוריד אותו מהבמה. הגרא"ח זצ"ל הניח שלא מדובר בשיקולי לוח זמנים בלבד אלא בהמשך המאבק האידיאולוגי-פוליטי נגד מורשתו ופועלו של סבי וסיעתו, והמשיך בנאומו.

מאוחר יותר שוחחתי עם הגרא"ח זצ"ל, שהביע באוזניי את התרעומת והכעס שלו כלפי מי שביקשו להעלים את זכרו של סבי ופועלו. הוא היה נסער מאד, דיבר מנהמת ליבו ואמר לי מילים קשות: "לאן היינו מגיעים לולא סבא שלך? הגיעו מי שהגיעו לכאן לאחר המלחמה ומצאו תנועה מתפקדת ומשגשגת, מן המוכן, שסבא שלך בנה בעשר אצבעותיו!".

בכ' תמוז באותה שנה נפטר הגרא"ח זצ"ל מהתקף לב פתאומי (בחלק א של לקט ופרט סיפרתי בהרחבה עוד סיפורים וזיכרונות מקשריי עם הגרא"ח זצ"ל).

ל.ח.

הזקן לשעבר

הנה שני 'ווארטים' מקוריים שהיו שגורים על לשונו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל:

הראשון: בגמרא נאמר כי "מצדיקי הרבים ככוכבים – אלו מלמדי תינוקות". כוכב, על פי הגמרא, גדול מכל כדור הארץ, אבל מכאן הוא נראה לעינינו קטן. וזו בדיוק התכונה שצריכה לאפיין מלמד תינוקות: להיות גדול ולהיראות קטן...

השני:

ידועה האגדה שכאשר הודח רבן גמליאל מן הנשיאות, ביקשו חכמים למנות את רבי אלעזר בן עזריה למלא מקומו, אך רעייתו הביעה חשש שהוא לא כשיר לכך משום שהוא צעיר מדי, בסך הכול נער בן שמונה עשרה – ובדרך נס, בין לילה צמחו בזקנו שורות של שערות לבנות והוא נראה "כבן שבעים שנה".

ביידיש, אמר סבי על דרך הצחות, הכינוי "דער אלטער" הוא דו-משמעי – "זקן", וגם "מפעם" או "לשעבר". ובכן, לו היו קוראים לרבי אלעזר בן עזריה, שחזותו כנער צעיר, "דער אלטער" – היו עלולים לפרש שמקור הכינוי הוא בגלל היותו "הנשיא לשעבר", ולכן הזקן שהלבין פתר את הבעיה, משום שכעת, כולם יבינו שהכוונה היא לכנות אותו "הזקן"...

ל.ט.

חלום מופלא

הגה"ח רבי יצחק אביגדור אורנשטיין זצ"ל, רב הכותל הראשון וה'ממונה' מטעם כולל חב"ד בירושלים, היה אחיין של סבתי מרת רבקה ע"ה, רעייתו של סבי, רבי משה בלוי זצ"ל (סבתי הייתה, כידוע, בתו של הגאון רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל ואחותו של הגאון רבי משה אורנשטיין זצ"ל, אביו של הגרי"א זצ"ל).

הוא היה אספן וחוקר של כתבי יד חסידיים מדורות עברו. ברשותם של חסידי חב"ד שעלו לארץ הקודש עשרות שנים לפני כן נמצאו כתבי יד ו'ביכלך' של מאמרי חסידות עוד מכ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" זי"ע, והוא אסף מצאצאיהם של החסידים ומבתי כנסת ומקומות אחרים את הכתבים,

ועבד לפענח אותם ולהוציא אותם לאור. האוסף כלל גם כתבים של חידושי תורה וזיכרונות מאת אבות משפחתנו – הגאון רבי אורי אורנשטיין זצ"ל, הגאון רבי ישעיה אורנשטיין זצ"ל והגאון רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל. למעשה, הוא לא הספיק לפרסם הרבה מעבודתו, משום שהוא נהרג מפגז ירדני שנורה אל העיר העתיקה, בזמן המצור במלחמת השחרור, בהיותו בן חמישים וחמש בלבד.

באותו יום שבו הגרי"א זצ"ל נהרג, בלי שידעה על כך דבר, חלמה סבתי שבעלה – שהלך לעולמו שנתיים קודם לכן – מופיע בחלומה ואומר לה בבכיות מרות ש"כל הכתבים הלכו לאיבוד"...

מ.

דודי הר"ש דייטש זצ"ל

הרה"צ רבי שמואל דייטש זצ"ל – אחיה של סבתי, הצדקנית שרה רייזל הי"ד, אם אמי הרבנית רחל טעמרל ע"ה – שהשתייך לחוגי הקנאים בירושלים, היה דמות משמעותית מאד בחיי, היינו הרבה בביתו וקיבלנו השראה מדמותו.

למעשה, הר"ש זצ"ל פרס את חסותו על אמי, ואף שידך בינה לבין אבי, שהיה מבקר אצלו מפעם לפעם.

חוליה נוספת בקשר בינינו הייתה בשידוך שלי עם רעייתי, הרבנית חנה פרומט תחי' – בתו של הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, שהיה אחד מאותם אברכים צעירים שהתרכזו סביב הר"ש זצ"ל, אותם הנהיג בדרכי החסידות והקנאות.

מא.

קנאות שכזו

עדות למידת הקנאות של בני חבורתו של הר"ש דייטש זצ"ל תמצא בסיפור הבא, שסיפר לי חמי, הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, עצמו:

כאשר ביקר כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע בארץ הקודש, בשנת תרפ"ט, הוא התאכסן כשבוע ויותר במלון אמדורסקי בירושלים. בשבת הראשונה לשהותו שם, בא קהל גדול לשמוע מאמר חסידות מפיו, ובהם גם אותם

אברכים, בני חבורתו של הר"ש זצ"ל. אך בשבת השנייה, אותם אברכים הדירו את רגליהם ולא באו לשמוע מאמר מפי כ"ק אדמו"ר הרי"צ זי"ע, מאחר שבמהלך השבוע ביקר אצל הרא"י קוק ע"ה, וקנאותם לא אפשרה להם למחול על צעד כזה.

מב.

שלוחים ו"מתמידים"

על אף קנאותו הבלתי מתפשרת, רחש חמי, הרה"ח הרב אורי רוזנברג ע"ה, יחס של כבוד מיוחד לחב"ד בכלל ולכ"ק אדמו"ר זי"ע בפרט – ועל כך תעיד האנקדוטה הבאה.

בשנת תשט"ז, משלחת השלוחים המיוחדת שכ"ק אדמו"ר זי"ע שלח לארץ הקודש ביקרה, בין היתר, בישיבת "המתמידים" בירושלים. חמי, שכיהן כמשגיח בישיבה, קיבל אותם בכבוד מלכים, ובנאום שנשא בפני כל תלמידי הישיבה שיבח את ליובאוויטש והפליא בגודל הזכות שהם זוכים לה, ששלוחיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע עורכים אצלם ביקור.

עוד זכור לי כי בשנת תשכ"ג נסעתי לעשות את חודש החגים במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע, וכאשר חזרתי ארצה, בני משפחתי באו לקבל את פניי בשדה התעופה. באותה עת, מקבלי הפנים הורשו להתקרב מאד למטוסים הנוחתים, וחקוק בזיכרוני כיצד חמי הרכיב על כתפיו את בני בכורי, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א, שהיה אז פעוט כבן ארבע, כדי שיוכל להבחין בי יורד מהמטוס.

מוג.

תוקע בהפתעה

באחת השנים, בעל התוקע הקבוע בבית מדרשו של הגרי"צ דושינסקי זצ"ל עזב במפתיע את תפקידו ולא נמצא לו מחליף. ימים לא רבים לפני ראש השנה, הגיע חמי, הרה"ה הרב אורי רוזנברג ע"ה, להתברך מפי הגרי"צ זצ"ל לשנה טובה ומתוקה, ובהפתעה גמורה ביקש ממנו הגרי"צ זצ"ל להואיל לקחת על עצמו את תפקיד בעל התוקע בבית מדרשו. חמי, שלא התפלל בקביעות בבית מדרשו של הגרי"צ זצ"ל, ואף מעולם קודם לכן לא שימש כבעל תוקע – קיבל על עצמו את המשימה ועמד בה בהצלחה.

מד.

עם כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א

כבר לפני עשרות שנים, עוד בהיותי נער צעיר, נוצר קשר קרוב מאד ביני לבין בית אמשינוב (ראה בהרחבה בלקט ופרט חלק א, אודות קשרי עם כ"ק האדמו"ר מאמשינוב זצ"ל).

לפני כחמש עשרה שנה נערכה חתונת בתו של כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א – שהינו ידיד גדול לבית ליובאוויטש וקשור בחבלי עבותות אהבה והערצה לכ"ק אדמו"ר זי"ע והנהגתו – בכפר חב"ד ב, ולאחר החופה ניגשתי אליו לאמירת "לחיים", ואמרתיו לו: "שמחה היא עת רצון. צריך לפעול כדי להביא את משיח".

האדמו"ר, שהיה בהתרוממות רוח ובשמחה גדולה, הרצין לפתע מאד, ולאחר כמה רגעים אמר: "הלא בניין בית יהודי מזרז את ביאת המשיח".

מה.

העבירה הבאה

את הסיפור הבא שמעתי ממקור מוסמך ביותר:

פעם באו מי שבאו להחתים את הגרש"ז אויערבך זצ"ל על מחאה נגד הנהגתו של כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א וסדר הזמנים שלו. הגרש"ז זצ"ל, שהיה פיקח גדול וגם מעריך של החסידות בכלל ושל כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א בפרט, דחה אותם באמרו: "הרי מקובל בידינו שעבירה גוררת עבירה. ובכן, בואו נמתין בסבלנות לעבירה הבאה שהוא יעשה, ואז נמחה על שתיהן ביחד"...

מו.

עם הגרי"ט וייס שליט"א

גאב"ד "העדה החרדית", הגאון רבי יצחק טוביה וייס שליט"א, היה נשוי בזיווג שני לאלמנתו של הר"א צימר ע"ה – שאתו הייתי מיוודד עמוקות, כידוע. לאחר חתונתם, והגרי"ט אז מו"צ באנטוורפן שבבלגיה, הם ביקרו בארץ והרבנית הביאה אותו לביקור היכרות בביתי. במרוצת הזמן, הביקור ושיחת ההיכרות בינינו נשכחו מלבי.

כעבור שנים נישא אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, בזיווג שני, בקרב קהל מוזמנים מצומצם מאד. הגרי"ט כובד בסידור קידושין, אני כובדתי באמירת הברכות תחת החופה, ובברכה אחרייתא כובד כ"ק האדמו"ר מטשאקאווא שליט"א.

לפני החופה, הציג אותי אחי בפני הגרי"ט, והוא מיד הגיב שהוא מכיר אותי והזכיר לי את אותה פגישת היכרות שנערכה בביתי, ואף שחזר באוזניי חילופי דברים שהיו בינינו, אותם כלל לא זכרתי – כששאלתי אותו לאיזה חוג חסידי הוא משתייך, ענה לי הגרי"ט שהוא קשור לכמה חצרות חסידיות, ואני השבתי בהלצה: "חסידי אומות העולם..."

מז.

"יארריך ימים רבים"

כאשר נכנסתי לגרי"ט וייס שליט"א לבקש את הסכמתו על ספרי "נר למשיחי" על תניא קדישא, הוא סיפר לי בהתפעלות על ביקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, ואף הדגיש שזכה לקבל מפיו קדשו ברכה ש"יארריך ימים רבים על ממלכתו". הוא סיפר לי עוד על קשריו הקרובים עם חסידי חב"ד בלונדון, בהם גם שיעור תניא קבוע עם המשפיע הרה"ח ר' מענדל פוטרפס ע"ה.

באותה פגישה, התייחס הגרי"ט גם לפן האישי-משפחתי שלי, וסיפר לי כי כאשר סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, ביקר באנגליה, בשנת תש"ה, הוא עצמו היה בחור צעיר בישיבת גייטסהד וחפץ לגשת ולהתייעץ עם סבי האם לעלות ללמוד בישיבה בארץ ישראל. למעשה, בשל הצפיפות הגדולה וההמון הרב שהתגודד סביב סבי, הדבר לא עלה בידו.

מח.

מים בחלב

עולה בזיכרוני סיפור שסיפר לי אחד מזקני ירושלים – הוא היה אז כבן תשעים ואני ילד קטן – על פקחותו ורגישותו של הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל. פעם באה אליו אישה ענייה עם 'שאלה' על סיר שנשפך לתוכו חלב. ביקש הגר"ש זצ"ל מהאישה לצאת מהחדר, וקרא לחלבן המקומי. כשהגיע החלבן, סגר אחריו הגר"ש זצ"ל את הדלת וביקש ממנו לגלות לו בסוד בכמה מים הוא מוהל את החלב. לאחר שהתוודע לסוד המקצועי, קרא הגר"ש זצ"ל לאישה ופסק לה שהתערובת כשרה ללא כל חשש...

מ.ט.

לא לפגוע באישה

הנה רעיון יפה ששמעתי מפי הרה"ח המפורסם מרדכי הרש שמרלר זצ"ל, מוותיקי חסידי צאנז. שלא כמנהג פולין המקובל, הוא נהג לומר את ברכות השחר בביתו. את כל הברכות הוא אמר בקול, מלבד את ברכת "שלא עשני אישה", כדי שאשתו לא תיפגע...

נ.

שתי פאות

בביקורו הראשון של הרה"ק ה"אמרי אמת" מגור זצ"ל בארץ הקודש, הוא ביקר בין השאר גם בישיבה ובתלמוד התורה "עץ חיים".

במהלך הביקור באחת הכיתות הגבוהות, הפנה ה"אמרי אמת" זצ"ל שאלה לתלמידים: מדוע חובה להותיר את פאות הראש משני צדי הראש? למה לא די בפאה אחת, כמו ב"פאה" שמשאירים למתנות עניים רק בקצה אחד של השדה?

אציע כאן תשובה משלי, נוסף על התשובות שנאמרו מפי התלמידים ומפיו של ה"אמרי אמת" זצ"ל עצמו: העיקרון שעומד מאחורי מצוות הפאה הוא ה'אמירה' שהקדוש ברוך הוא הינו בעל הבית על הכול, ועל כן, לפני הכול, את החלק הראשון מעניקים ומקדישים לו. בשדה, על כן, לא קוצרים את פאת השדה, ובכך מצהירים שהשדה כולו שייך לריבון העולמים – ולכך די בהשאת פאה אחת. בגוף האדם, לעומת זאת, לא מספיק להותיר פאה אחת, משום שהוא מורכב (באופן כללי) משני צדדים, פיזית ורוחנית: ימין ושמאל, כאשר הראש שמפריד ביניהם הוא כדרך או נהר המפסיק בין שני הצדדים – ולכן יש צורך להותיר 'פאה' בכל צד.

נא.

אמת!

הרה"ק רבי חיים מרדכי מנדבורנא זצ"ל עלה לארץ הקודש בשנת תש"ז, והתגורר ביפו ומאוחר יותר עבר לבני ברק. באחת משנות היו"ד, הוא עשה

את חג השבועות בירושלים, ואני השתתפתי ב'טיש' שערך. זכורני שלימינו ישב בנו הרה"ק הרי"ב זצ"ל, לימים ממלא מקומו, ולצדו חתנו, הרה"ק רד"מ מקרטשינוף זצ"ל. כאשר הרח"מ זצ"ל אמר דברי תורה, בנו הרי"ב זצ"ל קרא בקול ובהתפעלות: "אמת!...".

נב.

עם כ"ק האדמו"ר מערלוי זצ"ל

כאשר הגאון רבי יוחנן סופר, כ"ק האדמו"ר מערלוי זצ"ל, הגיע לארץ הקודש מהונגריה, הוא הקים את ישיבתו בשכונת פאג"י בירושלים. באותה תקופה למדתי אמנם בישיבת "עץ חיים", אבל מפעם לפעם נכנסתי לישיבת ערלוי ושמעתי מפיו שיעורים בגמרא ובשולחן ערוך. נוצר בינינו קשר קרוב, וגם שנים מאוחר יותר הוא שמח לפגוש בי ולשוחח אתי (כפי שסיפרתי בהרחבה בחלק א של לקט ופרט).

בשיעוריו בשולחן ערוך נהג הגר"י זצ"ל לשנות את סדר האותיות של מספר הסימן, כדי להימנע מביטויים שליליים, כפי מנהג ישראל הידוע (הדוגמאות המפורסמות הן לבטא "רחצ" ו"שדמ"). כשלימד את סימן רמד בהלכות שבת, נהג להפוך את סדר האותיות ולומר "סימן רדמ". זאת, בשל צוואה מאת ה"חתם סופר" בה נאמר "בספרי רמד אל תשלחו יד" – כשהכוונה הייתה ל'משכיל' משה מנדלסון דעסויר (על שם מוצאו, מהעיירה דסאו). הדעות חלוקות למה מרמזת האות ר' – האם ל"רשע" משה מנדלסון או ל"ר" משה מנדלסון... – אך על כל פנים, הכוונה הייתה אליו.

אגב: זכורני שפעם ישבתי אצל הגר"י זצ"ל במסיבת פורים יחד עם תלמידיו, ובמהלך הסעודה קם הגר"י זצ"ל, כשאנו מתלווים אליו, והלך לבקר את הגאון רבי יוסף נפתלי שטרן זצ"ל, שהיה ראש ישיבת פרשבורג והמהדיר הראשי של כתבי ה"חתם סופר".

נג.

בשיעורי הגר"ד יונגרייז זצ"ל

במשך כארבע שנים לאחר חתונתי למדתי בישיבת "אוהל משה". הגאון רבי דוד יונגרייז זצ"ל, ראב"ד "העדה החרדית", היה מוסר שיעור בישיבה לקבוצה מצומצמת של צעירים, בשולחן ערוך "יורה דעה". התלמידים

בקבוצה היו גאוני עולם ועילויים חריפים מאד – ביניהם אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל; בן דודו של אבי, הרב בנציון בלוי ע"ה, שכיהן מאוחר יותר כרב בלונדון; וכן הגאון רבי מרדכי אהרן שיינברגר שליט"א. גם אני זכיתי להשתתף מדי פעם בשיעורים הסגורים הללו ויצאתי נפעם.

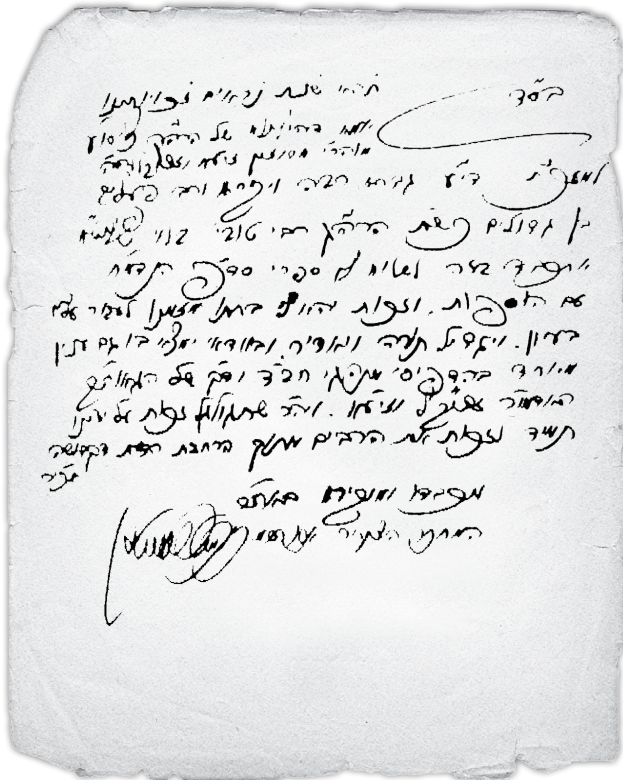
נד.

גצים מתעופפים

מדי דברי אציין כי הגר"ד יונגרייז זצ"ל ניהל מערכת קשרים קרובה עם כ"ק אדמו"ר זי"ע בחילופי מכתבים, ואף ביקר בהיכלו. הרב אברהם מרדכי בריידשטיין ע"ה, ששימש ספרא דדיינא וליווה את הגר"ד זצ"ל בכיקורו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, העיד בפניי כי השיחה ביניהם התנהלה במראי מקומות בלבד, כגאונות עצומה וחריפות נדירה, עד שהתחושה הייתה כי באוויר מתעופפים זיקוקין דינור. בצאתו מאת הקודש, אמר הגר"ד זצ"ל בענוותנותו:

"זכות ירושלים
עיר הקודש
עמדה לי,
ובדיוק בכל
נושא שהוזכר
בשיחה – ידעתי
מה להשיב".

אגב: בשנת
תשנ"ז הוציא
הרא"מ ע"ה
לאור במהדורה
מחודשת את
ספרו "סדר
פרשיות"
על פרשיות
התפלין, והעניק
לי במתנה עותק
מהספר עם
הקדשה אישית.

נה.

עם הרנ"צ מבאכוב זצ"ל

בעת מלחמת העולם השנייה, שהה הרה"ק רבי נפתלי צבי מבאכוב זצ"ל – שהיה אז בחור צעיר – בירושלים. הוא התאכסן אז לא רחוק מהמקום שבו גרה משפחתנו, אצל קרוב משפחתו – כ"ק האדמו"ר מטשאקאווא זצ"ל, אביו של הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, שלמד עמו יחד בישיבת סלונים.

אחד מחבריו של אחי, הרה"ג הרה"ח ר' עמרם בלוי שליט"א, היה הרה"ק חכם צבי (זה היה שמו הפרטי) הלברשטאם זצ"ל, אחיו הצעיר של הגר"מ זצ"ל (נהרג בתאונת דרכים בדרך לאפיית מצות מצווה בירושלים), וכך התיידדנו שנינו עם משפחת הלברשטאם והיינו מבקרים בביתם לעתים קרובות – וכך גם הכרתי את הרנ"צ זצ"ל, שאפילו נתן לי מאמר פרי עטו לפרסום בעיתון שהוצאתי לאור... זכורני שכותרת המאמר הייתה "בימים אלה".

נו.

עם הגר"מ אליהו זצ"ל

לקראת חגי תשרי של שנת תשל"ח, דיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע בהתוועדות על כך שצריך לייסד מגבית שתעניק תמיכה לנזקקים ותסייע להם להשיג את צרכי החג, בדומה ל"קמחא דפסחא". השיחה לא יצאה לאור ערוכה בדפוס, אבל הגיעו אלינו ידיעות טלפוניות ודיווחים על תוכנה, ואנחנו, כרגיל, דאגנו לפרסם על כך בעיתונות בארץ. אני הייתי עורך את הידיעות, והרה"ח ר' ברק'ה וולף ע"ה, בנאמנות ובחריצות, היה מפעיל את קסמו וחנו המיוחד על העיתונאים ודואג שהן תתפרסמנה.

בעקבות הידיעה הזו, נוצר הקשר הראשון של הגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, שעם הזמן התפתח למערכת קשרים קרובה וענפה.

מעט רקע: בראשית שנות קיומה של המדינה, מתוך משפחות העולים הספרדיות נותר רק קומץ משפחות חרדיות שלא נסחפו אחר הזרם החילוני. מטבע הדברים, המשפחות הללו שהתגוררו בירושלים פיתחו קשרים קרובים עם המשפחות הירושלמיות הוותיקות. אחד מבני אותן משפחות היה הגר"מ זצ"ל, כך שלמשפחות שלנו הייתה היכרות רבת שנים.

ובכן, לאחר שהתפרסמה אותה ידיעה על קריאתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע להקים מגבית לחגי תשרי, התקשר אליי הגר"מ זצ"ל – שכיחן באותה עת כדיין בבית הדין בבאר שבע – והביע באוזניי את פליאתו: לכאורה, אין כל חידוש בדבריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהרי בכתבי האריז"ל כבר מופיע שיש להרבות בצדקה לפני חג הסוכות!

השבתי לגר"מ זצ"ל שאעביר את שאלתו לכ"ק אדמו"ר זי"ע, אך בדיוק בשמיני עצרת של אותה שנה עבר כ"ק אדמו"ר זי"ע את אירוע הלב, וציבור החסידים השתדל שלא להטריח את מנוחתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע וכמעט חדל לשגר אליו מכתבים ופניות.

כעבור כשבוע מאז אירוע הלב, פרסמה המזכירות שלכ"ק אדמו"ר זי"ע נגדמת עגמת נפש מכך שהתמעט מאד משלוח המכתבים אליו, וכי הוא מבקש שיחזרו לשלוח אליו מכתבים כרגיל. מכיוון שכך, חיפשתי מיד עילה לכתובת מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ובין שאר הדברים במכתבי ציינתי גם את הערתו של הגר"מ זצ"ל.

כעבור זמן זכיתי לקבל את מכתב התשובה מכ"ק אדמו"ר זי"ע. בתוך המעטפה שבה היה המכתב, כ"ק אדמו"ר זי"ע צירף את חוברת ה'הנחה' שיצאה לאור מהשיחה, ובמקום הרלוונטי ציין בעצמו, בכתב ידו, חץ שהפנה להערה בשיחה שהכילה הסבר על ההבדל בין האמור בכתבי האריז"ל לבין מה שנאמר בשיחה.

העברתי את הערת כ"ק אדמו"ר זי"ע לגר"מ זצ"ל, ובעקבות זאת הוא יצר קשר ישיר עם כ"ק אדמו"ר זי"ע.

נח.

ניסיון גדול

סיפר לי הרה"ח אוריאל צימר ע"ה: כאשר הרה"ק ה"שפע חיים" מקלויזנבורג זצ"ל החל לחשוב ולהתעניין בעלייה לארץ הקודש והקמת חצרו כאן, שלח אליו כ"ק אדמו"ר זי"ע מבר משותף שיעביר לו את המסר הבא: "לפעול בענייני ציבור בארץ עלול להיות ניסיון גדול, וצריך כל העת לעמוד בתוקף ולצלוח את הניסיון".

נט.

מה זה "שע"ר"?

הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל היה, כידוע, גאון הגאונים בתקופתו ואבי שיטת בריסק – הן בקנאות הטוטלית והן בדרך הלימוד האופיינית. אגב, כאן המקום לציין כי סבי זקני, הגה"ח רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל, היה תלמידו המובהק, עמד בראשות ישיבתו ואף זכה לשאת הספד אחר מיטתו (סיפורתי עליו עוד בחלק א של לקט ופרט).

בכל אופן, הגאון רבי רפאל קצנלבוין זצ"ל, שהיה עילוי עצום, כזכור לעיל, עסק בההדרת כתביו של הגרי"ל זצ"ל, ולא הצליח לפענח ציון שחזר על עצמו פעמים רבות בכתבים: "שע"ר".

הגר"ר זצ"ל הפנה את השאלה לכמה וכמה תלמידי חכמים עצומים, וביניהם הגיע לגרא"ח נאה זצ"ל, שהבין ופענח שהכוונה היא ל"שולחן ערוך הרב"!

ההתפעלות מתעצמת שבעתיים כשמביאים בחשבון את העובדה ששולחן ערוך רבינו הזקן הודפס לראשונה על ידי בניו רק לאחר הסתלקותו, בשנת תקע"ד – עשרות שנים בודדות לפני שהגיע הגרי"ל זצ"ל לגדלותו התורנית. כבר אז תפס את מקומו בכותל המזרח חיבורו הגדול של רבינו.

הגרא"ח נאה זצ"ל בעצמו סיפר לי על כך, ואמר בהתפעלות: "כבר אז, בשעתו, גם גדולי הדור הליטאיים התפלפלו בדבריו של רבינו הזקן!".

ס.

היד המושטת

הגאון רבי יוסף אקער שליט"א, שזכיתי להיות ידידו וחברו, הינו מעריץ גדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע. כאן המקום לציין, בדרך אגב, כי במשך שנים הוא למד באופן קבוע שיעורים בפנימיות התורה, קבלה וחסידות, בחברותא עם אחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל.

פעם הוזמן הגר"י לביקור תורני בארצות הברית, והוא ניצל את ההזדמנות ונכנס לביקור קצר ב-770. באותה עת, המתין הקהל לכניסתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע לתפילת מנחה ב"זאל הקטן".

כ"ק אדמו"ר זי"ע נטל את ידיו לתפילה, ועבר בסך במעבר שנפתח בין השורות, לכיוון מקום התפילה שלו. בחב"ד לא נהוג 'לתת שלום' לרבי, אך הגר"י יצא מהשורה והושיט לכ"ק אדמו"ר זי"ע את ידו ל"שלום עליכם".

כ"ק אדמו"ר זי"ע סימן לגר"י שהוא נטל ידיים לתפילה, ולפיכך איננו יכול ללחוץ את ידו המושטת – כידוע, הנהגתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע הייתה לא לגעת בדבר לפני התפילה. ניתן להבחין בכך היטב בקטעי הוידאו בהם נראה כ"ק אדמו"ר זי"ע נכנס ל"זאל הגדול" ועולה אל בימת התפילה תוך שהוא נמנע מלהישען בידו על מעקה המדרגות.

בכל אופן, השורה נסגרה, כ"ק אדמו"ר זי"ע המשיך בדרכו, והגר"י נדחק בין כולם.

לאחר תפילת מנחה, הסתובב כ"ק אדמו"ר זי"ע לעבר הקהל ותר בעיניו אחר הגר"י, עד שמצא אותו וסימן לו לגשת. כשהתקרב הגר"י אל כ"ק אדמו"ר זי"ע, הושיט לו כ"ק אדמו"ר זי"ע את ידו ל"שלום עליכם"...

סא.

האדרת והאמונה

לשיר "האדרת והאמונה" יש שלושה לחנים מקובלים בחב"ד: האחד הוא ניגון חב"די עתיק, שמופיע בספר הניגונים כניגון בעל מקורות חב"דיים נושנים; השני הוא ניגון 'המרסיז', ההמנון הצרפתי הידוע, אותו התאים כ"ק אדמו"ר זי"ע למילים "האדרת והאמונה", בשנת תשל"ד; והשלישי הוא הניגון הירושלמי, שעליו אספר.

בירושלים – כך אני זוכר עוד מילדותי בבית מדרשו של הגר"י צדושינסקי זצ"ל בשכונת בית ישראל, שם היינו מתפללים באופן קבוע – נהגו לשיר את השיר בשמחת תורה, בנוסף לפיוטים ופזמונים רבים אחרים, כאשר 'בעל מנגן' מן המתפללים היה עומד על הבימה ושר בדיאלוג עם הקהל: "האדרת והאמונה, למי ולמי?" – "לחי עולמים"... והפזמון החוזר: "מי הוא זה ואיזה הוא? זה א-לי ואנוהו"...

בדרך כלל, מנחה השירה בליל שמחת תורה בבית מדרשו של הגר"י צדושינסקי זצ"ל היה סבי, רבי משה בלוי זצ"ל, וביום שמחת תורה – אבי מורי, רבי ברוך יהודה בלוי זצ"ל. הסיבה לכך הייתה די פרוזאית: מאחר שיוצאי הונגריה, אנשי חוג דושינסקי, לא הביאו אתם 'מהבית' פזמונים ושירים כאלו, אבי וסבי, הירושלמים המקומיים, הם שהובילו את השירה.

החל משנת תשי"ג ועד תחילת שנות הכ"ף, בהתוועדות שמחת תורה היה כ"ק אדמו"ר זי"ע מבקש מהרה"ח אוריאל צימר ע"ה לשיר את "האדרת והאמונה" כמו ששרים בירושלים - כך חדר הניגון לחב"ד.

מאוחר יותר, אחד מבעלי התפילה ב-770 הכניס את הלחן הירושלמי לפיוט "האדרת והאמונה" בתפילה וכ"ק אדמו"ר זי"ע עודד את השירה, וכך הפך הניגון ל'להיט' פופולרי. בעקבות זאת שהלחן אומץ והושר בתוך תפילת השבת, הניגון קוצר והוסרו ממנו המילים הנוספות על הפיוט עצמו.

סב.

"עוזר דלים"

בשני ימי ראש חודש אלול תשי"ז התחתנו בירושלים, יום אחר יום, הגה"ח שמואל אלעזר הלפרין ע"ה והרה"ח אליעזר פרלשטיין ע"ה. בחתונות הללו שרו לראשונה את השיר "אימתי קאתי מר" המפורסם - הרה"ח צבי אייזנבך ע"ה חיבר את הלחן הירושלמי הידוע על המילים "מתי ייבנה המקדש" למילותיו של הבעל שם טוב - והשיר הפך ללהיט ונכנס לקלאסיקה של השירה החב"דית.

בשמחת תורה תשי"ח הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע לרה"ח יונה גרינוולד ע"ה, מאנ"ש בירושלים, לשיר "מזמרת הארץ". הוא החל לשיר "עוזר דלים" בלחן המקובל בבתי הכנסת בירושלים, אך כ"ק אדמו"ר זי"ע סימן בידו לשלילה, והוא התחיל לשיר את הניגון החדש שהגיע מירושלים: "אימתי קאתי מר". את הניגון הזה כ"ק אדמו"ר זי"ע כן אימץ ועודד.

כעבור מספר שנים, בשמחת תורה שנת תשכ"ג, ניסה הרה"ח אברהם לידר לשיר שוב את "עוזר דלים", אך שוב סימן כ"ק אדמו"ר זי"ע לשלילה. כאשר הר"א העיר כי "בירושלים שרים את הניגון הזה בכל בתי הכנסת", אמר כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אולי שם זה כבר לאחר הביטור..."

למפרע התבררה הבעיה: הלחן הירושלמי על הפזמון "עוזר דלים" הותאם לאחד מהמנוני 'החלוצים' והתנועה הציונית, שאת מילותיו כתב חיים נחמן ביאליק.

סג.

ספר הניגונים שלכם

בשנות הכ"ף היינו עורכים בקיבוצים ובמושבים ברחבי הארץ "ערבי חב"ד", בהם שילבנו תכנית מוזיקלית חסידית עם הרצאות ושיחות עומק רעיוניות. במסגרת זו, שר ולימד בעל המנגן הרה"ח זלמן לוינ' ע"ה את הפתיח לניגון "ושמחת" החב"די המוכר.

בשמחת תורה תשכ"ח, בזמן הסעודה, ביקש כ"ק אדמו"ר זי"ע לשיר ניגון חסידי, והרה"ח יהושע יוזביץ שי' ואנוכי התחלנו לשיר את הפתיח של "ושמחת" – שלא היה מוכר עדיין בקרב אנ"ש.

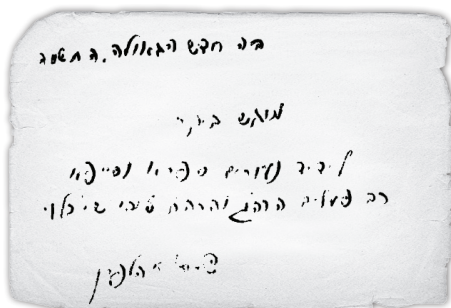
כ"ק אדמו"ר זי"ע פנה אליי, ושאל: "זה מספר הניגונים שלכם?" – הכוונה הייתה לחוברת ניגוני חב"ד בשם "אנעים זמירות", שהוצאתי לאור לקראת יריד הספרים הבינלאומי שנערך בירושלים בשנה שלפני כן. הרה"ח יוסף מרטון ע"ה כתב את התווים לניגונים, ואני כתבתי קטעי הסבר ורקע על הניגונים השונים.

סד.

ישיבת הערב

את הגה"ח שמואל אלעזר הלפרין ע"ה הכרתי כאשר התבקשתי לקבל את ההדרכה בישיבת הערב בבית כנסת חב"ד בשכונת בית ישראל בירושלים, אותה הקים הרש"א ע"ה (ראה בחלק א של לקט ופרט עוד סיפורים וזיכרונות מישיבת הערב). בית הכנסת היה בעבר בשימושה של קהילת קוידינוב, אך כשהתמעטו בני החסידות בירושלים, מילאו בני משפחת הלפרין את השורות והחיו את בית הכנסת – והרש"א ע"ה ייסד בבית הכנסת את ישיבת הערב.

כאות ומזכרת מידידותי עם הרש"א ע"ה, מצורפת כאן תמונה מהקדשה שכתב לי הרש"א ע"ה על ספר תניא שהעניק לי – עותק ממהדורת התניא קדישא שהודפס בשנת תשמ"ה בבית כנסת חב"ד בבית ישראל.

סה.

כובש נבואתו

והנה שני 'ווארטים' יפים וחשובים משמו של הרש"א ע"ה:

הראשון: "נביא שכבש נבואתו - חייב מיתה בידי שמים". כלל גדול זה מהווה פן נוסף בחובה הגדולה המוטלת עלינו להפיץ את מעיינות החסידות. מאחר שזכינו לשמוע את דבר ה' על ידי עבדיו הנביאים, רבותינו נשיאינו, אודות האמת הגדולה ש"אין עוד מלבדו" וכי משמעה הפנימי של אחדות ה' הוא שאין כל מציאות אחרת מלבד אלקות - חובה עלינו לפרסם ולהפיץ את הנבואה הלאה והלאה. מי שאיננו משתתף במשימה הקדושה הזו, הוא בגדר נביא שכובש נבואתו, רחמנא לצלן.

השני: ברית המילה של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע (שנדחתה ולא התקיימה בזמנה) נערכה ביום שני של חנוכה, ויום ההילולא שלו הוא בב' ניסן. המשותף לשני ימים אלה הוא "פרשת הנשיאים" של שבט יששכר, על בניו נאמר "יודעי בינה לעתים". לא יפלא אפוא שכ"ק אדמו"ר הרש"ב זי"ע הוא שגילה שי"ט כסלו הוא "ראש השנה לדא"ח", "מועד תמידי בישראל".

סו.

בני רבינו

כחלק מהפעילות בישיבת הערב בבית ישראל, הקמתי 'חבורה' שעליה נמנו הנערים המצטיינים ביותר, שקראנו לה "ארגון בני רבינו". היינו עורכים פעילויות מיוחדות, 'תקנות' והתוועדויות בלעדיות רק לבני החבורה, כשהמגמה שלנו הייתה לחזק את הקשר שלהם לחב"ד ולהעביר אותם לישיבות חב"ד. בין התלמידים אזכיר את הרה"ח אלימלך בורשטיין ע"ה והרה"ח מאיר פריימן ע"ה.

ניסחתי מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, בו דיווחו הבחורים על היזמה, אך במכתב התשובה שלל כ"ק אדמו"ר זי"ע את הרעיון, וכך כתב (המכתב מופיע באגרות קודש, חלק יח, אגרת זיג):

מאשר הנני קבלת מכתבם... בו כותבים אודות ההחלטות

הטובות להוסיף בעניני תורה עבודה וגמ"ח וכו'.

ובודאי אשר כל הוספה בעניני תורה ומצות כדאית היא

ביותר וביותר, ולא עוד אלא שנצטוינו על זה כהוראת חז"ל מעלין בקדש וכל המוסיף מוסיפין לו.

אבל ביחד עם זה, לא תמיד צריך להגדיר כל הוספה והוספה בשם חדש וארגון חדש, שהרי הציווי האמור מספיק לעורר את מי שלבם ער להוספה כהאמור וכגון דא, ואין צורך דוקא בשם חדש וכו', וכיון שאין צורך בזה הרי על כל פנים בתקופה הראשונה אין לעשות זה, כיון שזה יכול להביא להבדלה מבין החברים, ובמילא להקטנת הענין דאהבת ריעים, דברים שאדרבה יש להשתדל בהם כהנה וכהנה.

ולכן אף שתבוא עליהם ברכה על קיום החלטות האמורות עד עתה ובטח יקיימו גם בעתיד, אבל לעת עתה כנ"ל אין צורך בארגון מיוחד ושם מיוחד, ועוד חזון למועד, כשיעבור זמן מסוים ויתרבה מספר המשתתפים, לדון בהאמור עוד הפעם.

סז.

תלמוד תורה חב"ד

לקראת י"א ניסן תשכ"ב, יזמתי מתנה יקרה וגדולה לכ"ק אדמו"ר זי"ע לכבוד יום הולדתו השישים: הקמת תלמוד תורה חב"ד בירושלים, "תורת אמת" (ראה עוד סיפורים על הקמת תלמוד התורה בחלק א של לקט ופרט).

ניסחתי מכתב שעליו חתמו אנ"ש בירושלים, ואצטט כאן קטעים ממנו:

בלכות מלאי רגשי גיל וחדווה התאספנו הח"מ אנ"ש ותלמידי התמימים בהתקשרות והתמסרות לבית חיינו ובחבת הקדש נאמנה בבית הכנסת חב"ד בירושלים עיר הקודש ת"ו לחוג ברנה וברוב עם את יום הולדת הששים המבורך של עט"ר נשיא ישראל כ"ק אדמו"ר שליט"א.

ופינו כהלל והודי' לה' על הטוב אשר גמלנו ואת כל בני ישראל בדורנו ביום הבהיר הזה בזכותו אותנו את רוענו הנאמן רוח אפינו משיח ה' שליט"א לנהלנו על מי מנוחות של תורה ודעת אלקים חיים. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו שאנו נמצאים בתוך מעגל האושר והאושר בשובע שמחות שעט"ר כ"ק אדמו"ר שליט"א מריק ומשפיע עלינו בכל ארחות חיינו, בעקבות אבונה"ק רבותנו הקדושים נשיאי חב"ד לדורותיהם זיע"א.

מהררי ציון וירושלים שלוחות בזה מקרב לב ברכות מזל טוב מזל טוב, יהא רעוא מלפני השי"ת שישלח ברכתו ממעל לחזק את כ"ק אדמו"ר שליט"א בכריות גופא לאיושט"א לנהל את בית ישראל לתורה ולתעודה, והשפעת קדשו האדירה להרמת קרן תוה"ק וחסידות תלך ותגדל ותתגבר ושמשו תזרח כזהרה על כל בית ישראל בכל מקום שהם, ונזכה בקרוב ממש לחזות בנועם זיו יקר תפארת נשיאנו כ"ק אדמו"ר שליט"א בראש גאולי ה' ולשמוח יחד אתו בכית קדשנו ותפארתנו שיבנה במהרה. כה לחי!

בנעימות מיוחדת קבענו את יום הבהיר הזה ליום ייסוד בית חנוך תלמוד תורה לתשב"ר לחסידי חב"ד בעיר הקדש, ביטוי נאמן ופנימי לרעיון הקדש של הרבצת תורה וחסידות לילדי ישראל – משאת נפשו הטהורה של קה"ק שליט"א. ומבקשים אנו ברכה מקדש להצלחת המפעל הגדול הזה.

כעבור שלושה שבועות, בה' באייר, נפתחו הלימודים – בכיתה בת שלושה תלמידים, שאחד מהם היה בני בכורי, הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א.

סח.

בית כנסת חב"ד בבית וגן

עשור שנים מאוחר יותר, לקראת מלאת שבעים שנה להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע, במסגרת קריאתו הקדושה להקים במהלך השנה ע"א מוסדות חדשים – דחפתי באופן פעיל להקמת בית כנסת חב"ד בשכונת בית וגן בירושלים, בתור מוסד חדש שיוקם כמתנה לכ"ק אדמו"ר זי"ע.

אספתי את אנ"ש שגרו בשכונה, שהחלו להתגבש אז לקהילה, ושידלתי אותם להקים מניין חב"די קבוע בשכונתם.

בדיווח שנשלח לכ"ק אדמו"ר זי"ע על האספה נכתב: "נערכה רשימה של מתפללי נוסח חב"ד בשכונה ובסביבה (הרשימה מונה כ-20 שמות). הועלו ונבדקו האפשרויות השונות של מקום למנין תפלה חב"די בשכונה... נמסרו דוחות על השיחות עם מנהלי מוסדות שונים... [ר' אריה] יקונט מודיע שהוא מוכן להעמיד זמנית חדר בדירתו לרשות המנין, הוחלט שהמנין ייפתח בשביעי של פסח בבית יקונט".

סט.

בדרכי נועם ובדרכי שלום

הרה"ח אברהם אלתר הבר שליט"א, חתנו של הרה"ח יונה מנדלסון ע"ה – שהיה חבר בגרעין המייסד של קהילת חב"ד בבית וגן – סיפר כי בתקופה שבה הוקם המניין החב"די נבדקה אפשרות להפעיל אותו בקומת הקרקע של הבניין בו התגורר הר"י ע"ה, אך אחד השכנים, שהיה 'מתנגד', התנגד לכך בחריפות.

באותה עת נכנס הר"י ע"ה ליחידות אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, דיווח על מה שמתרחש ושאל האם להיאבק בדרכים משפטיות, אך כ"ק אדמו"ר זי"ע הורה להימנע מכך ואמר ש"הקמת בית כנסת צריכה להיעשות בדרכי נועם ובדרכי שלום".

לי אישית הזכיר הדבר הנחייה דומה שקיבלתי מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע בקשר להקמת בית כנסת חב"ד בשכונת פאג"י, בשנת תשכ"ג. ואכן, לפני שפתחנו את המניין החב"די בשכונת פאג"י, ניגשתי לקבל את הסכמת רב השכונה, הרב בנימין זאב יעקובסון ע"ה, וגבאי הקהילה המקומית, הרב אברהם מוקוטובסקי ע"ה. שניהם, בהיותם ידידי חב"ד מובהקים, הביעו את הסכמתם באופן מידי (בחלק א של לקט ופרט סיפרתי בהרחבה על תולדות בית הכנסת בפאג"י).

הרב"ז ע"ה, שהיה יהודי ממוצא יקי, היה אגודאי נלהב, ואף נמנה בעצמו על משתתפי ועידת היסוד של "אגודת ישראל" בקטוביץ' בשנת תרע"ד, בתור נציג צעיר של קהילת המבורג שבגרמניה. כשביקשתי ממנו את הסכמתו להקמת בית הכנסת החדש, הוא סיפר לי על ביקורו אצל כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע, כשליח מטעם "אגודת ישראל" העולמית לקבלת פניו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע לרגל שחרורו מרוסיה.

גם בספרו "אשא דעי למרחוק" מקדיש הרב"ז ע"ה פרק רחב ריעה על קשריו עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע, ועל תולדות חב"ד בלטביה ופעילותה במסגרת תנועת "אגודת ישראל", וחלק נרחב מוקדש לדמותו של הרה"ח מרדכי דובין ע"ה, חבר הפרלמנט ושר בממשלת לטביה בין שתי מלחמות העולם, שהיה חסיד גדול ומקושר לכ"ק אדמו"ר הריי"צ זי"ע.

ע.

ספר תורה מהמזכירות

בחודש תשרי תשל"ג זכיתי לשהות בחצרות קדשנו, אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע, ולפני חזרתי ארצה הודיעו לי מהמזכירות כי מוסרים לי ספר תורה שאותו אעביר, על פי בחירתי, לאחד מבתי כנסת חב"ד בארץ הקודש. ככל הנראה, היה זה ספר תורה ישן שתוקן ונמסר למזכירות במטרה להעביר אותו לשימוש בבית כנסת פעיל. ואכן, המזכירות השיגה את כל האישורים והסדירה את המסמכים והפרוצדורה מול רשויות התעופה והמכס, ואני נשאתי את הספר עמי בטיסה והעברתי אותו לבית כנסת חב"ד בשכונת בית וגן בירושלים.

עא.

הסמכה ללימוד תניא

בשנות הלמ"ד לימדתי במכללת ירושלים קורסים קבועים בתניא ובעיון תפילה. לקראת תחילת שנת הלימודים תשל"ח, מנהל המכללה, ידידי הרב יהודה קופרמן ע"ה, שהיה מעריץ גדול של כ"ק אדמו"ר זי"ע (וכאן המקום לציין כי אני חב לו תודה על כך שבזכותו לימדתי במשך עשרות שנים חסידות במוסדות אקדמיים), ביטל את הקורס בתניא בטענה שמספר המשתתפים נמוך.

דיווחתי על כך לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ושאלתי האם יש טעם להמשיך רק בקורס עיון התפילה. על כך זכיתי לקבל מכ"ק אדמו"ר זי"ע מכתב תשובה, בחודש חשון תשל"ח – שבועות ספורים לאחר אירוע הלב המפורסם בשמיני עצרת.

וכך כותב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע:

מובן שימשיך בנתינת שיעור בעיון תפלה, ובוודאי בקרוב יחדשו גם כן השיעור בתניא – כי מלכתחילה פליאה גדולה על אשר הפסיקו שיעור זה, שתועלת גדולה בו, בעיקר מצד עצמו, אבל גם בנוגע לגשמיות המוסד".

בכל אופן, אני ראיתי בכך הסמכה מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע ללמד תניא.

עב.

מקום לטעות

בשנת תשכ"ג זכיתי לשהות לראשונה בחודש החגים במחיצת כ"ק אדמו"ר זי"ע. באותה עת ערכתי רשימת יומן מהנעשה בבית חיינו, אותה פרסמתי בביטאון חב"ד. לפני פרסום היומן, הגשתי אותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה. התיקונים שערך כ"ק אדמו"ר זי"ע ביומן שכתבתי צריכים לימוד ויש בהם הוראות נפלאות (על אחד מהתיקונים סיפרתי בחלק א של לקט ופרט, ועל תיקון נוסף אספר כעת).

בהתוועדות ערב ראש השנה – ההתוועדות הראשונה של כ"ק אדמו"ר זי"ע שזכיתי להיות נוכח בה – דיבר כ"ק אדמו"ר זי"ע על ההבדל בין אברהם אבינו לרשב"י, בקשר למצוות הכנסת אורחים. בעוד מהאירוח של אברהם אבינו לומדים חז"ל כי "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה", בזוהר נאמר כי מי שמקבל אורחים הוא (רק) "כמאן דקביל אפי שכינתא", כלומר, שקיום מצוות הכנסת אורחים שקולה באופן זהה להקבלת פני שכינה אך לא גדולה ממנה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע ביאר זאת על פי המבואר בחסידות שנשמתו של רשב"י הייתה מאותן נשמות הצדיקים שהעבודה שלהן היא בעיקרה עבודה רוחנית של דבקות באלקות ופחות בקיום מצוות מעשיות, ועל כן, בזוהר – ספרו של רשב"י – נאמר שמצוות הכנסת אורחים המעשית איננה גדולה מההתעלות הרוחנית של "הקבלת פני שכינה".

ערכתי תמצות של השיחה, והכנסתי אותו ליומן – אך כ"ק אדמו"ר זי"ע פסל את הקטע לפרסום מחשש שמא עלול להשתמע מכך זלזול בקיום מצוות מעשיות, חלילה.

עג.

ביטאון חב"ד

זכיתי לקחת חלק במשך שנים בעריכת "ביטאון חב"ד" על גלגוליו השונים. הביטאון הפסיק לצאת לאור בשנת תשל"ג, בעקבות מורת רוח שנגרמה לכ"ק אדמו"ר זי"ע עקב פרסום בלתי אחראי שראה אור בביטאון (עוד על ביטאון חב"ד ראו בחלק א של לקט ופרט).

זוה דבר המעשה :

בגיליון הארבעים של הביטאון, פרסם הרה"ח אברהם חנוך גליצנשטיין ע"ה סיפור, שבדיעבד התברר כי מקורו בכתבי הרב חיים אברהם ביחובסקי ע"ה. על פי הסיפור, כ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע שינה את פסקו אודות בשר שנשחט בליאדי בערב שבת, ולאחר שהכשיר אותו, כדעת הט"ז, חזר והטריף אותו, כדעת הש"ך – כדי להניח את רוחו של הש"ך, לאחר שחזה בנשמתו המבקשת 'תיקון' בתפילת מנחה של ערב שבת.

כ"ק אדמו"ר זי"ע שיגר מכתב חריף מאד למערכת הביטאון (מופיע באגרות קודש, כרך כח, אגרת י'תתיז), עם הערות המעידות על חוסר אמינותו של הסיפור וחוסר האחריות בפרסומו ללא הסתייגות וללא אימות. "ביטאון חב"ד" צ"ל מתאים כפי האפשרי לשמו, ובמילא מובנת האחריות (וגם הזכות – שזה צריך להגביר השימת לב ביותר וכו') – כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בעבודה על הגיליון הבא צורף למערכת הביטאון הרה"ח שמואל זלמנוב ע"ה, שהיה עורך "התמים", והוא כתב פלפול במדור העיון התורני "שואל ומשיב", שניסה להסביר ולתרץ את הבעיות שהעלה כ"ק אדמו"ר זי"ע באשר לסיפור. אך כ"ק אדמו"ר זי"ע ראה בכך ניסיון הצטדקות, והגיב ב'מנה' כפולה ובהוראה חד משמעית להפסיק את הוצאת הביטאון לאור.

עד.

רק עם מראי מקומות

את המכתבים הכלליים של כ"ק אדמו"ר זי"ע זכיתי אני לתרגם לעברית, והרה"ח ר' ברק'ה וולף ע"ה היה עומד בקשר עם מערכות התקשורת ודואג שהמכתב יתפרסם בכל העיתונים המשפיעים והנפוצים בארץ (בחלק א של לקט ופרט סיפורי עוד סיפורים ואנקדוטות מעניינות בקשר לעבודת התרגום של המכתבים הכלליים).

הרה"ח אפרים וולף ע"ה היה אחראי על מימון הפרסום, שעלה כסף רב, ואחר כך היה מקבל החזרים ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע. זכורני שכאשר הר"א ע"ה הציע לפרסם את המכתב ללא מראי המקומות, בטענה שגם כך הקוראים שאינם דתיים לא יתעניינו בהם, ובנוסף, הדבר יגרום להוזלת עלויות הפרסום – כ"ק אדמו"ר זי"ע שלל את הרעיון על הסף והתנגד לפרסום המכתב ללא מראי המקומות.

ע.ה.

השיבות מדאי המקומות

כאשר עבדתי פעם על תרגום אחד המכתבים והכנתו לפרסום בעיתונים, החלטתי 'לטפל' גם במראי המקומות, כדי להנגיש גם אותם לציבור הקוראים הרחב. עברתי על כל מראי המקומות והציונים, פענחתי ופתחתי את ראשי התיבות (סברתי שציון כמו "שו"ע אדה"ז מהדו"ק או"ח ס"ד", למשל, הוא כמעט בלתי קריא עבור קורא מהציבור הכללי, שאין לו ידע ושפה תורנית כלל), וכמו תמיד, המכתב הוכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע להגהה ולאישור לפרסום.

כ"ק אדמו"ר זי"ע, בדעת עליון, לא קיבל את העבודה שלי והורה שהמכתב יודפס עם מראי המקומות והציונים כפי שהם. אבל הוא עצמו טרח ועמל בצורה שלא תאומן בכדי 'לתקן' את מה שעשיתי, תוך כדי שהוא מקפיד שלא לפגוע בתרגום המכתב: כידוע, מראי המקומות במכתבים הכלליים צוינו בציטטות מתוך גוף המכתב. ובכן, כ"ק אדמו"ר זי"ע בכבודו ובעצמו טרח לגזור את מראי המקומות המקוריים מהמכתב בידיש, ועל כל כותרת שהכילה ציטוט בידיש מתוך המכתב – מתח קו מחיקה והעתיק בכתב ידו את הכותרת בעברית, מתוך המכתב שאני תרגמתי!

ע.ו.

תרגום השבעים

סדר העבודה על המכתבים הכלליים היה שלאחר עבודת התרגום שלי, הר"א וולף ע"ה היה שולח את טיוטת המכתב המתורגם לניו יורק, באמצעות מי שנסעו לכ"ק אדמו"ר זי"ע באותו זמן. המכתב היה מוכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע, ואת התיקונים היו מכתיבים לר"א ע"ה בשיחה טלפונית ממזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע.

באחת הפעמים, כשישבתי לעבוד על המכתב המתורגם ולבצע את התיקונים שהכתיב לי הר"א ע"ה, התבקשתי לתקן מילה מסוימת ולהחליף אותה במילה "למפרע". התפלאתי מאד, משום שהיה זכור לי שכך כתבתי מלכתחילה, כשתרגמתי את המכתב.

מאוחר יותר התברר כי מי שבאמצעותו העבירו את המכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, החליט, על דעת עצמו, לבצע תיקונים בתרגום שערכתי, וכ"ק אדמו"ר זי"ע תיקן את ה'תיקון' בחזרה לתרגום המקורי שכתבתי.

עז.

"לא תחנם"

לפני עשרות שנים התגורר בני בכורי הרה"ג הרה"ח ר' יעקב מאיר בלוי שליט"א בשכונת נווה יעקב בירושלים. כשרצה לעבור להתגורר עם משפחתו בשכונת רמת שלמה בעיר, הוא העמיד את הדירה בנווה יעקב למכירה.

רגע אחרי חתימת חוזה המכר של הדירה, התברר לבני שהקונה – עולה מרוסיה – איננו יהודי. מחד, חשש בני לעבור על הלאו "לא תחנם", ומאידך, ביטול החוזה היה כרוך בהפסד של סכום כסף גבוה, כמה אלפי שקלים בערכים של אותם ימים – שהיה עליו לשלם כקנס על הפרת החוזה.

בני ניגש לאחי, הגאון הגדול רבי יעקב בלוי זצ"ל, וערך שאלת רב. אחי הביע את דעתו שמומלץ לבטל את החוזה, אך בעצמו התקשר לגרש"ז אויערבך זצ"ל לקבל את חוות דעתו, והגרש"ז זצ"ל אמר לאחי: "שיבטל את החוזה, וה' ימלא חסרונו".

למעשה, בני ביטל את העסקה, ובסופו של דבר יצא הפסדו בשכרו. הוא שילם אמנם את הקנס, אם כי בשיעור מופחת, ומאוחר יותר מכר את הדירה בסכום גבוה משמעותית מהמחיר הנקוב בעסקה שבוטלה.

עח.

הוראות ביחידות

בשנת תשל"ד, בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, זכיתי לקבל מכ"ק אדמו"ר זי"ע ביחידות שתי הוראות לפרסום: האחת – לשלוח את הילדים למוסדות חינוך השייכים לכ"ק אדמו"ר הזקן זי"ע, והשנייה – "בקשר לזה שנשמעים כעת דיבורים על החזרת שטחים – צריך להגביר את העיסוק במבצע תפילין, שסגולתן לשעבד את המוח והלב, וזה יגרום לשעבד את מוחם וליכם לרצון ה' שלא להחזיר את השטחים".

ע.ט.

"עבוד הספרים"

כאשר זכיתי להיות, בשלהי שנת תנש"א, בבקרת רועה עדרו, לעבור לפני כ"ק אדמו"ר זי"ע בחלוקת שטרות לצדקה, הואיל לזכותני בארבעה שטרות: הראשון – "בהצלחה רבה", השני – "עבור המשפחה", השלישי – "עבור הספרים שהנך כותב", והרביעי – "עבור ארץ הקודש".

לפי זה, רואה הנני עצמי מחויב "לכתוב ספרים", ויהי רצון שיהיו אלה לתועלת הרבים.

פ.

ברכות מועילות, תפילות מועילות!

בשנת תשל"ג חוויתי תקופה אישית קשה. אדם קרוב אליי מאד חלה במחלה ממארת, ובמר ליבי אמרתי לכ"ק אדמו"ר זי"ע במרירות ביחידות: "האמנם למחלה הזו ברכות לא מועילות? תפילות לא מועילות?".

כ"ק אדמו"ר זי"ע הרים את עיניו, הביט בי ואמר: "תפילות מועילות, ברכות מועילות, ו"מעשה רב" – המציאות הוכיחה שהדברים פעלו את פעולתם. ה' יתברך יעזור שגם הפעם יועיל!".

פ.א.

גם למפרע

סיפר לי הרה"ח שלמה פליישמן שפעם, בהיותו בחור צעיר, שכח להניח תפילין דרבינו תם ונכנס לכ"ק אדמו"ר זי"ע לבקש על כך 'תיקון', וכ"ק אדמו"ר זי"ע הורה לו ללמוד את הלכות תפילין.

מתוך הדברים עולה חידוש השקפתי מעניין, לפיו הכלל הידוע ש"כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה" חל גם למפרע, רטרואקטיבית.

פב.

איזהו חסיד?

פעם דיבר המשפיע הגה"ח רבי חיים שאול ברוק זצ"ל בהתוועדות על מעלתו של חסיד בחסידותו ולא דווקא בהשכלתו בחסידות. בהקשר זה, אמר הגר"ח שזצ"ל אודות המשפיע בישיבת "תומכי תמימים" בליובאוויטש, הגה"ח רבי שמואל גרונם אסתרמן זצ"ל: "יכול להיות שהיו כאלה שידעו חסידות יותר ממנו, אבל חסיד הוא היה. לכן שמענו וקיבלנו ממנו".

פג.

מי מביד מלאכים?

ועוד משמו של הגר"ח ש ברוק זצ"ל:

פעם הקשה מישהו לאחד מגדולי החסידים: "כיצד ייתכן שבסידורים מופיע שם של מלאך מסוים ליד כל אחד מעשרים ושישה הפסוקים במזמור "הודו... כי לעולם חסדו"? וכי איך בכלל יכולים בני אדם להכיר את המלאכים בשמותיהם ועוד לדעת איזה מלאך אומר כל פסוק?".

השיב לו החסיד בסיפור (מופיע גם בהקדמה ל"סיפורים נוראים"):

מעשה בסוחר שנסע מפטרבורג למוסקבה, ובנסיעתו תעה ואיבד את דרכו בתוך יער עבות, בעיצומה של סופת שלגים משתוללת. עברו שעות. הסוס כבר התפגר מכפור, העגלה מתפרקת, והאיש מבוסס בבוך, רעב, עייף וקפוא – ולהקלתו הרבה, רגע לפני שהוא נופח את נשמתו, הוא מבחין מרחוק באור מנצנץ מחלונה של בקתה קטנה.

שמח האיש שמחה גדולה ורץ כל עוד רוחו בו לנקוש על דלת הבקתה. זוג הכפריים המבוהל היה בטוח שרק שד או רוח רפאים מסוגלים להגיע למקום הזה בשעה כזו. רק אחרי הפצרות, תחנונים ובכיות רבות, ניאות בעל הבית לפתוח את הדלת ולהכניס את האיש פנימה, להתחמם ולהשיב את נפשו במעט משקה ומזון – לא בלי חשש לטיבו של האורח הלא-קרוא.

"מניין באת?", מתעניין הכפרי, והאיש עונה: "מפטרבורג". "נו, שמעת?", פונה הכפרי אל הכפרי, "אמרתי לך שזה שד, או לא אמרתי? מה זה "פטרבורג"? זה איש? זו חיה?". האיש מסביר לזוג הנבער שמאזין בעיניים פעורות שפטרבורג היא עיר, ושעיר היא אוסף של בתים רבים,

ושהוא בדרך למוסקבה, שהיא גם עיר – אבל עיר אחרת, וכך, כל פרט חדש בסיפור נשמע לזוג הכפריים כבלתי-מציאותי, כאילו הוא לקוח מאגדה מעולם אחר, עולם דמיוני שלא קיים במציאות.

הגרח"ש זצ"ל, כדרכו בקודש, תיאר את הסיפור לפרטים ולפרטי פרטים, בלשונו הציורית המיוחדת, וסיים בתשובתו של אותו חסיד למקשן: "אתה בדיוק כמו זוג הכפריים... וכי מפני שאתה לא ידעת ולא שמעת ואינך מכיר, אתה סבור שאין מי שכן יודע ומכיר בעולמות אחרים?"...

פד.

דמי מעמד

המשפיע בישיבת תורת אמת, הרה"ח משה יהודה רייכמן זצ"ל, דיבר פעם בהתוועדות על החשיבות בנתינת "דמי מעמד" וכספים ל"קופת רבינו" – ובהקשר לכך סיפר סיפור:

פעם נסע הרה"ק רבי נחום מצ'רנוביל זצ"ל בדרכו, ולפתע – ללא שום סיבה הגיונית – עצר הסוס מלכת ולא אבה להמשיך למשוך את העגלה. מזג האוויר נאה, הדרך סלולה ונוחה, העגלון מצליף בגבו של הסוס – אך דבר לא עוזר. הסוס העיקש עומד במקומו ולא זז.

הר"נ זצ"ל שקע בדבקות, הוציא מטבע מאמתחתו וזרק אותה על הדרך – אבל הסוס עדיין לא זז. שוב שקע הר"נ זצ"ל בשרעפים, ולאחר דקות ארוכות הסוס המשיך בדרך כרגיל.

מאוחר יותר הסביר הר"נ זצ"ל את פשר ההתרחשות: "באמצע הדרך נעמדה נשמה שבדין שנערך לה למעלה רצו להעניש אותה, אך אותו יהודי טען שבחייו הוא נתן לי 'פדיון', ומלמעלה פסקו שביטול העונש שלו תלוי ב'תיקון' שיקבל ממני. בגללה הסוס עצר מלכת. ניסיתי להחזיר לאותה נשמה את הכסף שקיבלתי ממנה, זו המטבע שזרקתי מהעגלה, אבל היהודי התעקש, ולא הייתה לי ברירה אלא לערוך 'תיקון' לנשמתו. או אז, עלתה הנשמה שוב לשמיים, ואנחנו יכולנו להמשיך בנסיעה".

פה.

"זוכה לדברים הרבה"

הרה"ח שלמה קירש שי' סיפר כי פעם מישהו שאל את כ"ק אדמו"ר זי"ע: מה ההבדל בין לימוד לעיונא לבין לימוד למיגרס? הלא ברור שגם לימוד לגירסא הוא לימוד בהבנה, ומה אפוא ההבדל? ועל כך השיב כ"ק אדמו"ר זי"ע כי לימוד לעיון הוא לימוד באופן יסודי ומקיף יותר, ולהמחשה: כשלומדים סוגיה ונתקלים במובאה מעניין אחר, פותחים את המקור ולומדים גם אותו, גם אם הוא לא נצרך להבנת הסוגיה הנלמדת כעת לעצמה, בכדי לשפוך אור על התמונה המלאה.

באותו הקשר, אחזור על רעיון בשם הגרי"צ דושינסקי זצ"ל:

המשנה באבות אומרת כי "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה", ועל כך נשאלת השאלה: מה הם אותם "דברים הרבה", בשעה שהמשנה עצמה ממשיכה ומונה בפירוט מעלות וסגולות רבות שזוכה להן מי שלומד תורה ("ולא עוד אלא שנקרא רע, אהוב...")?

אלא מאי? כשלומדים תורה לשמה, לא מחפשים לצאת ידי חובה בלימוד שטחי, אלא מתעכבים על הבנת כל פרט ופותרים את המקורות, "דברים הרבה", ומעיינים בהם עד להבנת העניין בשלמות.

פו.

"וילך וידבר"

רעיון נוסף בשם הגרי"צ דושינסקי זצ"ל: כתוב בפסוק "וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל", ופירושו של דבר הוא שהליכתו של משה עצמה 'דיברה' אל כל ישראל – "וילך וידבר".

רעיון זה מוכר לנו, כמובן, מהביטוי ש"ק אדמו"ר זי"ע הרבה להשתמש בו: "דוגמה חיה".

פז.

על דרך הצחות

הגרי"צ דושינסקי זצ"ל היה באופיו יהודי רציני מאד, שכמו רבים מהרבנים ההונגריים הטיפוסיים, נראתה יראת ה' על פניו תמיד כל הימים. ובכל זאת, שמעתי משמו כמה 'ווארטים' שנונים על דרך הצחות.

אחד: כשהגעתי לירושלים, אמר, הבנתי את משמעות מאמר חז"ל "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה". שם, בחוץ לארץ, למי היה זמן להשתתף בהפגנות ובמחאות? ואילו כאן, בחורי הישיבות יוצאים להפגנות בהמוניהם...

ועוד אחד: פעם הוא נכנס לבית המדרש והבחין בלכלוך זרוק על הרצפה, ואמר: "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים". לאף אחד לא אכפת מהמראה הנורא של המקום, וזו ההוכחה ש"אין זה כי אם בית אלקים" ולא ביתו הפרטי של משהו...

*

בהקשר זה, אספר ווארט מעניין נוסף על הפסוק:

הרה"ג שמחה בונים ארנפלד ע"ה, שכיהן כרבה של העיר מטרסדורף והיה בעצמו מגזע ה"חתם סופר" – ששימש אף הוא ברבנות העיר, לפני התמנותו לרבה של פרשבורג – ביקר לפני כשישים שנה בירושלים וכובד לשאת דרשה בבית הכנסת של הפרושים בשכונת בתי אונגריין.

וכך הוא פתח את דרשתו: בפסוק נאמר "מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים". יעקב אבינו היה רגיל להיות ספון בבית המדרש, אצל אביו, ובכל זאת חש חרדת קודש מיוחדת כשדרך ב"מקום הזה". הוא הרגיש שכאן, במקום הזה, שורה קדושה יתרה, יותר מבכל מקום קדוש אחר. וכך אני מרגיש כאן. אבותיי ורבותיי כיהנו ברבנות, אני רגיל למקומות של תורה וקדושה – אבל כאן, בירושלים עיר הקודש, אני חש בחרדת קודש מיוחדת. "מה נורא המקום הזה"!

פ.ח.

ובא לישראל גואל

ר' חזקיה לובמברג, חסיד ברסלב מבאי בית מדרשנו בשכונת נווה יעקב בירושלים, מסר לי גימטריא נאה: "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" עולה כמניין "רבי ישראל הבעל שם טוב" (1217). והמשמעות מובנת.

פ.ט.

לאכול נחת

בחסידות מוסבר כי קללות הפורענות והתוכחה המופיעות בתורה, ברובד הפנימי הן ברכות. על פי זה, אציע כאן פירוש בדרך הברכה לפורענות "ואכלתם בשר בניכם ובנותיכם" – כברכה להיזון ולשבוע מנחת מרובה מהבנים והבנות, כפי שהורים נוהגים להתבטא על דרך הצחות כלפי ילדיהם: "אני אוכל אותך"...

צ.

חליים נאמנים

בתפילת "נשמת" נאמר כי "מחליים רעים ונאמנים דיליתנו". יש בנותן טעם לומר כי ההדגשה שהחוליים הם "נאמנים" באה לחזק את תחושת ההודאה שלנו כלפי הקדוש ברוך הוא, שמחלץ אותנו אפילו מאותן מחלות ומכות שראוי לנו לקבל, "חליים נאמנים", ואף על פי כן, בחסדו הגדול הוא מסיר מעלינו את כולן.

צ.א.

סופר חסידי

עם הסופר החסידי הנודע, הרה"ח בצלאל לנדוי ע"ה, היו לי קשרי ידידות אמיצים (אגב, גם עם בנו הרה"ח יעקב אהרן לנדוי ע"ה, מחשובי חסידי סלונים, שמשך אף הוא בעט סופרים, הייתי מיודד), ואספר בזאת כמה סיפורים מעניינים בנושא.

בשנת תשכ"א הוציא הר"ב ע"ה לאור את הספר "הבעל שם טוב ובני היכלו", שיגר אותו לכ"ק אדמו"ר זי"ע ויותר מפעם אחת ביקש את התייחסותו והערותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע על הספר, אך לא זכה למענה.

כשסיפר לי הר"ב ע"ה על כך, כתבתי אני מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע בקשר לכך. במכתב התשובה שזכיתי לקבל, מתאריך כ"ז מרחשוון תשכ"ב, כותב לי כ"ק אדמו"ר זי"ע כך:

מאמרי ה' בצלאל שיי' לנדוי שבמחניים קראתי כמה מהם ונהנתי. כן – ספרו ע"ד הבעש"ט (אף שחבל שאין בו מ"מי!!) וראוי לעידוד ושבח".

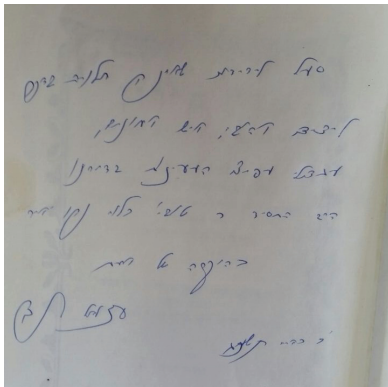
*

במהלך עבודת המחקר לכתיבת ספרו המקיף על הגאון מווילנה, "הגאון החסיד מווילנא", הצטברו אצל הר"ב ע"ה חומרים לכתיבת פרק שלם רחב יריעה על מחלוקתו של הגאון עם עדת החסידים. הר"ב ע"ה שאל לדעתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע האם לפרסם את הפרק הזה בספר, וכ"ק אדמו"ר זי"ע שלל זאת. ואכן, למרות שהר"ב ע"ה זכה בשל כך לביקורות חריפות מאד מכל מיני כיוונים, הוא ציית לדעתו הקדושה של כ"ק אדמו"ר זי"ע ונמנע לחלוטין מלהתייחס בספר להתנגדותו של הגאון לחסידות.

*

בחודש תמוז שנת תנש"א זכיתי לעבור מול פני הקודש בחלוקת השטרות לצדקה, ואחריי בתור עבר גם הר"ב ע"ה. הר"ב ע"ה, שהיה אז חולה, ביקש מכ"ק אדמו"ר זי"ע ברכה לרפואה שלמה, ובמו אוזני שמעתי את תשובת כ"ק אדמו"ר זי"ע: "אתה צריך להיות בריא. אני הלא קורא את מאמריך ב"המודיע"...".

*

ברשותי עותק של הספר "מסע מירון", פרי עטו של הר"ב ע"ה, שהר"ב ע"ה העניק לי במתנה בצירוף הקדשה אישית לבבית ומיוחדת: "סמל לידידות שאינה תלויה בדבר. לידידי אהובי, איש אמונים, מגדולי מפיצי המעינות בדורנו, הרב החסיד ר' טוביה בלוי נרו יאיר, בהוקרה של אמת".

צב.

"אמן" לילד בן שש

את חודש החגים של שנת תשל"ד זכיתי לעשות בצלא דמהימנותא, בחצר כ"ק אדמו"ר זי"ע. בימים ההם טרם הותקנה בימת התפילה המוגבהת עבור כ"ק אדמו"ר זי"ע, וזכיתי לעמוד בסמוך אל הקודש במהלך התפילות, אז הבחנתי כי בעת הקדישים הסתובב כ"ק אדמו"ר זי"ע לעברו של ילד כבן שש שעמד בסמוך, הביט בו ואמר בקול ובהטעמה "אמן" - כדרכם של הורים ומחנכים המעודדים את הילדים לענות "אמן".

צג.

מחילה אצל ה"תורת חסד"

המשפיע החסידי רבי יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א סיפר לי שפעם בא אליו אברך ליטאי וצרתו בפיו: בנו בן שנה, ומהיום שבו נולד הוא עובר מחלה אחרי מחלה, רחמנא לצלן. האברך סיפר לרי"מ כי עולה בדעתו שמא זוהי קפיידא על כך שהוא דיבר פעם נגד כ"ק אדמו"ר זי"ע. הרי"מ הציע לו 'תיקון' - לעלות עם מניין לציונו של בעל ה"תורת חסד", ולבקש מחילה מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע. ואכן, האברך ביצע את שהורה לו הרי"מ, ומצבו הבריאותי של בנו השתפר משמעותית.

צד.

תיקון מהגרי"ש אלישיב

אברך ליטאי שלא זכה לילדים כעבור שנים מנישואיו, נכנס לגרי"ש אלישיב ע"ה ושאל אותו האם ייתכן שזהו עונש משמיים על כך שהוא העז להתבטא פעם בצורה לא מתאימה כלפי כ"ק אדמו"ר זי"ע - והגרי"ש זצ"ל השיב לו: "בהחלט! תדאג לקבל תיקון על כך".

צה.

תיקון לפגיעה בכ"ק אדמו"ר זי"ע

לפני מספר שנים קיבלתי מכתב מאברך שלא היה מוכר לי. במכתבו סיפר האברך שבצעירותו, בשל החינוך לשנאה וההטפות שקיבל כנגד שיטת חסידות חב"ד וכ"ק אדמו"ר זי"ע, היה קורע בזדון 'הנחות' וקונטרסים של שיחות כ"ק אדמו"ר זי"ע, רחמנא לצלן. כיום, המשיך וכתב, הוא מבין שזו הייתה טעות גדולה והוא מבקש תיקון על מעשה האיולת הזו.

השבתי לו במכתב שהתיקון פשוט ביותר: ללמוד ולהפיץ את תורת החסידות ותורת כ"ק אדמו"ר זי"ע בפרט.

*

סיפור דומה אירע כשהתקשר אליי יהודי והתוודה שלפני שנים, בימי המאבקים הגדולים מול ה'מתנגדים', בהם פרסמתי את מאמריי ב"כפר חב"ד" – הוא פגע בי פיזית, וכעת הוא מבקש להתנצל בפניי. הוא סיפר לי בכאב כי שנים רבות עברו מאז נישואיו והוא עדיין לא זכה לילדים, והוא חושש כי זהו עונש על מעשיו.

השבתי לו: "אתה לא פגעת בי; פגעת בי בכוונה לפגוע בכבודו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. שב וכתוב מכתב לכ"ק אדמו"ר זי"ע, שלח את המכתב לאוהל הקדוש, וקבל על עצמך ללמוד ולהפיץ את תורתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע – וזה יהיה התיקון שלך".

צו.

ארזכה הגלות

רעיון ששמעתי בשם הגראי"ל שטיינמן שליט"א:

מדוע בדורנו מאריכים ימים יותר מהדורות הקודמים? – במדרשים כתוב שגלות אדם מתארכת כל כך מפני שעשו הצטיין בכיבוד אביו ועל כן הוא זוכה לשליטה. ובכן, בכדי לתקן את סיבת הגלות מעניקים לנו את ההזדמנות לכבד את הורינו יותר מפעם ובכך לזכות לגאולה.

A decorative, ornate floral frame with intricate scrollwork and leaf patterns, surrounding the central text.

שו"ת
"עלו הגיון"

פרקי דעת בעניינים
העומדים על סדר היום

על הפצת מעיינות הבעש"ט הק'

"בר"ה שנת תק"ז עשיתי השבעת עליית נשמה... עד שנכנסתי להיכל משיח... ושאלתי את פי משיח אימתי אתי מר והשיב לי בזאת תדע בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה" - כך כתב הבעש"ט לגיסו הרה"ק רבי אברהם גרשון מקיטוב זצוק"ל שגר אז בארץ הקודש.

במבט ראשון ושטחי מתעוררת כאן תמיהה רבתי: במסכת סנהדרין (דף צ"ח, עמוד א') מסופר שרבי יהושע בן לוי שאל את המשיח אותה שאלה והתשובה שקיבל היתה מבוססת על הפסוק "היום אם בקולו תשמעו". השאלה, אם כן, כפולה: מדוע חזר הבעש"ט הק' על השאלה שיש עליה תשובה ומדוע השיב לו המשיח תשובה הנשמעת, לכאורה, שונה מתשובתו הקודמת או, לפחות, מהווה תוספת עליה.

הסברת הדברים פשוטה:

בתקופת הבעש"ט הק' שרר בעם ישראל, בדרך כלל, מצב של "בקולו תשמעו". רובם הגדול של יהודי אותו דור שמר אז שבת, אכל כשר, הניח תפילין וכו'. שאלתו של הבעש"ט הק' לא היתה, איפוא, שאלה של בקשת מידע כי אם דרישה, לאמור: הבטחת שתבוא כאשר יהיה מצב של "בקולו תשמעו", ומדוע אינך ? !

מענהו של המשיח היה על בסיס הידוע שקיימים, בדרך כלל, שני סוגי מצוות. ישנן המצוות המעשיות, הקרויות כלשון הראשונים: "חובות האיברים", אך מעליהן ישנן מצוות פנימיות, הקרויות בלשון הראשונים: "חובות הלבבות", וכלשון הזוהר הקדוש: "דחילו ורחימו דבמוחא וליבא", שקיומן (הראוי) הוא במוח האדם ובלבו, ולכן מגדיר אותן הזוהר הקדוש:

"הנסתרות לה' אלוקיננו", כיון שאיש אינו יודע על קיומן על ידי הזולת מלבד הקב"ה (עיין היטב בהקדמת תניא קדישא).

המצוות הפנימיות הן – ידיעת ה', אחדות ה', אהבת ה', יראת ה', והן שורש ובסיס לכל המצוות, ונוסף על היותן מצוות לעצמן לא יתכן בלעדיהן קיום ראוי ושלם של שאר המצוות כולן שהן אז כגוף בלי נשמה.

יתר על כן: מצוות אלה הן, כלשון ספר החינוך: "שחיובן תמידי לא יפסק מעל האדם רגע אחד כל ימי חייו". כלומר: חובת קיום כל אחת מרובן ככולן של תרי"ג המצוות תלויה בזמן או במקום, או בהזדמנות של אירוע, נוסף לכך שחלק גדול מאוד מן המצוות לא ניתנות לקיום לפני ביאת המשיח. שונות מכך הן המצוות האמורות שחובת קיומן אינה תלויה לא בזמן ולא במקום ולא בהזדמנות, ותוקפן גם בזמננו – בכל רגע מחיי האדם.

במלים ברורות יותר: חובתנו לקיים את המצוות כמו שמירת שבת קודש, הנחת תפילין וכו' אינה תמידית, בלתי מוגבלת, בהתאם לגדרי ההלכה של כל מצווה כפי שנקבעה בתורתנו הקדושה. שונות הן המצוות שקיומן הוא במוחו ובלבו של כל אדם, שהחובה לקיימן היא בכל רגע מן החיים. חובתנו לחוש אהבה (פנימית ואמיתית, כמוכן) לה' בכל עת, וכך גם לירא את ה', להאמין בו ולדעת עליו (ככל הניתן לדעת) להאמין ולדעת את ייחודו יתברך, וכלשון הכתוב: "שוויתי ה' לנגדי תמיד", כנפסק בראש השולחן ערוך.

זאת, איפוא, תשובת המשיח לבעש"ט הק': גם אם, כדברייך, עם ישראל מקיים את המצוות המעשיות (ואכן המעשה הוא העיקר) עדיין לא מתקיימות כראוי המצוות הפנימיות, שהן העיקריות ובלעדיהן קיום שאר המצוות הוא כגוף בלי נשמה. כך גם בלימוד תורה בלי דבקות בנותן התורה יתברך.

(כאן מתחייבת הבהרה חדה וברורה: קיום "חובות הלכות" לבדן, בלי קיום המצוות המעשיות, אין לו שום ערך, ולאמיתו של דבר מהווה מרידה גלויה בה', כפי שנאמר בעמלק, ומצב לקוי כזה גרוע פי כמה וכמה מן המצב ההפוך של קיום המצוות המעשיות, שהרי ידוע ש"מתוך שלא לשמה בא לשמה", אלא שכל עוד לא הגענו ל"לשמה" – בקיום המצוות הבסיסיות – חסרה השלמות של "בקולו תשמעו").

זאת כוונת המשיח בתשובתו לבעש"ט הק': "לימודך", ו"מעיינותך" – תורת החסידות – באו לתקן את הפגם ולמלא את החסרון העצום של קיום המצוות העיקריות והיסודיות ש"חיובן תמידי בכל רגע"!

אדרבה: קיום ראוי של מצוות אלה – על ידי לימוד תורת החסידות והליכה בדרכיה – תכניס חיוניות והתלהבות בקיום כל המצוות המעשיות, ואף תסייע להתגברות על היצר הרע המונע או מעכב את קיומן.

כל מי שלומד, למשל, תניא קדישא או הסה"ק "לקוטי שיחות", או אחד משאר ספרי רבותינו הקדושים מורי ומאורי החסידות לדורותיהם ולשבטיהם, שהם הם הנהרות המסתעפים ונובעים ממעיינות הבעש"ט הק' – והכוונה, כמובן ללימוד יסודי ושיטתי ותכוף "אליבא דנפשיה" – חש היטב תוך עונג רוחני ונפשי את "שוויתי ה' לנגדי תמיד", את "שמע ישראל – ה' אחד", את "וידעת היום – כי ה' הוא האלוקים – אין עוד", את "ואהבת את ה' אלוקיך", את "את ה' אלוקיך תירא", וכן – לא פחות – את "ואהבת לרעך כמוך".

בזמננו אנו זוכים בחסיד ה', יתברך שמו, להגברת לימוד החסידות והליכה בדרכיה, ואנו מתקרבים לקיום היעוד "יתפרסם לימודך" – של הבעש"ט הק' – ו"יפוצו מעיינותך", וכך אנו מתקדמים ב"ה בצעדי ענק למצב הנשגב, ציפיית ותשוקת כל הדרות, של "אתי מאר", בקרוב ממש.

* * *

על כל האמור יש להוסיף: כיוון שציפיית כל אחד מאתנו לישועה היא כנה ואמיתית, וכיוון שאנו מאמינים באמונה שלמה בנכונות דברי הבעש"ט הק' – חובתנו היא לא רק ללמוד חסידות ולהתנהג בדרכיה כי אם גם להשפיע על חברינו בכיוון זה וכך נשים, סוף סוף, קץ לגלותנו ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון.

זכרו לעולם בריתו

בקשר עם חג הגאולה, י"ט כסלו – כותב כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע (תניא קדישא, דף ק"ו, עמוד ב'): "צדקת א"י שהיא צדקת ה' ממש כמ"ש תמיד עיני ה' אלהיך בה והיו עיני ולבי שם כל הימים והיא שעמדה לנו לפדות חיי נפשנו מעצת החושבים לדחות פעמינו ותעמוד לנו לעד לשום נפשנו בחיים אמיתים" וכו'.

משמעות הדברים פשוטה: כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע החזיק משך עשרות שנים, באמצעות סכומי הצדקה שגייס מחסידיו, את הישוב החסידי בא"י, שהחל עם העליה הגדולה בשנת תקל"ז, בראשות הרה"ק רבי מנחם מענדל נ"ע מוויטבסק וחבריו הקדושים. כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע תלה, איפוא, את הצלתו וגאולתו מן המאסר, בו היה נתון בסכנת מוות ר"ל, בזכות עבודתו הקדושה להחזקת הישוב בארץ הקודש.

כך גם כתב כ"ק אדמו"ר הזקן במכתבו הידוע לחברו הרה"ק מברדיטשוב בו הוא מבשר בו על שחרורו.

מבט שטחי בעיני בשר מעורר פליאה עצומה: ידוע שאחת האשמות העיקריות בהן הואשם כ"ק אדמו"ר הזקן במאסרו היתה העובדה ששלח כספים לארץ ישראל. תמיכת הישוב בא"י היתה, איפוא, סיבה למאסרו ואילו כ"ק אדמו"ר הזקן רואה אותה כסיבה לשחרורו, דווקא.

הדבר מלמדנו עד כמה יכולה להיות הסתכלותנו, הסתכלות בשר ודם על תופעה מסויימת, מוטעית עד כדי ההיפך הגמור.

(אנו מכירים תופעה זו מתקופת מגילת אסתר, למשל, כאשר, ההסתכלות השטחית, הסתכלות בשר ודם, מלמדת אותנו כי הגזירה להשמיד ולהרוג וכו' היתה תוצאה ישירה מכך ש"מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה", דבר שעורר את חרון אפו של המן והחלטתו להביא לידי כך. ברם, ההסתכלות האלוקית מגלה לנו כי ההיפך הגמור הוא הנכון: הגזירה באה משום שנהגו מסעודתו של אותו רשע וההצלה באה דווקא בזכות פעולותיו של מרדכי הצדיק!).

ההסתכלות האלוקית על פרשת המאסר והגאולה של כ"ק אדמו"ר הזקן מלמדת אותנו כי המאסר והסכנות באו בעקבות קטרוג בשמים על התפשטות החסידות וההצלה באה דווקא בזכות החזקת ישוב ארץ הקודש.

בין המכתבים הרבים שכ"ק אדמו"ר הזקן כתב למען החזקת ישוב ארץ הקודש (חלקם הובאו ב"אגרת הקודש", החלק הרביעי של התניא קדישא - וכולם התפרסמו בספר אגרות קודש - של כ"ק אדמו"ר הזקן, בהוצאת קה"ת) - מופיע משפט הנראה מדהים ומפתיע בתוכנו, והוא שופך אור על הנושא הנידון.

כך כותב אדמו"ר הזקן ("אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הזקן", מהדורת תשע"ב, עמוד קס"ה):

"וכך יפה לנו במצות חיזוק וישיבת ארץ הקדושה השקולה כנגד כל המצוות, כמבואר בספרי פ' ראה ע"פ וירשת וישיבת בארצם. ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שעושים עם ה' ועם ארצו הקדושה, לתקן תחילת הקלקול והפגם וימאסו בארץ חמדה וגו'", וראה עוד דברים נלהבים בהמשך המכתב.

המשפט המצוטט מדהים ומפתיע בתוכנו, כאמור.

לאמור: ידוע ומפורסם שחטא המרגלים גרם ל"בכיה לדורות", ואילו נכנסו בני ישראל לארץ מיד לא היתה גלות כלל. בהתאם לכך קובע כ"ק אדמו"ר הזקן כי התיקון לאותו חטא של "וימאסו בארץ חמדה" הוא חיזוק וישיבת הארץ, ותיקון פגם זה יביא ממילא לגאולה!

*

קביעה קדושה זו מחייבת דיון מעמיק בנושא. תוכן פנימיות הדברים יובן בשני מישורים כדלהלן.

בתורת החסידות (ראה במיוחד "לקוטי תורה" לכ"ק אדמו"ר הזקן פ' שלח ו"לקוטי שיחות" לכ"ק אדמו"ר זי"ע במקומות שונים) מוסבר חטאם של המרגלים, עליהם נאמר "כולם אנשים - ראשי בני ישראל" (ראה רש"י על אתר), בכך שהעדיפו את החיים הרוחניים הנעלים במדבר ("דור דעה"), ללא מגע עם העיסוק בעניינים גשמיים, על עבודת האדמה וקיום המצוות המעשיות בארץ ישראל הכרוך באתגרים והתמודדויות עם החומריות והפיתויים (בהדגמה אקטואלית: העדפת לימוד כל החיים ב"כולל", בראשותו של משה רבנו, על יציאה לשוק העבודה).

ברם, כל תכלית בריאת העולם הזו וירידת הנשמה לגוף גשמי, ממקום היותה במקורה תחת כסא הכבוד, הוא "לעשות לו יתברך דירה בתחתונים", לעמוד באתגרים מול הגשמיות ולזכך ולקדש אותה, באמצעות קיום תרי"ג המצוות הכרוכות בפעילות מעשית וגופנית. זו היתה תשובת מרע"ה למלאכי

עליון שדרשו "תנה הודך על השמים": "כלום יש יצר הרע ביניכם?". התורה נקראת "תורה אור", והאור נדרש במקום החושך ולא במקום האור.

*

פרט היסטורי מעניין:

ידוע שהחסידות באה במיוחד לתקן ולחזק את קיום חובות הלכות - אהבת ה' ויראתו, לימוד תורה לשמה, תפלה בכוונה, דבקות, שמחה של מצווה, התלהבות וכיו"ב. על כך טענו המתנגדים, בין השאר, כי החסידות גורמת לזלזול והזנחה בלימוד התורה לכשעצמו ובקיום המצוות לפי דקדוקי ההלכה (כמפורט בכתבי הפלסטר שהדפיסו וכן בהלשנות על כ"ק אדמו"ר הזקן שהביאו למאסרו).

והנה, כל מי שמתבונן בדברים האמורים לעיל - רואה מיד שדווקא החסידות, יותר מאחרים, שמה דגש על חשיבות ועליונות קיום המצוות המעשיות, שבכללן, כמובן, מצוות תלמוד תורה לכשעצמה.

במיוחד בולטים הדברים לעיני כל מי שלומד ומעיין בתניא קדישא, הרואה מיד שדווקא קיום המצוות לכשעצמן מביא לדבקות בה' יותר מכל הבנה והשגה בידיעת ה'.

*

האמור לעיל מעניק לנו הסבר כלשהו על ההתייחסות הייחודית לארץ הקודש, כיוון שהיא היא הביטוי המובהק ביותר והשלם של כל תכלית בריאת העולם וירידת הנשמה לגוף גשמי כדי לקיים את המצוות בגשמיות ובכך לקדש ולהעלות ולזכך את החומר והגוף.

עם זאת יש, כאמור לעיל, פן נוסף למה שמייצגת ארץ ישראל, הנראה אף לכאורה כפן מנוגד.

הכוונה כאן לחובות הלכות.

הוסבר לעיל שהחסידות באה במיוחד לתקן ולחזק את הפנימיות שבתורה ובמצוות, במלים ברורות יותר - להכיר את נותן התורה יתברך ולא רק את התורה, קיום המצוות היסודיות של ידיעת ה', אהבת ה', יראת ה', לימוד תורה לשמה, תפילה בכוונה, שמחה של מצווה, טהרת הגוף והנפש, וכו'.

מצוות אלה של חובות הלכות, לא רק שאינן סותרות ומנוגדות למצוות המעשיות, חובות האיברים, אלא - אדרבה - חובות הלכות הן שמחיות ומעוררות ומחזקות את קיום המצוות המעשיות בהידור, ולא "כמצות

אנשים מלומדה". החסידות באה להחיות את קיום כל המצוות כולן ולראות בהן את רצונו הפנימי של הבורא יתברך.

גם בנקודה זו – ארץ ישראל מהווה ביטוי מובהק לכך, כמשתמע מן הפסוק "ארץ אשר תמיד עיני ה' אלוקיך בה", והסבר כ"ק אדמו"ר הזקן (תניא קדישא דף ק"כ) "הארת החכמה העליונה", כמאמר "אורא דא"י מחכים", באשר באווירה של ארץ ישראל יש התגלות אלקית גדולה יותר מאשר בארצות העמים, וזו הקדושה הייחודית שיש לארץ ישראל.

הנה כי כן, ארץ ישראל היא, לאמתו של דבר, ההתגלמות המלאה והמושלמת של היהדות בכלל, ובמיוחד כפי שהיא מוארת וחדורה באורה של תורת החסידות. כך משתלבות שתי הדרכים הברורות לקירוב וזירוז הגאולה: הפצת מעיינות הבעש"ט הק' וחיזוק שלמותה וקדושתה של ארץ ישראל, ומכאן, הדגש החזק על האיסור החמור ביותר בחלק כלשהו מארץ הקודש והעברתו מידי יהודים לגויים, אויבי ישראל.

ההתייחסות האוהבת לארץ ישראל – דורשת התמסרות מקסימלית לקיום רצון ה' ומצוותיו, הן "חובות האיברים" (המצוות המעשיות) והן "חובות הלבבות" (המצוות הפנימיות הקשורות כמוה ובלב).

*

זכרו לעולם בריתו!

בתנ"ך (דברי הימים א', פרק ט"ז) מתואר האירוע החגיגי של הכנסת ארון האלוקים למשכנו בריקודים וכלי זמר (אגב: במהלך האירוע מסופר על דהע"ה: "ויחלק לכל איש ישראל מאיש ועד אשה, לאיש ככר לחם ואשפר ואשישה". לפנינו הסיפור הראשון של חלוקת "דולרים" ולעקאך וכוס של ברכה... מעניין לדעת כמה זמן נמשכה החלוקה הזאת כשהמלך עומד על רגליו כשכתר מלכות על ראשו, ומעניק לכל העובר על פניו את התשורה הייחודית!).

בסיום אותו אירוע – מסופר בתנ"ך – הכתיב דוד המלך למשוררים את מזמור ההודיה לה', הפותח במלים "הודו לה' קראו בשמו".

יושם לב: אותו מזמור, המופיע בדברי הימים א' (פרק ט"ז) מופיע גם בתהלים, והוא פרק ק"ה, אך שם יש תוספת רבה של פסוקים. מלבד זאת יש גם שינויים בנוסח המזמור בין שני המקורות.

אחד השינויים הוא כדלהלן:

המזמור מדבר על כך שיש להודות לה', לשיר ולזמר לו על נפלאותיו אשר עשה, אותן הוא מפרט בהמשך הדברים. תחלת הפירוט בנוסח המופיע

בתהלים, הוא: "זכר לעולם בריתו, דבר ציוה לאלף דור אשר כרת את אברהם" וגו' מה היתה כריתת הברית? על כך בא הפירוט: "לאמור לך אתן את כל ארץ כנען חבל נחלתכם". פירוש הדברים מובן ופשוט: הקב"ה זכר (וזוכר) את ברית בין הבתרים שכרת עם אברהם (ולאחר מכן גם עם יצחק), כנאמר (בראשית, ט"ו, י"ח): "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת" וכו' וכו'. על כך משבח דהע"ה את הקב"ה אשר "זכר לעולם בריתו... לאמור לך אתן את ארץ כנען" וגו'.

אחד השינויים הבולטים בין המזמור בדה"י לבין המזמור בתהלים הוא שבדה"י בא במקום המשפט "זכר לעולם בריתו" (המוסב על הקב"ה) המשפט: "זכרו לעולם בריתו", קריאה והוראה לעם ישראל (בהמשך להוראה: "הודו לה' קראו בשמו... שירו לו זמרו לו" וכו' וכו').

ידוע לכל כי קדמונינו קבעו דווקא את הקטע מדה"י לחלק מן התפלה שבני ישראל אומרים בכל יום יום מידי בוקר ובוקר.

יש כאן הוראה ברורה לעם ישראל: לא רק הקב"ה זוכר את הבטחתו להעניק את ארץ כנען לעם ישראל, אלא גם עליכם ללמוד לזכור (מדי יום) את הזכות הזאת!

ברוח זו ניתן לפרש את הפסוק (תהלים קל"ו, כ"א-כ"ב): "ונתן ארצם לנחלה... נחלה לישראל עבדו" (וכן במזמור קל"ה, י"ב). יש כאן שני חלקים: נתינת נחלה מצד הקב"ה וקבלתה מצד ישראל. על בני ישראל לזכור "לעולם" הענקת ארץ ישראל על ידי הקב"ה לעם ישראל, על המשמעות שבדבר בהקשר לקיום המצוות.

חז"ל (מסכת סוכה, מ"א, א') אומרים ביחס לפסוק "ציון אין דורש לה" – "מכלל דבעי דרישה". נדרשת דרישת ציון!

לאמתו של דבר זו הרי החובה היסודית של ברכת המזון, שנצטוונו עליה מן התורה: "וברכת את ה' אלוקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך", וכך תיקנו חז"ל לומר אחרי כל ארוחה: "נודה לך ה' אלוקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה", ובסיום ברכה זו: "על הארץ ועל המזון".

*

זו חובתנו תמיד לזכור ולהזכיר את ארץ ישראל בקדושתה ושלמותה, כיון שהיא מבטאת ומייצגת, כמוסבר לעיל, הן את זכותנו וחובתנו לקיום כל תרי"ג המצוות והן את פנימיות התורה, זכירת נותן התורה יתברך.

*

ועוד נקודה עיקרית:

זכירת ארץ הקודש, שלמותה וקדושתה, מעוררת ומחזקת באופן טבעי את הציפיה לישועה, לגאולה השלמה ולבנין בית המקדש (מובן הקשר החזק בין ברכת הארץ, הברכה השניה בברכת המזון. לבין הברכה שבאה מיד ובצמידות אליה: "רחם ה' אלוֹקֵינוּ על ישראל עַמּוֹךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ" וכו' ובסיומה: "בונה ירושלים אמן").

הרי אחד ממרכיביה העיקריים של הגאולה השלמה, שאליה אנו מצפים ומייחלים ומתפללים להחשתה, הוא מימוש ההבטחה האלוֹקית: "ושב ה' אלוֹקֵיךְ את שבוֹתֶךָ וּרְיַחֲמֶךָ וּשְׁבִי וְקִיבְצֶךָ מִכָּל הָעַמִּים וְגו' וְהֵבִיאֲךָ ה' אלוֹקֵיךְ אל הארץ אשר יִרְשׁוּ אבותֶיךָ וִירְשֶׁתָּ" וכו'. ועל כך תיקנו אנשי כנסת הגדולה את התפלות: "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו", "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח", "ותחזינה עינינו בשוכך לציון", ועוד ועוד.

ככל שתחזק אצלנו חיבת הארץ – תגדל ותתעצם ציפייתנו לגאולה וירבו תפלותינו לקירובה וזירוזה!

*

לאור כל האמור מתחייבות שתי הבהרות:

העובדה שפורקי עול העלו על נס שיבת ציון, ויסדו את התנועה הציונית וכו' וכו' – אינה יכולה לגרוע חלילה מן ההתייחסות על פי התורה לארץ ישראל, לקדושתה ולשלמותה.

הרי לא יעלה על הדעת, למשל, שעובדת קיומם של הסוציאליזם והקומוניזם, תחת דגל זכויות הפועלים ורווחתם, תגרע חלילה מקיום המצוות האלוֹקיות של "ביומו תתן שכרו", ו"לא תרדה בו בפרך" וכו' וכו', וכל חובות המעביד המנויות בהלכות שכירות לרמב"ם.

אין בכל האמור סתירה לכלל שקבעו רבותינו ש"לא בכוחותינו נשוב לארצנו", ולכלל היהודי הגדול של "מה מצעדי גבר" אשר מי שההשגחה העליונה קבעה את מושבו באחת מארצות העמים – עליו לפעול ולהתמסר לטובת ועזרת אחינו בני ישראל שבמקום מושבו, טובתם הרוחנית והגשמית, כמצוה היסודית של "ואהבת לרעך כמוך", כלל גדול בתורה, ו"עזוב תעזוב עמו", ו"לא תעמוד על דם רעך", לא לנוס מן המערכה למען קירוב בני ישראל לאביהם שבשמים שזה ענין של הצלת נפשות, בגלל השלמות העצמית, שכן "לא ידח ממנו נידח", ועל כל אחד להכשיר את כל מי שהוא יכול להשפיע עליו להיות מוכן לעליה לארץ הקודש בקרוב עם הגאולה השלמה בביאת משיח צדקנו אשר תזורז דווקא על ידי כך (ראה תניא קדישא סוף פרק ל"ג), שאז יעלו כל בני ישראל לציון ברינה.

תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי, כ"ה, י"א)

- החינוך במשנתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע -

נפוץ ביותר בין תיאורטיקנים בחינוך ובפסיכולוגיה, להטיף, מפיהם (בהרצאות) ומפי כתבם (במאמרים), לגישה סלחנית ותרגנית בחינוך מתוך התחשבות ברקע הפסיכולוגי או הסוציולוגי בביוגרפיה של התלמיד.

תיאורטיקנים אלה מבססים דבריהם, בין השאר, על מקורות בתורה שבכתב ובעל-פה.

נססה כאן, בהקשר האמור, לחדד את הגישה הנכונה על פי תורת כ"ק אדמו"ר זי"ע.

נקדים תחלה בהדגמה על היחוד בתורת חב"ד בפרשנות מושגים. ההדגמה דלהלן אינה קשורה ישירות לנושא הנידון, ומובאת כאן לצורך ההדגמה האמורה, אם כי קיים כאן גם קשר עקיף לנידון.

ידועים מאמרי חז"ל: "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו" ו"איני מבקש אלא לפי כוחן".

שני מאמרים אלה הובנו על ידי לפני שזכיתי להתקרב לחסידות חב"ד כמאמרים "מרגיעים" ו"מפנקים", וכך הם נראים בדרך כלל. כלומר: אין לדאוג בגלל עול המצוות המוטל על יהודי, שכן הקב"ה מתחשב בנסיבות, כך שאם יש קושי בקיום מצווה כלשהי - "לא נורא" שהרי "אין הקב"ה בא בטרוניא" וכו'.

כאשר זכיתי ללמוד תורת חב"ד - התחוור לי שמאמרים אלה רחוקים מלהיות "מפנקים". התברר, אדרבה, כי שני המאמרים האמורים באים "להכביד" את העול ולא "להקל". משמעות שני המאמרים על פי מבט

החסידות היא: כיון שאין הקב"ה בא בטרונא ואינו מבקש אלא לפי כוחנו – הרי ברור במדה החלטית ביותר כי המצוות שאנו נדרשים (על-ידי הקב"ה) לקיים הן לפי כוחנו ובגדר האפשרות שלנו בלי שום פקפוק! לפי פרשנות זו – כל נסיון שלנו "להתפנק" ולהשתחרר מקיום מצוה כלשהי בגלל ה"קושי" שבדבר – אין לו שום בסיס, וה"קושי" אינו אלא מדומה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע נוקט גישה פרשנית זו גם בתחום נידונו – בתחום החינוך.

מדובר בקביעה ש"יש לתת אמון בתלמיד". המשמעות המקובלת של משפט זה היא, בנוסח שונה: "סמוך על התלמיד". אין מקום לבדיקה ממשית או מעקב אחרי תלמיד, – אין לחשוש משיקולים מוטעים בכל צעדיו (או, לפחות, יש להעמיד פנים כאילו סומכים עליו).

אכן, פרשנות "מפנקת" ו"מרגיעה", פרשנות מקילה.

כ"ק אדמו"ר זי"ע משתמש באותה קביעה, ש"יש לתת אמון בתלמיד", במשמעות שונה.

אומר הרבי: אין להירתע מעמידה איתנה על הדרישות מן בני הנעורים. ההיסוסים המביאים להימנעות מדרישה עיקבית מן התלמיד באים מחוסר אימון בו: "מי יודע לאן תוביל עמידה תקיפה כלפיו? ! הדבר יביא להתרחקות ובריחה וירידה מצידו".

כלפי גישה סלחנית ומפנקת זו אומר הרבי: יש לתת אימון בתלמיד, שהוא יקבל ויקיים את הנדרש ממנו. אדרבה: דווקא בגלל האימון שנותנים בו, אין מקום לחשוש מאי-קבלה של הדרישות מצדו.

במלים אחרות: אם אתה מעריך את התלמיד ו"מחזיק ממנו", כביטוי הרגיל, עליך לדרוש ממנו את מיצוי מלוא אפשרויותיו, מבלי להירתע מכך שאולי "יקבל קשה" והדרישה תגרום לו, חלילה, ירידה.

יש לציין גם כי מבחינה פסיכולוגית יש קשר ברור בין "להעריך" (באמת ולא בהעמדת פנים) לבין "לאהוב", ולפי זה דווקא הדרישה המקסימלית היא ביטוי לאהבה.

מובן ופשוט שכן צריכים הדברים להיות מוצגים בפני התלמיד (כפה ובלב גם יחד): אני אוהב אותך ומעריך אותך לכן אני מרשה לעצמי לא לתת לך שום "הנחה", שכן בטוחני שתעמוד בכך.

הארה נוספת בכיוון האמור, במשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע, מבוססת על ההנחה שבני נעורים חשים אם זה שממולם הוא אמיתי.

הרבי אומר (התועדויות, חלק י"ד, עמוד 136):

"כאשר הולכים בדרך של הקלות רואים התלמידים שנותנים להם לא חינוך אמיתי מצד עצמו, אבל כאשר לא נותנים שום קולות מרגישים התלמידים שנותנים להם ענין עקרוני, ענין אמיתי, וענין זה גופא מביא תנועה של קירוב מצד התלמידים".

יושם לב: הקירוב מצד התלמיד בא דוקא על ידי הליכה בלי ותרנות, כי כאשר מתפשרים – רואה לפניו התלמיד שזה ענין שנתון לגמישות...

מדברים אלה אנו יכולים להסיק תוכנה נוספת:

ההקלה וההתחשבות אמורה לשרד לתלמיד אהבה כלפיו, אך הוא, בחושיו המיוחדים, מרגיש כי אין זו אהבה אמיתית אלא רצון סמוי "לעבוד עליו".

מכאן לנקודה עיקרית יותר:

יש לאהוב את התלמיד באמת ומעומק הלב, אף לפני שהדבר בא לידי ביטוי חיצוני בהתייחסות אל התלמיד. גם כאן חש התלמיד אם ביטויי החיבה כלפיו הם אמיתיים ובאים מעומק הלב או שהם לצורך השגת המטרה שהמחנך שואף להשיג אצלו (ליצירת אהבה אמיתית יש להיעזר, כמובן בתכנים כמו בפרק ל"ב בתניא או פרק ל' שם, ועוד).

נקודה נוספת, הבנויה אף היא על כך שהתלמיד חש את האמת בהתייחסות אליו, שאולי לא נעים לציינה, היא – המחנך עצמו, בחייו הפרטיים, חייב לדרוש מעצמו כפיה עצמית שיש עמה ויתורים על שאיפות טבעיות בגלל העקרונות שעליהם הוא מחנך את התלמיד.

במלים הכי פשוטות: תלמיד חש תמיד אם אתה "שחקן" או אמיתי.

יש להעיר שהעקרון שבמשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע בנושא החינוך קיים במשנתו גם בקשר לקירוב יהודים לתורה ומצוות, דבר שהוא עצמו ענין של חינוך, כלומר: הכיוון של חינוך בני נוער והכיוון של חינוך מבוגרים הוא אחד (כפי שידועה ההדגשה של קירוב הבריות לתורה ולא התורה לבריות). על שלילת כל פשרה וכל ויתור בקירוב יהודים לתורה, ניתן למצוא הרבה מאוד בשיחות

ואגרות הקודש של הרבי, ובכלל זה שלילה חריפה של "החששות שמא יפריזו על המדה באמירת האמת בלי פשרות" (לשון הרבי, אג"ק, חי"ח, עמוד תקי"ג).

גם כאן – אין הדבר פוגם במדה כלשהי באהבת ישראל אמיתית כלפי כל יהודי ויהודי, ואדרבה שוב: הכוונה היא, בראש ובראשונה, לאהבה אמיתית מעומק הלב ולא להצגה מלאכותית של חיבה חיצונית.

(אגב: ידוע שכל מפעל השליחות הנפלא מאז החל להתקיים הוא במסגרת "המרכז לעניני חינוך" כלומר – פעילות הקירוב היא סוג של חינוך).

לסיכום:

הכלל היסודי והבסיסי בחינוך, במשנת כ"ק אדמו"ר זי"ע היא – נאמנות לאמת האבסולוטית, תוך מתן אימון מלא ברצונו ויכולתו של התלמיד, לכן –

אין מקום לויתורים ופשרות בדרישות מן התלמיד.

על המחנך לאהוב את התלמיד באמת ובעומק הלב.

שלמה המלך אומר (משלי, כ"ה, י"א): "תפוחי זהב במשכיות כסף – דבר דבור על אופניו".

ניתן לפרש: כידוע – הזהב רומז למדת הגבורה והכסף – למדת החסד והאהבה.

– כדי שהדבר יהיה "דבור" ומקובל חייב להיות תוכן של גבורה, עמידה על עקרונות ללא ויתור וללא "התחשבות", יחד עם גישה, "כיסוי", רצופה אהבה וחיבה, אמיתית כמובן.

(דברים שנאמרו בכינוס מחנכים)

חובת ומהות הציפיה למשיח (ו"הדרן" על הרמב"ם)

א

כתב הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"א, הלכה א') "וכל מי שאינו מאמין בו, או שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא גם בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו וכו'".

על פי פסק הרמב"ם שבהלכות תשובה (פרק ג', הלכה ח') נכלל "המכחיש נבואתו של משה רבינו" בהגדרה של "אפיקורסים" שאין להם חלק בעולם הבא (שם, הלכה ו'). החידוש בדברי הרמב"ם כאן הוא שלא רק שיש להאמין בביאת המשיח (הרמב"ם עצמו קבע אמונה זו, בהקדמתו לפרק חלק, בי"ג "העיקרים" או "היסודות" - היסוד הי"ג) אלא גם "לחכות - כלומר: לצפות - לביאתו". ולא זו בלבד אלא שגם זה שאינו "מחכה" הוא כופר בתורה ובמשה רבינו (וממילא חלה עליו ההגדרה אפיקורסין) אגב: שם, בענין י"ג העיקרים, שבהקדמה לפרק חלק, הוא מפרט: "ומי שהסתפק בו וכו' כפר בתורה וכו'", ואינו מציין שגם אי הציפיה מהווה כפירה (אם כי לפני כן הוא מזכיר את הפסוק "אם יתמהמה - חכה לו", בחבוק).

המקור לדברי הרמב"ם על חובת הציפיה לישועה הוא בדברי חז"ל (שבת, ל"א, א'): "בשעה שמכניסין אותו לדין אומרים לו: ציפית לישועה?" (וברש"י שם: "על דברי הנביאים"), חז"ל עצמם לומדים זאת אולי, מדברי הנביא (הוזכרו לעיל בחבוק ב', ג'): "אם יתמהמה - חכה לו, כי בוא יבוא לא יאחר", ומפורש יותר בדברי נביא הנחמה (ישעיהו ס"ד, ג') "עין לא ראתה, אלוקים זולתך, יעשה למחכים לו" ובתרגום יונתן: "דאח עתיד למעבד לעמך צדיקיא דמן עלמא דמסברין לפורקנך".

ב

אלא שעדיין נשאלת השאלה: מה המקור לפסק הרמב"ם שלא רק "מי שאינו מאמין" כו' אלא גם "מי שאינו מחכה לביאתו הוא כופר בתורה ובמשה רבנו", וממילא חלה עליו ההגדרה של "אפיקורסין" שאין להם חלק לעולם הבא? התמיהה גדולה יותר – שהרי לא הזכיר הרמב"ם כלל הלכה שיש חיוב לחכות לביאתו. ומעיקרא דדינא נשאלת שאלה על דברי חז"ל עצמם (במסכת שבת) על השאלה בעת העמידה לדין על הציפיה לישועה – מה המקור לחומרה שבאי-ציפיה לישועה?

ונראה להסביר שה"מחכה לביאתו" הוא "גילוי דעת" של "המאמין בו": מי שנמצא במצב נחות או קשה מבחינה כל שהיא ויודע שבשלב מסוים יחול שינוי לטובה, וכל-שכן שינוי מהפכני לטוב, הרי כל משאת נפשו היא והוא מצפה ומיחל להגיע לאותו מצב מזהיר ככל המוקדם (על דרך האמור בתניא קדישא, פרק מ"ד: "כאדם המתאוה לחיי נפשו, וכשהוא חלש ומעונה מתאוה ותאה שתשוב נפשו אליו וכו'". או כביאור ב"מצודת דוד" על הפסוק "בארץ ציה ועייף בלי מים" (תהילים פ"ג, ב'): "כמו ההולך בארץ ציה ועייף, מקום שאין שם מים, כי אז מאוד יתאוה להם").

לפי זה מובן שמי שמאמין בנבואות של יעודי ימות המשיח – הרי באופן טבעי תוקפת אותו ציפיה וערגה לכך, כדי שישתחרר מן המצב הקשה שאנו שרויים בו בגלות. ביאור הדברים הוא אם כן: מי שאינו מאמין בו – באופן ברור – או שאי-האמונה אינה גלויה וברורה כל-כך אלא שאינו מחכה לביאתו, והדבר מהווה גילוי דעת והוכחה שאינו מאמין בו – הרי הוא כופר וכו'.

ג

האמור מביא אותנו בהכרח לפסק הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"ב, הלכה ד'): "לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח וכו' אלא כדי שיהיו פנויין בתורה ובחכמה ולא יהיה להם נוגש ומוטל וכו'" – ובהמשך לדברי הרמב"ם (הלכות מלכים, פרק י"א, הלכה א') בהגדרה הראשונית של אותה תקופה מזהירה: "וחזורין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה".

הרי כל דברי הרמב"ם במשנה תורה הם "הלכות הלכות", על כרחנו בא תיאור הזוהר שבימות המשיח וכן הקביעה ש"לא נתאוו וכו' אלא וכו'" – כדי להורות לנו את מהות הציפיה והתאוה לימות המשיח, שציפיתנו אנו

ותאוותנו אנו לא תהיה לשפע הגשמי כי אם לזוהר הרוחני ולאפשרות קיום כל מצוות התורה שאין באפשרויותינו לקיימן בזמננו.

הדבר הכרחי, כאמור, לאור מה שהובא לעיל: הרי הציפיה וההשתוקקות לימות המשיח כרוכה, ומהווה המשך טבעי, כאמור לעיל, על בסיס האמונה בדברי הנביאים על הזוהר והאושר של אותה תקופה. נמצא שמי שנמצא מצב גשמי משיביע רצון, לא יצפה בהכרח לאותה תקופה, מן הבחינה הגשמית (אף כי "מי שיש לו מנה רוצה מאתיים", אין רצון זה בעוצמה של ציפיה והשתוקקות ומשאת נפש, כמוכן ופשוט). אדרבה: יהודי חייב להיות שמח בחלקו. על כרחנו אין סיבה אמיתית ותמידית וכוללת לציפיה לימות המשיח אלא מבחינה רוחנית, לשם קיום המצוות שאין אנו מסוגלים לקיימן עתה.

ד

כל ציפיה ותאוה מתבטאת, כמוכן, בתפלה ותחנונים בבקשה אל הקב"ה, ובענייננו: הבקשה שיזרו ויחיש את הגאולה. הציפיה והתפלה – והבקשה כרוכות זו בזו, שהרי כל ענין התפלה הוא "בקשת צרכים", כידוע, ומי שחש בצורך לימות המשיח – מתפלל על כך.

כך כותב כ"ק אדמו"ר זי"ע ("אגרות מלך", חלק ב', עמוד רס"ד – תרגום חפשי): "...ונחזק עוד יותר את התשוקה אל "לישועתך קיווינו כל היום", כשכל יום, במשך כל היום ובכל רגע מן היום, מקווים ומתפללים ללא הרף שתבוא הישועה על ידי דוד מלכא משיחא".

אנו נוכחים, אכן, לדעת כי הדברים אמורים לא רק בתפלת העמידה (כפי שצויין במראי מקומות שבשולי המכתב האמור) אלא לגבי אמירת תורת הקרבנות בכל יום, וכדלהלן:

לכאורה, אמירת הקרבנות כל יום, וכן תפלות המוספים בשבת ובמועדים, מבוססת על דרשות חז"ל הידועות על "ונשלמה פרים שפתינו" ו"זאת תורת העולה" וכיו"ב (ומיותר לפרט). כך נאמר אמנם בתפלה שלאחרי אמירת פרשת התמיד והקטורת.

ברם, בתפלה שלפני אמירת הקרבנות אומרים: "יהי רצון... ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונקריב לפניך... כמו שכתבת עלינו בתורתך" וכו'. וכן גם בתפילות המוספים אנו מקדימים תפלה ובקשה לבנין המקדש. כלומר: כל ענין תפילת המוסף – בש"ק, ר"ח ומועדים הוא – לשמש ככלי לתפלה ובקשה מן הקב"ה לחדש את עבודת הקרבנות בבית המקדש.

דבר זה שונה מן הענין של "ונשלמה פרים שפתינו" שענינו "כאילו הקרבנו" ואילו לפי האמור אנו מבקשים שנוכל להקריב בפועל.

לאור האמור שציפיה מתבטאת בתפלה – הרי שכל אמירת הקרבנות וכו' וכל תפילות המוספים – הם קיום חובת הציפיה לישועה. יצויין שהרמב"ם ב"משנה תורה" אינו מזכיר כלל את הענין של "העוסק בתורת" וכו'.

כך גם 6 הברכות מתוך י"ט הברכות של תפילת העמידה (ראה בעניינו, תקע בשופר, השיבה שופטינו, ולירושלים עירך, את צמח דוד, ותחזינה עינינו) מהוות קיום חובת הציפיה לישועה.

אגב: בקובץ "בית אהרן וישראל", גליון סיון-תמוז ש.ז., עמוד צ"ג, מובא מספר "המנהיג", לאחד מרבותינו הראשונים, לגבי אמירת ה"קדיש": "שהיו מדברים בלשון ארמית, שהיו מבינים יותר מלשון הקודש. ובקדיש שיש בו הזכרת קץ הימין וצריכין כל ישראל לעשות אותו בכוונה, על כן תיקנוהו כך".

כלומר: למרות העובדה שלא הבינו לשון הקודש לא תרגמו לארמית שום תפלה מן התפלות מלבד הקדיש כיוון שדרושה כוונה מיוחדת בהזכרת "קץ הימין".

ה

לאור האמור מובן עוד יותר מדוע הציפיה מזרזת את הגאולה, שהרי כלל גדול הוא שאין תפלה שבה ריקם, וכביטוי "כי אתה שומע תפלת כל פה", ומיותר לציין את המקורות לכך.

ניתן להצביע, למשל, על דבריו של אדמו"ר הזקן ב"אגרת התשובה" (פרק י"א): "תיכף שמבקשים סלח לנו כו'" (אם כי שם יש גם צירוף של תשובה לתפלה וראה "נר למשיחי" על אתר). יצויין גם ב"קונטרס אחרון" ד"ה להבין מ"ש בפע"ח [תניא קדישא, דף קנ"ה]: "התפלה היא המשכת אור א"ס ב"ה לבי"ע דווקא לא בדרך התלבשות בלבד, רק האור ממש לשנות הנבראים מכמות שהם שיתרפא החולה וירד הגשם משמים לארץ ויולידה ויצמיחה".

ראה גם "כתר שם טוב", סימן כ': "וגם יאמין... מה ששואל מיד נענה".

מובן מכך שכל תפלה ובקשה לגאולה ולביאת המשיח מזרזת את קירוב הגאולה (ובלשון מליצית נאמר שכל תפלה מביאה להתקדמות צעד נוסף של המלך המשיח בדרך לגאולה). זה אם כן, פשר הקביעה של כ"ק אדמו"ר זי"ע שהציפיה עצמה מקרבת את הגאולה, שכן הציפיה מתבטאת בתפלה, וכל תפלה מתקבלת.

ובהקשר האמור ניתן להצביע על אחד המקורות שכ"ק אדמו"ר זי"ע ציין כ"מראה מקום" בהערה למלים שבמכתבו הכללי (שהועתק לעיל מ"אגרות מלך"): "מקוים ומתפללים ללא הרף לבוא הישועה על ידי דוד מלכא משיחא" (מדרש תהלים, הובא ומתבאר ב"אור התורה"):

על הפסוק "אלוקים אל דמי לך" (תהילים פ"ג) מביא הצמח צדק את המדרש: "הצדיקים אומרים להקב"ה מה לעשות, אומרים לו: קום, והוא קם. אומרים לו אל תישן, והוא מתעורר... אומרים לו, אל דמי והוא שומע וכו'". וממשיך הצמח צדק: והענין עפמ"ש באו"ת מהמגיד נ"ע ע"פ וכל בניך לימודי ה' שהוא ע"ד תפלתו של חוני המעגל שהיתה משנית כביכול רצון הבורא וכו', כבן המתבטא לפני אביו וכו', ויש לפרש עוד ע"ד ענין יהי רצון וכו' שיהיה המשכת רצון אחר כמתחילה.

ו

סיכום הדברים דלעיל:

- א. קיימת חובה עצומה של ציפיה לישועה על ידי משיח.
  - ב. הציפיה היא לזוהר ולטוב מבחינת קיום המצוות וכו'.
  - ג. הציפיה מתבטאת בתפלה מתמדת ובתחנונים לפני הקב"ה לזרוז הגאולה.
  - ד. הציפיה עצמה מקרבת את הגאולה – וזאת כיון שהיא כרוכה כאמור, בתפלה, והקב"ה שומע תפלה.
- לפי זה נוכל לומר שאמירת הקרבנות, הן בכל יום והן בתפלות המוספים נועדה, פשוט, לעורר געגועים וציפיה שתחזור האפשרות להקרבתם בבנין בית המקדש השלישי.
- אפשר גם לומר שגם כל ענין הזכרת יציאת מצרים, שהיא לרוב הדעות חובה מן התורה – באה למטרה האמורה.
- בהקדים דבריו הידועים של הסמ"ק – בהקשר לשאלה היכן מצינו בתורה מצווה של ציפיה לישועה – על המצוה הראשונה "אנכי ה' אלוהיך" וגו'.
- "בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים וכו' כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלוהיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם". על יסוד זה ניתן להבין את

המשמעות האמיתית של זכירת יציאת מצרים שהתחייבנו בה בכל יום. כי הרי מה ענינה של זכירת גאולה זו, שהקב"ה מזכיר לנו אותה בתורה יותר מחמשים פעמים? אם כדי שנכיר בטובה ובחסד שעשה עמנו – הרי לא עדיף דבר זה מכל החסדים החל מ"שהחזרת בי נשמת"י וכו' וכו'.

על כרחנו באה זכירה זו כדי לעוררנו לציפיה לישועה, שהרי לא יתכן שהקב"ה הוציאנו מגלות אחת כדי להביא אותנו לגלות אחרת.

אולי זו המשמעות של המושג המפורסם "נוזכרים – ונעשים".

נמצא שחובת הציפיה לישועה היא חובה מן התורה, ואחת מן המצוות הראשונות.

תצויין בהקשר זה דרשת חז"ל (ראש השנה, ל', א'): "מנלן דעבדינן זכר למקדש, שנאמר: ציון דורש אין לה מכלל דבעי דרישה".

גם לפירוש רש"י, פשוטו של מקרא, על הפסוק "שמע ישראל" וגו' שנצטוונו לקרוא לפחות פעמיים ביום – חלה עלינו החובה האמורה. רש"י מפרש (דברים ו', ד') "ה' שהוא אלוקינו עתה ולא אלוקי האומות, הוא עתיד להיות ה' אחד, שנאמר: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', ונאמר: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

הרי לנו שוב חובה מן התורה להביא עצמנו יום יום לציפיה לישועה על ידי הזכרת הטוב והזוהר שבימות המשיח, וממילא – געגועים ותפלה לזרוז הגאולה.

ז

כל האמור מביאנו לידי כך שככל שניזכר במצוות שהאפשרות לקיימן תלויה בביאת משיח ונלמד אותן – ובמיוחד מצוות התלויות בבית המקדש ובקרבנות – תתעורר אצלנו ה"תאווה" לימות המשיח כדי שנוכל לקיים את כל תרי"ג המצוות ולא רק את חלקן בלבד.

בענין זה יש להצביע על דברי הנביא (יחזקאל מ"ג, י', הפטרת פ' תצווה): "אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית ויכלמו מעוונותיהם" וכו'. המפרשים מסבירים כי כוונת הנבואה היא שכאשר בני ישראל ילמדו את בית המקדש ואת פרטיו יזכרו בעוונותיהם שגרמו לחורבנו והדבר יביא אותם לבושה ולחרטה וממילא לבקשה שיבנה בית המקדש במהרה.

הרי לנו שלימוד המצוות שיקויימו לעתיד לבוא מעורר את הציפיה והתפלה לטוב הרוחני שבגאולה, וזה יזרז את הגאולה.

לפי כל האמור יובן היטב התוכן הכללי של שיחת הקודש מסעי - בין המצרים (ליקוטי שיחות, חלק ח"י, עמודים 411-420), שיש בו חידוש נפלא ביותר, והוא שהעוסק בהלכות בנין בית המקדש - הרי לא רק שיש בזה זכר למקדש (בעבר) וגם לא לימוד הלכה למעשה (בעתיד) אלא שיש בזה גם (בהווה) קיום מצוות בנין בית המקדש בפועל ולמעשה!

הדברים מוסברים שם, כמובן, באופן נפלא, כדרכו בקודש של רבנו, אבל עם כל זאת לא מובן, לכאורה: איך לימוד במחשבה ובדיבור נחשב כמעשה בפועל?

ברם, לאור כל האמור מובן הדבר באר היטב: הרי כל לימוד כגון דא מעורר את הציפיה והתפלה וה"תאוה" לימות המשיח, ודבר זה עצמו מקרב את הגאולה, וממילא את בנין בית המקדש השלישי, כך שבכל לימוד כזה הוא מקרב יותר את בנין בית המקדש, ובכך הוא מקיים את מצוות בנין בית המקדש בפועל!

ננוסף לכך שלימוד התורה לכשעצמו יש בו, לפעמים, מעלה של תפלה ובקשה למילוי אותה "תאוה" של התגלות אלוקית, ששיאה, כמובן, בימות המשיח. ראה, למשל, תניא קדישא, סוף פרק ט"ז: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, ואין אמת אלא תורה, דהיינו שקורא להקב"ה ע"י התורה דווקא".

כן - עיין במאמרי חסידות על מאמר הזוה"ק על כך שרשב"י ביטל עצירת גשמים על-ידי אמירת דברי תורה.

כן - ניתן אולי לקשר את הדבר למובא בספרים שלימוד התורה בענין אותו הדבר שזוקקים לו, הרי הוא דוגמת דרך ה"תוכחה" של תלמיד לרבו (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה): "לימדתנו רבנו כך וכך...".

ח

על פי כל האמור ניתן למצוא טעם לעצם חיבור ספר "משנה תורה לרמב"ם", הכולל גם את כל ההלכות שלעתיד לבוא, שלא כמו הטור והשולחן-ערוך. השאלה נשאלת לכאורה: ישנה כמובן, בראש ובראשונה, חובת לימוד הלכות הצריכות למעשה, שהן קודמות לכל, כמבואר בהלכות תלמוד תורה. מאידך, יש ענין של "יגדיל תורה ויאדיר" - חובת לימוד כל

התורה כולה, בלי קשר לפסק ההלכה, כגון לימוד משנה וסוגיא בגמרא כולל הדעות שאין הלכה כמותן, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. לאור זה לא מובן איזה ענין יש בלימוד הלכות פסוקות שאינן למעשה, ובמה הן שונות מלימוד הלכות או סוגיות שאינן לפי ההלכה הפסוקה.

אלא שבלמוד הלכות אלה, שאינן למעשה ברגע זה אך יהיו תקפות למעשה בימות המשיח, מתעוררים הגעגועים והציפיה וה"תאוה" לקיומן, ויחד עם זה התפלה לזירוז הגאולה, וממילא – מתקרבת על ידי כך יותר ביאת המשיח, ויתכן לומר, אולי, שזאת כוונת הרמב"ם בחיבורו זה.

ואולי זו גם אחת מכוונות כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר מי כמוהו חיפש ומצא כל דרך לזירוז ביאת המשיח, בתקנת לימוד הרמב"ם בכל יום ? !

ט

קיים, כידוע הענין של "הדרן" – ענין "נעוץ סופן בתחילתן" – וניתן לומר, כך גם על ספר "משנה תורה" לרמב"ם, הזוהר הרוחני של ימות המשיח, שסיומו הוא חידוש האפשרות של קיום כל תרי"ג המצוות.

הפסוק הפותח את הספר, לפני מנין המצוות, הוא: "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצוותיך". המושג "אז" רומז, בדרך כלל, לימות המשיח (כמו: "אז ישיר" – מכאן לתחה"מ מן התורה – "אז אהפוך אל עמים", "אז ירננו כל עצי יער", "אז ימלא שחוק פינו", ועוד, ועוד).

מובן שעתה, בלמדנו את תרי"ג המצוות, אנו מתמלאים בושה (כדברי הנביא: "ויכלמו", כדלעיל) וציפיה לגאולה שאז נזכה לקיים "כמצוות רצונך" את כל המצוות כולן, וממילא – אז – לא אבוש בהביטי (בלימודי) את כל מצוותיך. פסוק זה עצמו מבטא ציפיה ו"תאוה" לימות המשיח וקיום כל המצוות.

* * *

להארת אור צח, בהיר בשחקים, על הפרטים הנידונים כאן – ראוי ללמוד בעיון: "לקוטי שיחות", חלק ח"י, שיחת מסעי בין המצרים, "לקוטי שיחות", חלק כ"ז, הדרן על הרמב"ם, "לקוטי שיחות", חלק ל', שיחת פ' וישב (א), "לקוטי שיחות", חלק ל"ב, שיחת ערב פסח.

* * *

בהקשר לאמור לעיל יש להצביע על קטע מהספר הקדוש "קדושת לוי" להרה"ק מוהרלו"י מברדיטשוב נ"ע, פרשת עקב, ד"ה כל המצוה, וזלה"ק:

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם וירשתם את הארץ. אפילו אם האדם אינו יכול לקיים כל המצות דהיינו מצות התלויים בארץ ומצפה לקיים המצות, ועי"ז שמצפה זוכה לקיים, וזהו הרמז: כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, כלומר: תצפה לעשות המצות התלויים בארץ. . ולשון תשמרון מלשון "ואביו שמר את הדבר" לשון מצפה, ועל ידי זה ובאתם וירשתם את הארץ תזכו לבוא לארץ לקיים המצות. עכלה"ק.

כליל תפארת (לדמותו של סבא זצ"ל)

מדת ה"תפארת", כפי המוסבר בתורת החסידות, מהווה מיזוג של שתי הקצוות – חסד וגבורה (ראה, למשל, תניא קדישא, דף קי"ז, עמוד ב.). לאמור: יש כאלה שמדת ה"חסד" היא הדומיננטית בנפשם ויש שמדת ה"גבורה" היא הדומיננטית בנפשם ו"כל איש ישראל צריך להיות כלול משתי בחינות אלה" (תניא קדישא, דף קי"ט, עמוד א').

"התכללות" זו, של מדות מנוגדות, יכולה להיות רק על ידי הפעלת גילוי אור עליון, נעלה יותר מכל אחת משתי המדות, וכך נוצרת מדת ה"תפארת" (עיין היטב במקורות שצויינו לעיל, ועוד רבים בתורת החסידות).

מכאן אנו למדים שכל מיזוג של שתי תכונות מנוגדות מוכיח את קיומו של "אור עליון", היוצר את מדת ה"תפארת".

דמותו של סבא זצ"ל היתה כל כולה מסכת עשירה של התמזגויות של מדות מנוגדות וסותרות לכאורה, כליל תפארת.

מין הגרי"צ דושינסקי זצ"ל בהספדו המר והכואב רווי היגון לפני מיטתו של סבא זצ"ל אמר, בין השאר, כי ישנם תלמידי חכמים וישנם גומלי חסדים, אך סבי זצ"ל היה גם גדול בתורה וגם גדול בגמילות חסדים. הוא המשך ואמר: "רבי משה היה איש אשכולות, שכלל בתוכו את הכל".

אכן, מקובלת חלוקה ברורה וחדה בין גדולי תורה לבין עוסקים בצרכי ציבור, גם אם אלה האחרונים הם בני תורה ויראי שמים. חלוקה זו מקורה כבר בהגדרות חז"ל "מארי תורה" ו"מארי דעובדין טבין", ובנויה, לכאורה, על ההגיון הפשוט כי כל אחד מתחומים אלה דורש התמסרות מוחלטת ללא שייר. ברם, מי שזכה ל"אור עליון" אינו משועבד להגדרות של הטבע

האנושי. גילוי האור האלוקי, העל-טבעי, מאפשר את העיסוק המלא בשני התחומים יחד.

לא יאומן כי יסופר כי הסבא זצ"ל, שעמד בראש היהדות החרדית בא"י קרוב לשלושים שנה, שנים של סערות מטלטלות עולם ותהפוכות משנות מציאויות, שנים רוויות קרבות עזים בעם ישראל, היה יחד עם זה בכל רגע פנוי עוסק בתורה בעמקות, מחדש חידושים נפלאים בהלכה ובאגדה, מרביץ תורה לרבים, בשיעורי הלכה ואגדה.

זכיתי להיות קרוב וצמוד אליו עד היותי בן עשר שנים. אמנם לא זכיתי להשתתף, עם אחי הגדול הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל ושאר הנכדים הבוגרים של סבא, בשיעורים ב"מנחת חינוך", למשל, אך זכיתי גם זכיתי שהקדיש לי ולאחי הצעיר שליט"א, זמן וסבלנות לבחון את לימודנו בת"ת מידי שבוע בשבוע. זכיתי שלימד אותי מדרש רבה בהזדמנויות שונות, זכיתי שטרח לאלפני בינה בנושאים שונים, בתורה ובהשקפה, אם ביוזמה שלו ואם בתשובות לשאלותי הילדותיות.

עד גיל 25 שנה עסק בתורה יומם ולילה, רוב שעות היממה, בהדרכת רבותיו הגדולים זצ"ל, וכל ימיו הצטער על כך שנאלץ, על פי פקודת רבותיו הגדולים זצ"ל, להיכנס על כרחו ולקחת חלק בחיים הציבוריים, כיון שראו רק בו מי שניחן בחכמה הראויה, ויראתו שקדמה לחכמתו, ומסוגל להיות המגן, המושיע ומציל של היהדות החרדית באה"ק. (ראה על כל זה ב"על חומותיך ירושלים"). גם בעסקנותו הציבורית לא משה ידו מיד רבותיו והיה נאמן להם ללא סייג.

אגב: כידוע לכל היה סבא זצ"ל נואם בחסד עליון, ובעל כושר ריטורי בלתי רגיל. המונים נהרו לשמוע את נאומיו, שהיו עשירים בתוכן מבריק וגאוני יחד עם הסברה מרקת. כל מאזיניו היו מרותקים למוצא פיו ויצאו חדורי התלהבות דקדושה... בשעתו היו נקראים הנאומים בחוגים שלנו בשם "דרשות", כהמשך טבעי לדרשות גדולי דור ודור. בילדותי הייתי בטוח בתמימותי כי ה"מדרש" נקרא בשם זה, שכן ממנו הכין הסבא את "דרשותיו", כיון שלפי כל אירוע היה לומר מדרש...

*

אינני יודע אם המתואר להלן נכנס בתחום ה"מיזוג", ה"תפארת".
כוונתי לכך שיחד עם העובדה, שעסק ב"משרה מלאה" בעבודה ציבורית, יחד עם זה שבתוקף תפקידו עברו תחת ידו סכומים גדולים – התנהלו חייו

וחיי משפחתו בפשטות ובצניעות בלתי מצויה. נכונה יותר, אולי, ההגדרה הלא נחמדה: דלות.

אם על המיזוג של למדנות ועסקנות ציבורית מלאה אמרנו: "לא יאומן כי יסופר", הרי על האמור עתה ניתן לומר זאת בוודאות מוחלטת. המזון, הלבוש והריהוט אצל סבא זצ"ל ואצל הסבתא הצדקנית – "באבע רבקה" ע"ה, היו למטה מן הממצוע גם בתנאי החיים של אז. אינני רוצה לפרט יותר, אך אסתפק בציון עובדה אחת.

סיפר אחי הגאון רבי יעקב ישעיה זצ"ל כי בשנת תרצ"ה בקרו באה"ק ארבעת האחים הקדושים לבית ויזניץ, זכר צדיקים וקדושים לברכה. ערב אחד הבחין אחי זצ"ל, שהיה ילד בן שש שנים והיה בבית הסבא זצ"ל, כי ארבעת האחים הקדושים מתקרבים לבית סבא זצ"ל לשם ביקור, הוא הודיע על כך לסבא ולסבתא ומיד נשלח בבהילות לבית שכנים כדי לשאול... כסאות להשיב עליהם את האורחים! כיבוד לא הוגש כי לא היה מה להגיש!

*

לתחום ה"תפארת" שייך ודאי המיזוג בין שכל ורגש, בין מוח ללב. סבא זצ"ל היה ידוע ומפורסם בחכמתו ובפקחתו ובכשרונותיו העצומים, אך לא לכל ידוע על הרגשנות העצומה שלו.

ראיתי אותו מברבר ומפזז בכל שמחת תורה, בהתלהבות נעורים שמח ושימח. בבית מדרשו של מרן הגרי"נ דושינסקי זצ"ל שימש בכל ליל שמחת תורה כ"מנחה" (בשפה של היום), משמיע פיוטים, מנצח על הניגונים, פותח בניגונים וכו' (ביום שמחת תורה היה עושה זאת אבי מורי זצ"ל, כיוון שהוא זצ"ל התפלל אז בבית כנסת אחר) תופעה זו נמשכה עד שנתו האחרונה, כך גם בשמחת בית השואבה ודומיהן היה רוקד בהתלהבות נעורים.

חרוטה בזכרוני העובדה הבאה:

בשנת תש"ה (בערך) ייסדו דודי הרב ר' עמרם, בנו הבכור של סבא זצ"ל, והרב מנחם פרוש את ארגון "נאמני אגודת ישראל". בין מפעלי ארגון זה היה "קרן הפרסים", לבחינות בגפ"ת לתלמידי התת"ים בירושלים (אגב: הכוון בשנה הראשונה לקיום הקרן היה הגר"ש ווינר זצ"ל, ששימש אז מו"צ בירושלים, וגם אני נבחנתי אצלו 25 דף גמרא).

חלוקת הפרסים היתה ביום י"ט אדר (יום ההילולא של מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל).

היה זה פחות משלושה חדשים - לפני פטירת סבא זצ"ל. סבא היה, כמובן, הנואם המרכזי (ואולי היחידי?) באותו אירוע. הוא דיבר על כך שמיליון ילדים הי"ד נרצחו בשואה, ומעתה על ילדי התת"ים בארץ למלא את חסרונם בלימוד התורה וקיום המצוות. תוך כדי נאומו פרץ סבא זצ"ל בבכי חסר מעצורים, ודומה שכל הילדים בכו איתו. היה זה מחזה בלתי רגיל, ולא לחנם השאיר את רישומו על הנוכחים לעולם.

*

יצויין עוד פן נוסף באישיות ה"תפארת" של סבא זצ"ל, ובקצרה. ה"מתונים" בין שומרי המצוות, המזרחיסטים, והקרובים אליהם, שלחו לעבר סבא זצ"ל חצים מורעלים ומיררו את חייו על "קיצוניותו" ו"קנאותו" וכו', בהתנגדותו לציונים וכו'.

מצד שני, אנשי "נטורי קרתא" התקיפו אותו, ומיררו את חייו, על "מתינותו", "ותרנותו" ו"התחברותו" לציונים.

תופעות אלה מוכיחות יותר מכל, בלי צורך להכביר במלים, על הדרך הממוצעת האמיתית, שדגל בה סבא זצ"ל בחייו הציבוריים, ה"תפארת".

כאשר דובר על המדינה היהודית העתידה לקום, שגדולי ישראל התנגדו לה לא שכח לרמזו, ויותר מרמזו, כי אם תקום המדינה, למרות התנגדותנו, נשתף אתה פעולה תוך כדי עמידה על דרישותנו לקיום חיי תורה ומצוות.

במלים פשוטות - בתרגום עמדתו לפני הקמת המדינה לעמדה הדרושה אחרי הקמתה: היהדות החרדית מכירה במדינת ישראל הכרה "דה פקטו" לא "דה יורה" (כהגדרתו של כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש).

אספר, אגב, כי בשכונת סנהדריה גר בזמנו הרה"ח רבי יוסף בעריש פודריגל זצ"ל, משרידי חסידי אלכסנדר שלפני השואה, שהיה יהודי יקר (בעל מאפיית המצות שליך סנהדריה), הוא היה אומר בהתייחסותו לטיעון שאין להכיר בשלטון הציוני: יש לי, ל"ע, שבר בגוף ואני מנסה לא להכיר בו, אך אינני מצליח...

*

אסיים - באשר לאישיות ה"תפארת" של סבא זצ"ל.

כידוע, אמר סבא זצ"ל ברגעיו האחרונים לפני פטירתו להגר"מ קרליץ זצ"ל שבחיי הפרטיים חטא אבל בחייו הציבוריים לא חטא כי כל מה שעשה היה מתוך אהבת תורה ויראת שמים.

אומרים שהרה"ק מסאטמר זצ"ל אמר, כאשר שמע זאת, כי ההיפך הוא הנכון: בחייו הפרטיים לא חטא כי היה צדיק גמור אך בעניינים הציבוריים טעה (זאת, בהתאם לדעתו של הרה"ק מסאטמר על דרכה של אגו"י).

האמת היא שכל אחד מהם צדק במחצית דבריו. סבא זצ"ל היה צדיק הן בחייו הפרטיים והן בחייו הציבוריים. כליל תפארת!

אבא מארי הכ"מ

מרגלא בפומיה דאבא הכ"מ בשם אביו, זקננו הר"מ ז"ל: על מאמר חז"ל "כל הרודף אחר כבוד – הכבוד בורח ממנו, וכל הבורח מן הכבוד – הכבוד רודף אחריו" מקשים העולם: והרי בין אם הכבוד בורח מן האדם ובין אם האדם בורח מן הכבוד – אין זה משיג את זה, ואם כן מה ההבדל ביניהם? והתשובה היא: לאחר מיתה, שאז נעצר האדם ממרוצתו, הרי אם רודף אחר הכבוד היה – לא הצליח להשיג את הכבוד שברח ממנו, אך אם בורח היה מן הכבוד – משיגו אז הכבוד הרודף אחריו...

אבא היה מסיים: נתקיימה בו באבי (הר"מ ז"ל) אימתו, והכבוד השיגו לאחר פטירתו...

אף באבינו מורנו, רב"י הכ"מ, התקיימה אימרה זו. צניעותו הרבה בימי חייו גרמה לכך שלא קיבל מקומו הראוי, אך לאחר פטירתו גמלו לו בני ירושלים בהשתתפות עמוקה באבל פטירתו, שהתבטאה הן בהלוויתו ההמונית (למרות שלא קדם לה כל פרסום) והן בביטויי התנחומין בע"פ ובכתב שהגיעו אלינו במדה בלתי רגילה כלל.

*

לכשנרצה לתאר את דמותו של אבא הכ"מ נוכל לומר שהיה תלמיד נאמן לאביו וממשיך בדרכו הסלולה, הן בעניני הפרט והן בעניני הצבור. ידוע הפירוש "מעשי אבות – סימן לבנים", שמעשי האבות מהווים סימן וציון-דרך לבנים, למען ילכו אחריהם בדרכם הסלולה. ואכן, אבא הכ"מ ששימש את אביו בנאמנות – ראה תמיד לנגד עיניו את דמותו, והשתדל ללכת בדרכו. בכלל אפשר לומר, ע"ד מאמר רז"ל "מה שאירע ליעקב – אירע ליוסף", שהרבה ממאורעות החיים של זקננו הר"מ זצ"ל, על תלאותיהם וסערותיהם, חזרו כבגלגול נוסף אצל בנו אבא הכ"מ.

אבא נולד להוריו בתקופה מזהירה בחייהם. זקנו רבי משה היה עדיין בתקופת ה"קעסט", סמוך על שלחן זקנו הגאון החסיד רבי ישעיה אורנשטיין זצ"ל, ועוסק בתורה בשקידה ובהתעמקות, בהדרכת זקנו ובהדרכת אביו (זקנו רבי יצחק שלמה זצ"ל) וחותנו (זקנו רבי יעקב אורנשטיין זצ"ל), בצלם של חכמי ירושלים בישיבת "אהל משה", שהיתה מרכז תורה גדול במעלה. כפי שמציין זקנו (ב"על חומותיך ירושלים") היתה זו התקופה המאושרת בחייו, שבה היתה אך ורק תורת ה' חפצו ובה יהגה יומם ולילה. באוירה מאושרת ורבת תוכן זו בילה אבא הכ"מ את שנות ילדותו המוקדמות, כשהוא סופג לקרבו קדושה וטהרה שירושלים נתברכה בהן במדה גדושה.

מאוחר יותר החל זקנו לעבור – עפ"י דרישת מוריו וגדולי ירושלים (כפי שהוא מתאר בספרו הנ"ל) – לעסקנות ציבורית, כשגם במהלכה אינו מזניח לא את לימוד התורה בשקידה ולא את שימושה הגדול מלימודה. כך נמשכו הדברים עד שפרצה מלחמת העולם האיומה של שנת תרע"ד. כל אותן שנים התחנך אבא הכ"מ אצל טובי המלמדים שבין החומות, כשאביו ז"ל משקיע בילדיו את מיטב כשרונותיו הפדגוגיים ע"מ לגדלם ולחנכם לתורה תמימה ולמעשים טובים. בתקופת מלחמת העולם של אז, על המחסור והרעב ששרר בירושלים, היה אבא בגיל לימוד גמרא ותוספות, ומחוסר אמצעים לשלם שכר לימוד לימד אז זקנו בעצמו את ילדיו. אז היה אבא הכ"מ גם עד ראייה לפעולות העזרה והסיוע לזולת שקיימו הוריו, הסבא והסבתא ז"ל, במסירות נפש, והדברים הטביעו רישומם עליו (ראה על תקופה זו ב"על חומותיך ירושלים". כן מופיעים מקצת פרטים ברשימות כת"י של אבא הכ"מ על אביו ז"ל).

*

שנות בחרותו ואברכותו של אבא הכ"מ עברו עליו בלימוד בהתמדה ובהתמקה. החלה בישיבת הבחורים "ישיבת ציון", שקיים הגאון רבי אברהם משה קצנבלוגן ז"ל, עם שיטת לימודים מיוחדת במינה, ולאחר מכן בישיבת "אהל משה". היו אלה שנותיו הטובות של אבא הכ"מ שבהן גדל והתעלה בתורה וביראה. הוא היה אז גם מבאי ביתם של הגרי"ח זוננפלד והגרי"י דיסקין זצ"ל, זקני רבני ירושלים, שאביו ז"ל היה אז יד ימינם בעסקנות הצבורית ובמלחמה הגדולה למען קדושת ירושלים.

באותה תקופה חלה את מחלת הריאות הרצינית שלו והיה נתון בסכנת חיים ממש, ורק בנס נחלץ ממנה. אז נוסף לו השם "ברוך", בעצת ווברכת הגרי"ח זוננפלד (שאמר: "גם ברוך יהיה") והגרמ"ל רובין (גם לזקנו נוסף בצעירותו השם "חיים", כשניצל ממחלה מסוכנת בברכת הגרמ"ל דיסקין זצ"ל, כפי שהדבר מסופר ברשימות

כת"י של אבא הכ"מ). (שמו יהודה היה ע"ש אביו של רבי עמרם, זקנו של זקננו, אשר בשמו סיפר הסבא רבי יצחק שלמה - בהספדו על אביו - שבמשפחתנו, שהיא נצר מגזע רבי יהודה החסיד, גורמת ההסתכלות בדברים האסורים נזק ממשי למאור הגופני של העינים!).

שנות התר"פ, היו שנות המלחמה הגדולה על קדושת ירושלים, כאשר קמו עליה מהרסים מבית ומחוץ וביקשו לערטל חלילה את ירושלים מקדושתה. היו אלה שנים סוערות של מהומה ומבוכה. במיוחד גדלה הסכנה כאשר גם רבים מבין שומרי התומ"צ נלכדו ברשת טשטוש התחומים ונתנו יד לשונאי התורה, אם מתוך שיקולים מוטעים ואם מתוך חישובים של טובת הנאה חומרית. רק בעלי עיני נשר מיטיבי ראות כהגרי"ח זוננפלד והגרי"י דיסקין ואתם חבר עוזריהם ונושאי כליהם, ובראשם זקננו רבי משה ז"ל, ראו את הסכנה ונלחמו בה במסירות-נפש.

קם אז לגיון צעירים בני-תורה אשר שימשו חיל חלוץ לגדולי-ירושלים לשמירת קדושת ירושלים ותפארתה. ביניהם תפס מקום נכבד אבא הכ"מ. אבא הצטיין באומץ-לבו (כל ימי חייו ציינה אותה במיוחד אי-רתיעה ועמידה ללא-חת למען היקר והקדוש לו, ומעולם לא נראה נבהל ונסוג מקשרי מערכה שבה עמד, בצורה זו או אחרת), ובכושר המיוחד שבו ניחן להטות שכמו ולסבול בלי רפיון וכלי אנהח.

שנות אברכותו של אבא הכ"מ שימשו לו, איפוא, למשימה כפולה: ידו האחת אוחת בשלח, בפקודת מוריו הגדולים, ושאר כחות נפשו נתונים להתעלות והתעמקות בתורה מתוך שקידה ובהצלחה, עד שלמרות צניעותו יצא שמו לתהלה בירושלים של אז כבן-תורה מופלג, חריף ובקי, אם כי בלי התבלטות (מרגלא בפומיה תמיד, בשם אביו, לגנות את עשיית התורה כעטרה להתגדל בה, ובבוז חרישי היה חוזר דברי רבותיו על כאלה שכאילו הולכים בשוק וקוראים בקולי קולות על למדנותם).

*

כוח הסבילות שבו ניחן נתן לו את האפשרות הבלתי מצויה לסבול רבות מבלי להשמיע הגה של כאב וצער. קשים ומרים היו שנות חייו ומעולם לא נשמעה ממנו שום טרוניה, חלילה. והדברים התבטאו במיוחד באותן שנים כאשר הוכה מכה על מכה, הן באבדן אשת נעוריו וילדי חמד, הן במחלתו הקשה בה חלה שוב לאחר נישואין, שהטביעה רישומה על גופו הצנום כל חייו, הן בקושי הפרנסה שהגיע אצלו, בתקופות שונות בימי חייו, לכדי חוסר לחם ממש, והן, ובעיקר, בסבלו הנפשי כאשר מירוהו ורובו יריבים מחוץ וצרי עין מבית, והוא נשא סבלו בדומיה.

פרשיות מפוארות לאורך שנות חייו הן מלחמותיו למען שמירת השבת קדשנו בירושלים עיר קדשנו. בצעירותו היה תמיד באומץ לבו מן הראשונים בין מזהירי השבת ולוחמי מלחמתה נגד מחלליה. פעמים אין-ספור נתן גוו למכים, וגם ישב במאסר על "עוון" מניעת חילולי שבת. בדרך זו המשיך גם בשנותיו המאוחרות, כאשר עבר לגור בשכון פאגי עם הקמתו, ובגופו ממש סוכך על קדושת השבת מפני נסיונות לחללה בכבישי סנהדריה. כך פעם אחר פעם עד שקמה וגם ניצבה חומת השבת בשכונה עד היום הזה, הודות למסירות נפשו.

*

אמונת החכמים שבו ודבקו בגדולי התורה היתה אף היא, כדרכו בכל עניניו, מתוך שלימות וללא סייג. כך זכה לשמש את כל גדולי ירושלים בכל תקופות חייו. תענוג נפשי היה לשמוע את אבא הכ"מ מספר מרביותו את הדברים שבדידיה הוה עובדא. אבא הכ"מ ניחן, כידוע לכל מכיריו, בסגולה נפלאה של השמעת זכרונות בחן ובטוב טעם, תמיד היה אפשר לראותו כאילו חי מחדש את המעשה אותו סיפר מתוך הערצה מופלאה לרביותו.

כאשר עלה לירושלים הגאון מלובלין רבי אליהו קלצקין זצ"ל ותפש את מקומו בראש מערכות קדושת ירושלים, לצדו של הגר"ח זוננפלד – היה אבא הכ"מ לבן-ביתו, הוא התאבק בעפר רגליו ושתה בצמא את דבריו. אף ערך לדפוס את כתבי חידושי תורתו. כך נמשך הדבר משך שש שנות היותו של הגאון מלובלין בירושלים עד פטירתו בשנת תרצ"א.

כאשר בשנת תרצ"ג עלה לירושלים הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי זצ"ל, לכהן פאר כרבה על היהדות החרדית, הפך אבא הכ"מ להיות בן-ביתו ושומע לקחו. שנים רבות היה משתתף בשיעוריו היום-יומיים לבני ישיבתו, למרות שאבא היה כבר מבוגר ומטופל בפרנסת משפחתו. תקופה מסויימת גם שימש באופן רשמי כמזכירו האישי. מאוחר יותר, בתקופה הקצרה בה שימש אבא הכ"מ כמזכיר מרכז אגו"י בירושלים (בתקופה הסוערת של שנת תש"ח) לא זוהי ידו מתוך ידו והיה לנושא כליו המסור והנאמן בכל הפעילות הסוערת בעניני הכלל.

היה יוצא ונכנס, במסגרת עבודתו הצבורית, בבתיהם של שאר גדולי ירושלים, כמו האדמו"ר מגור זצ"ל, הגאונים מטשעבין, מפרשבורג, מברסק זצ"ל, ועוד, ועוד.

כל הגדולים הנ"ל גילו כלפי אבא הכ"מ רגשי חיבה והערכה חמים ביותר, ומזהם אף הכניסוהו בסוד עניניהם שלהם והטילו עליו שליחויות שונות, ואכמ"ל.

*

מסר נפשו על חינוך צאצאיו בדרך שקיבלו מאבותיו ורבותיו. אי אפשר לתאר כמה חלב ודם השקיע בעבודת קדש זו. למרות צניעותו והיותו בעל אופי מוכנס וסגור בהבעת רגשותיו, עד שמעולם לא ידעו הסובבים אותו את לבטי נפשו, שונה היה בענין זה: בכוונה לא נמנע מלהביע, בגילוי לב בלתי מצוי אצלו, רגשי סיפוק מהתנהגות טובה של צאצאיו, ורגש אכזבה במקרה של הנהגה שלא מצאה חן בעיניו ח"ו, כך בילדותם וכך בבגרותם.

אלא שכאמור בספרים הקדושים התחיל בעבודת החינוך של צאצאיו עוד במצב של "בטרם אצרך בבטן". ובאחת הפעמים הנדירות ביותר של התגלות לב מצדו - תוך כדי שיחה רצינית ממושכת - זכיתי לשמוע ממנו את ההתבטאות הבאה: "ת"ל שתמיד השתדלתי לקיים את המצוה לשם שמים, ומשום כך זכיתי שבני יהיו יראים ושלמים ב"ה"...

ויותר ממה שעסק בפועל בחינוך צאצאיו - עשה זאת ע"י דוגמא אישית, אם כי בלי כל התבלטות ובצינעה, כדרכו. רושם עצום לכל ימי חייהם הטביעה על צאצאיו התנהגותו בחיבוב מצוה (כדלהלן). כך לא ימח מזכרוני צלילי לימודו הנעים והערב, כפי ששמעתי בילדותי בכל יום לפנות בוקר.

מרגלא בפומיה פירושו של החתם-סופר לאמור לגבי הבן-הרשע "ואף אתה הקהה את שיניו" - שיש כאן רמז לפסוק "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה". כלומר: הצלחת חינוך הבנים תויה בהתנהגו העצמית של האב. וזאת - נאה דרש ונאה קיים.

*

תמיד היה מזהיר על לימוד תורה מתוך יראת שמים. בהתלהבות היה מספר איך היה הגרי"צ דושינסקי מרצה שיעורו היומי לתלמידיו, כשהוא לבוש בכובע הפרווה שלו ובבגדיו העליונים, שעות רבות גם בימי הקיץ הלוהטים וזיעה היתה ניגרת ממנו כנחל, כהוראת חז"ל: "באימה וברתת ובזיע".

ומעשה שהיה בשנות בחרותו כשקבע שיעור קבוע ללימוד עם אחד מאברכי הישיבות בירושלים - מבוגר ממנו בכמה שנים. הלה נחשב כמופלג

בתורה, אך חכמתו קדמה ליראתו (מאוחר קיבל משרה רבנית מטעם הציונים). השיעור נקבע בביתו של הלה, שהיה כבר נשוי ומטופל במשפחה, בעוד כשאבא היה בחור צעיר. כעבור ימים מספר הפסיק את השיעור, וסירב בשום פנים לחדשו, מבלי שגילה טעמו ונימוקו. בדרך מקרה נודע לאחד מחבריו שהסיבה היתה משום שבביתו של הנ"ל הסתובב ילדו הקט בשעת הלימודים מבלי שנוקה כראוי.

זהירותו בעניני כשרות היתה במדה גדושה ביותר. מאז פטירת הגרי"צ דושינסקי לא הכניס בשר בקר לפיו (גם כאשר חודשה השחיטה של העדה החרדית), למרות שהדבר היה חשוב לבריאותו, משום שלדבריו חייבת כל שחיטה להיות תחת פיקוח של מרא דאתרא. נקניק לא אכל כלל גם כשהופיעה עליו חותמת של השגחה מהודרת וכיו"ב - משום שמנסיונו העצמי למד לדעת שאי אפשר לקיים ביח"ר לנקניק ולהוציא ממנו פרנסה תוך דקדוק על כללי ההידור, בלי סטייה. רשימת המצרכים שלא נכנסו לפיו - ומדובר כמובן במצרכים כשרים - היתה גדולה יותר מרשימת המצרכים שטעם מהם.

כששימש, משך תקופה מסויימת, משגיח על הכשרות בבית המטבחים (מטעם הגרי"צ דושינסקי) - נמנע מלקחת הביתה את מנות הבשר שהקצבים מעניקים לעובדי בית המטבחים כנהוג. הנהגתו זו ביסס על קבלה בשם הגרמי"ל דיסקין, מחשש של השפעת הקצבים על המשגיח. זאת, למרות שמצבו הכלכלי היה אז חמור מאד.

רצינותו ב"ימים הנוראים" היתה במדה בלתי רגילה. למרות היותו, כאמור, בעל אופי מוכנס ומסוגר - לא יכול היה להמנע מלקיים תפלותיו בימים אלה בבכיות עצומות ששברו לב. ולעומת זאת - מה גדולה היתה שמחת המצוה שלו במועדים לשמחה. עוד בימי אברכותו אירגן חגיגות שמחת בית השואבה בסוכתו של הגרי"ח זוננפלד בכלי-זמר, מסורת הנמשכת בירושלים עד היום הזה. בשמחת-תורה היה מלהיב את הצבור בשמחת-תורה. בבית-מדרשו של הגרי"צ דושינסקי היתה "חלוקת-תפקידים" בין אביו זקנו הר"מ ז"ל לבינו: בליל החג היה הסבא ה"מנצח" על השמחה ו"גבאי ההקפות" וביום החג היה הוא המנצח, כשבסיום התפלה היו כל תלמידי הישיבה באים לביתו לקידושא רבא עד שעה מאוחרת. בעשרים וחמש שנותיו האחרונות היה הוא המנצח על השמחה בביהכנ"ס בשכון פאגי, כשכל ילדי השכונה לגיליהם השונים "עומדים תחת פיקודו" בשמחה תמה וטהורה. הידור וחיבוב המצוה שלו התגלו בבחירת ארבעת המינים ובאפיית המצות - בצעדו ככל זה בדרך של אביו ז"ל, בשמשו אות ומופת לשמחה של מצוה. כך היה זהיר מאד לישון בסוכה, גם בהיותו בשליחות צבורית בחו"ל. בשעשוע היה

מספר כיצד התעורר באחד מלילי הסוכות, בהיותו בלונדון, במטה ספוגת מים מגשם שוטף שהחל לרדת באמצע הלילה.

*

באהבה ובחיבה התאמץ בכל יכלתו לעזור לזולת. את תפקידיו הצבוריים הרבים במשך ימי חייו שמח לנצל כדי לגמול חסד עם יהודים. תקצר היריעה מלפרט את מעשי החסד שעשה לאנשים לאלפים, ומהם שהנעזרים לא ידעו כלל מזה. בתקופת היותו חבר עיריית ירושלים וועדותיה השונות, או חבר הוועדה המחוזית לבנין ערים, נחלץ בכל דיון לטובת הפרט שנזקק לשרותיה, וזאת מבלי שנתבקש על כך, ולעתים תכופות מבלי שאף הכיר את המבקש. במיוחד עזר למוסדות התורה והחסד, ומרובים אלה שיכולים להעיד על כך.

אמצעיו שלו היו תמיד מצומצמים – כי נקיון כפו וחרדתו לפרוטה של הזולת או של הצבור היו מן המפורסמות – אך בכל-זאת שמח לעזור לנזקקים כפי יכלתו. עוד בשנים קודמות כשמצבו הכלכלי היה קשה ויתר על הקצבה החדשית שלו מכולל שומרי החומות לטובת משפחה מטופלת שנשארה ללא משען עם פטירת ראשם. רבו כמו רבו המקרים של אנשים גלמודים שהוא שימש להם משען, במסירות ובחיבה, וכאלה שאירח בביתו בשמחה.

מן הדברים שהעניק בשפע לפונים הרבים אליו בשטח זה – "עצה ותושיה". מפקחותו הגדולה ונסיונו וידיעותיו זיכה הרבים שבאו לשאול בעצתו.

מספר שנים, מאז פטרת אביו ז"ל, שימש כחבר הנהלת ישיבת "אהל משה" ועשה למענה ככל יכלתו, שלעמלק"פ, אך כאשר רבו הבקשות של בני תורה עניים להתקבל לישיבה והישיבה לא היתה מסוגלת לקולטם – עמד והגיש התפטרותו, כיון שלא יכל לעמוד בפני תחנוני האנשים.

ביטוי לחרדתו לזולת יש למצוא בסיפור הבא: בהיותו בשליחות צבורית (של "פאגיי") בארה"ב, נזדמן לו לשהות בשיקאגו, שם התאכסן בבית אחד ממכיריו. כאשר שהה ערב אחד באסיפה עד שעה מאוחרת בלילה ובחזרו מצא את בית מארחיו סגור – בילה את הלילה בחצר הקדמית על כסא, מחששו להטריד את מנוחת הלילה של המשפחה המארחת!

יצוין מנהגו – שלמד מהגרי"ח זוננפלד – לבקר בלילי התקדש חגים בבית משפחות שכולות ולאחל ברכת חג שמח.

למסגרת זו של הדאגה לשלום הזולת שייכת גם השתתפותו בפעולות ה"הגנה" (עפ"י דעת רבותיו) במאורעות תרפ"ט, כשהיה מראשוני המגינים על שכ' שערי חסד מפני הפורעים הערביים, ובשנת תש"ח - בהגנה על שכון פאגי סנהדריה, ששימשה עמדת מגן קדמית לכל הישוב היהודי בירושלים. גם כאן באו לידי ביטוי אומץ רוחו וצלילות דעתו במעשים לאין-ספור. (כאשר, במאבק על בריכת השחיה בעירית ירושלים, שבו היה נושא דברה של היהדות החרדית הכואבת - התקיפו נציג חילוני בטענה של "במלחמת השחרור התחבאת מתחת למטה" - התפרסם ב"הארץ" מכתב למערכת של אחד ממפקדי ה"הגנה" שבו העיד עליו, מיזמתו הוא ובלי ידיעה מוקדמת של אבא הכ"מ, על חלקו של אבא ב"הגנה" אז).

*

בעסקנותו הצבורית המסועפת, במסגרת תפקידי הרבים והמגוונים, היתה לו לנר דמותו של אביו ז"ל ודעת-התורה של רבותיו. נקוטה היתה בידו ההליכה ב"שביל הזהב", כאביו: עמידה איתנה מול הנחשולים משמאל, ואי היגררות אחרי קנאות בלתי מחושבת מימין, שאין דעת חכמים נוחה הימנה.

הליכה ב"שביל הזהב" הניעתו, עוד בצעירותו, בעיצומה של תקופת המאבק הציונים וגרוריהם - זמן מועט לאחר שהוא עצמו היה קרבן לתעמולת זוועה אישית נגדו - לספר לאביו על תכניתם של אברכים חמומי מח לפרסם כרוז "קנאיי" נגד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש, וכך סיכל את תכניתם (פרטי המעשה - ב"על חומיתין ירושלים").

הליכה ב"שביל הזהב" קשרה אותו אל דרכו של אביו גם כאשר גברו עליו צעקות וטענות המתקיפים אותו מימין ומשמאל, עד פטירתו הפתאומית בשנת תש"ו, והעגמת-נפש המרובה שקדמה לה. ביטוי לרגשותיו נתן אז אבא הכ"מ במאמרו המצויין שפירסם ב"קול ישראל" ליום השנה לפטירת אביו ז"ל, ממאמר זה אפשר ללמוד את משמעותו של "שביל הזהב" מבלי להתפעל מלחץ מימין ומשמאל.

דרכו של אביו, ו"צוואתו" המפורסמת בה סיכם אביו את דרכו הצבורית ברגעים לפני פטירתו, אלה שימשו גם לאבא הכ"מ לעינים בדרכו שלו, תחלה בצעירי אגו"י, אח"כ בהסדרות "פאגי" (שריכוה קבוצות אברכים אידיאליסטיים בעלי כשרון ותנופה, וחדורי רגש קוממיות חרדית), ובמסגרות צבוריות אחרות. במסגרת מפעלי הבניה של "פאגי" יזם ואירגן את הקמת "שכון אוריאל" כמבצר עוז לתורה.

את רעיונותיו והשקפותיו הביע בכתב, בלהט ובאמונה, תחלה ב"קול ישראל", ואח"כ ב"היומן" וב"הקול" ששימש מעורכיהם.

לציון מיוחד ראויה שנת תש"ח, בה הנהיגו הוא וחבריו את ספינת "אגודת ישראל" בירושלים בימים סוערים וטרופים, כאשר המנהיגים הרשמיים עזבוה. היתה אז תקופת הקמת המדינה, ודרוש היה עוז רוח להנהיג את הצבור בימים קשים אלה, כאשר הציונים זכו למכשיר שליטה רב כח בדמותה של מדינה עצמאית. בהדרכתו הישירה והיום-יומית של הגרי"צ דושינסקי – ולאחר מכן של הגאון מטשעבין ושאר גדולי ירושלים דאז – התגלה אבא הכ"מ – אמנם בלי פרסום ופומביות – כטיפוס מובהק של פרנס הצבור. ודאי עוד תגיע השעה בה יועלו קורות שנה זו בירושלים על הכתב (יש לציין את המגעים הבינלאומיים שנוהלו אז מטעם הגרי"צ דושינסקי – באמצעות הרה"ח ר' אוריאל צימר ז"ל ששלט בשפות רבות – בענין מצב יהודי ירושלים).

הליכתו בדרכי אביו היא שהניעתו מאוחר יותר, להימנות עם מייסדי "החינוך העצמאי" ולהעמידו על בסיס של יעילות וסדר ולהתריע על ליקויים בו.

בכמות השונות בכתב ובעל-פה העלה את מחאות היהדות החרדית כלפי המתנכלים לה, ועשה זאת בכנות ובאמונה, כשיריביו המושבעים לומדים להעריך אותו ואת עקביותו.

מרגלא בפומיה דאבא בשם החתם-סופר על הפסוק "לא קול ענות גבורה ולא קול ענות חלושה, קול ענות אנכי שומע", שאילו היו נשמעים שני קולות במחנה, ולא רק קולם של עובדי העגל בלבד, גם אם הקול השני היה קול ענות חלושה – היה סר הקטרוג מעל ישראל, משא"כ כשנשמע רק קול אחד, בלי קול מחאה חלושה. אבא הכ"מ בהופעותיו הצבוריות ביקש שיישמע קול היהדות החרדית, גם כשהיא במצב שקולה אינו יכול להיות אלא קול ענות חלושה, ואת זה השיג בהצלחה.

*

בשנים האחרונות סבל אכזבות ממצב היהדות החרדית. סבלו הנפשי היה רב. גם סבלו הגופני היה גדול (לדעת הרופאים קיננה בו מחלתו זמן רב לפני שהתחיל להתאונן על כאבים וכו'), וכדרכו כל השנים מצעירותו – הבלג ונשא את הכל בדומיה, מבלי שאיש ידע על כך. המשיך להנות את הפונים אליו בעצה ובתושיה, השתדל עבור יחידים ומוסדות תורה וחסד, מבלי שנהנה תמורת זאת כמלוא אצבע, עד שכרע נפל. כאביו ורבו הגדול ז"ל לא הותיר אף הוא

אחריו שום רכוש חומרי, אך דמותו המאירה ודרכו בענייני הצבור ובענייני הפרט - הן מורשתם ונחלתם של צאצאיו ושל כל מעריציו הרבים, שיזכרוהו תמיד וישתדלו ללכת בדרכו.

אסיים בקטעים מדברי הספדו של זקננו רבי יצחק שלמה זצ"ל על אביו רבי עמרם זצ"ל:

"אין לנו עוד אב, ומה נשאר עוד לפנינו אם לא זאת אשר נזכה את נפשו הטהורה... נספר את מעשיו הטובים, ואולי יהיה נרשם בזכרוננו אם נגידנו בעת היפרדו מאתנו ונלמד לעשות כמוהו, ואשר על ידי כן יהיה עילוי לנשמתו הזכה והבהירה... נתחקה על מדותיו הישרות ונספר בשבחו, למען נלמד לשמור דרך ה' כאשר הוא היה שומר מנעוריו עד אשר יצאה נשמתו הטהורה".

ABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

נחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

ב"ה, י"ד טבת השל"ג
ברוקלין

משפחת בלוי -
שליט"א

ב"ה

נצטערהי להסמועה מפטירת הו"ח אי"א נו"נ זצ"ל וז"ל
מו"ה ברוך יהודה ע"ה.

המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים,

ומכאן ולהבא אך טוב וחסד ימצא אותם תמיד כל הימים

ברכה

לזכות
הרה"ג הרה"ח ר' טוביה וזוגתו מרת חנה פרומט שיחיו בלוי

*

נדפס עלידי צאצאיהם:

הרה"ח ר' יעקב מאיר וזוגתו מרת דבורה לאה שיחיו בלוי

ובנם הרה"ח ר' יוסף יצחק וזוגתו מרת מלכה שיחיו
ילדיהם מנחם מענדל, מושקא, לוי, רבקה, שטערנא שרה, רחל שיחיו
ובנם הרה"ח ר' ברוך וזוגתו מרת בת שבע שיחיו
בנם מנחם מענדל שיחי'
ובנם הרה"ח ר' אפרים פישל זאב וזוגתו מרת חיה מושקא שיחיו
ילדיהם מנחם מענדל, גולדא, שטערנא שרה שיחיו
ובנם הרה"ח ר' שניאור זלמן וזוגתו מרת חיה מושקא שיחיו
ובנם החתן הרה"ח ר' חיים אורי שיחי' והכלה מרת חיה מושקא תחי'
ובניהם ובתם: רחל טעמרל, מנחם מענדל, ישראל שיחיו

הרה"ח ר' אהרן וזוגתו מרת רייזל שושנה שיחיו הלפרין

ובנם הרה"ח ר' מנחם מענדל וזוגתו מרת דבורה לאה שיחיו
בנותיהם חיה מושקא, פייגא רבקה, שטערנא שרה, דינה פעשא, שיינא תחי'
ובתם מרת נחמה דינה ובעלה הרה"ח ר' יוסף יצחק שיחיו שוורץ
ילדיהם מנחם מענדל, לוי, משה, חיה מושקא, רבקה, דבורה לאה, גרשון זאב שיחיו
ובנם הרה"ח ר' לוי יצחק וזוגתו מרת מיכל שיחיו
בתם חיה מושקא תחי'
ובניהם: שמואל חיים, משה צבי, שניאור זלמן שיחיו

הרה"ח ר' אליהו וזוגתו מרת שיינא צפורה שיחיו וילהלם

ובתם מרת אסתר ובעלה הרה"ח ר' לוי יצחק שיחיו גופין
ילדיהם מענדל, יוסף משה, חיה מושקא, שרה רלקא, סטערנא, ישראל אריה ליב שיחיו
ובנם הרה"ח ר' חיים דוד וזוגתו מרת אסתר לאה שיחיו
ילדיהם אברהם יצחק, חיה מושקא, רבקה, שטערנא, מנחם מענדל, שירה רישא שיחיו
ובנם הרה"ח ר' אורי וזוגתו מרת מרים שיחיו
בנותיהם חיה מושקא, רבקה תחי'
ובנם הרה"ח ר' לוי יצחק וזוגתו מרת גולדא בוניא שיחיו
ילדיהם שרה רבקה, חיה מושקא, דבורה לאה, מנחם מענדל שיחיו
ובתם מרת חיה מושקא ובעלה הרה"ח ר' בעריש שיחיו רוזנברג
ילדיהם רבקה, מנחם מענדל, דבורה לאה, שטערנא שרה שיחיו
ובתם מרת שרה רבקה ובעלה הרה"ח ר' יונה שיחיו הר צבי
ילדיהם מושקא, סטערנא, אסתר, מענדל שיחיו ובתם מרת נחמה ובעלה הרה"ח ר' מנחם מענדל
הלוי שיחיו פלדמן
בתם נעמי תחי'
ובתם מרת תמר טעמערל ובעלה הרה"ח ר' שלום דובער שיחיו גליצנשטיין
ובנם מנחם בן ציון שיחי'

הרה"ח ר' **פרץ אוריאל** זוגתו מרת **רבקה** שיחיו **בלוי**
ובנם הרה"ח ר' **שלום** דובער זוגתו מרת **סימה** שיחיו
ילדיהם **חיה, פראדל, משה, מנחם מענדל** שיחיו
ובנם הרה"ח ר' **ברוך יהודה לייב** זוגתו מרת **דינה לאה** שיחיו
ילדיהם **שניאור זלמן, דב בעריש, שרה רלקה, ישראל** שיחיו
ובתם מרת **חיה מושקא** ובעלה הרה"ח ר' **יהושע דוד הכהן** שיחיו **כהן**
בנותיהם **שמחה פראדל, שטערנא שרה, שיינא תחי'**
ובנם הרה"ח ר' **ישראל רפאל** זוגתו מרת **חיה מושקא** שיחיו **בנם מנחם מענדל** שיחיו
ובניהם ובנותיהם: **מנחם מענדל, חדוה פראדל, רחל טמרל, חיים אורי, ישעיהו, הדסה אסתר**
שיחיו

הרה"ח ר' **מרדכי מנשה** זוגתו מרת **לאה** שיחיו **לאופר**
ובתם מרת **מושקא** ובעלה הרה"ח ר' **לוי יצחק** שיחיו **שפרינגר**
בניהם **מנחם מענדל, ישראל אריה ליב** שיחיו
ובנם הרה"ח ר' **משה לוי יצחק** זוגתו מרת **רבקה** שיחיו
בנותיהם **חיה מושקא, שטערנא שרה, רחל ציפורה פייגא תחי'**
ובנם הרה"ח ר' **ישראל אריה לייב** זוגתו מרת **חיה מושקא** שיחיו **בנותיהם סטערנא, שיינא תחי'**
ובתם מרת **שטערנא שרה** ובעלה הרה"ח ר' **לוי שיחיו בוטמן**
בנם מנחם מענדל שיחי'
ובניהם ובתם: **רחל, מנחם מענדל, שלום דובער, שניאור זלמן** שיחיו

